

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Ζητήματα ισότητας φύλων: η περίπτωση ενός
πολυπολιτισμικού παιδικού σταθμού στην Σουηδία

Πτυχιακή εργασία της
Καζαντζή Χριστίνα (2013/4092)

Επιβλέπουσα: Αναστασία Ψάλτη, Καθηγήτρια ΑΤΕΙΘ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΜΑΙΟΣ 2018

Υπεύθυνη δήλωση:

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της πτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην πτυχιακή εργασία. Επίσης έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος σπουδών του Τμήματος Προσχολικής Αγωγής του ΑΤΕΙ Θεσσαλονίκης.

Καζαντζή Χριστίνα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για όλα όσα μου έχουν προσφέρει στη διάρκεια των μαθητικών και φοιτητικών μου χρόνων και να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου για την υποστήριξή τους σε κάθε μου επιλογή. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την αδερφή μου, Ελένη, η οποία στάθηκε δίπλα μου σε κάθε βήμα και με βοήθησε με τις γνώσεις της ως μεγαλύτερη.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες εκφράζω στους/στις συμμετέχοντες/ουσες για την ανιδιοτελή προσφορά τους, για το σημαντικό χρόνο που αφιέρωσαν αλλά και τις πολύτιμες πληροφορίες που μοιράστηκαν μαζί μου κατά την διεκπεραίωση της έρευνας. Χωρίς τη βοήθειά τους δεν θα ήταν δυνατή η πραγματοποίηση της πτυχιακής εργασίας και γι' αυτό τον λόγο τους ευχαριστώ και τους ευγνωμονώ.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω για ακόμη μία φορά την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα. Αναστασία Ψάλτη για την βοήθεια της, την εμπιστοσύνη και την αφιέρωση πολύτιμου χρόνου ώστε να ολοκληρωθεί η εργασία αυτή.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία αφορά στη διερεύνηση της λειτουργίας ενός παιδαγωγικού συστήματος ισότητας φύλων σε έναν πολυπολιτισμικό παιδικό σταθμό της Σουηδίας. Ο κυριότερος στόχος της έρευνας είναι να εξετάσει το αντίκτυπο που έχει το συγκεκριμένο παιδαγωγικό σύστημα στα παιδιά αλλά και το πώς λειτουργεί ένα τέτοιο σύστημα μέσα σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον. Δευτερεύοντες στόχοι της συγκεκριμένης μελέτης είναι να εξετάσει την λειτουργία και τον ρόλο των παιδαγωγών αλλά και των γονέων στο συγκεκριμένο σύστημα.

Το δείγμα αποτελείται από δύο παιδαγωγούς, δύο γονείς και εννέα παιδιά. Οι παιδαγωγοί που έλαβαν μέρος υπηρετούν σε παιδικό σταθμό της Σουηδίας, ονόματι Gothenburg's preschool. Οι γονείς ήταν άνθρωποι που «έστειλαν» τα παιδιά τους στο συγκεκριμένο παιδικό σταθμό και δέχτηκαν να λάβουν μέρος στην έρευνα. Τέλος, τα παιδιά που συμμετείχαν ήταν παιδιά που φοιτούσαν στον συγκεκριμένο παιδικό σταθμό και που με την συγκατάθεση των γονέων τους έλαβαν μέρος στην έρευνα.

Τα δεδομένα της έρευνας προσεγγίστηκαν ποιοτικά και η συλλογή τους έγινε με τη χρήση ατομικών συνεντεύξεων, καταγραφής δεδομένων και βιωματικής δραστηριότητας ενώ η επεξεργασία τους πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης περιεχομένων.

Σύμφωνα με τα ευρήματα, τα παιδιά: επηρεάζονται θετικά από ένα σύστημα ισότητας φύλων. Για την ακρίβεια γίνονται πιο ανοιχτόμυαλα και αποκτούν περισσότερες ευκαιρίες μάθησης ενώ παράλληλα κατέχονται από λιγότερα στερεότυπα σχετικά με τους ρόλους των φύλων. Επίσης, η λειτουργία ενός τέτοιου συστήματος στα πλαίσια ενός πολυπολιτισμικού σχολείου είναι αρκετά δύσκολη και απαιτεί μεγάλη προσπάθεια από τις/τους εκπαιδευτικούς.

Ακόμα, εκπαιδευτικοί και γονείς θα πρέπει να συνεργάζονται για την καλύτερη λειτουργία ενός συστήματος ισότητας φύλων ενώ παράλληλα θα πρέπει να χρησιμοποιούν ειδικές τεχνικές προώθησης της ισότητας των φύλων στην τάξη αλλά και το σπίτι, έτσι ώστε να λειτουργούν οι ίδιοι ως παράδειγμα-πρότυπο για τα παιδιά.

Γενικά, ένα σύστημα ισότητας φύλων στους παιδικούς σταθμούς μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικότερα σε κοινωνίες που λειτουργούν εξ ολοκλήρου κάτω από το πρίσμα της ισοτιμίας και της δημοκρατίας όσον αφορά στα θέματα φύλου γιατί τα παιδιά επηρεάζονται σε πολύ μεγάλο βαθμό από την κουλτούρα τους (και κατά συνέπεια την οικογένεια τους), αλλά και την κοινωνία μέσα στην οποία ζούνε.

Λέξεις κλειδιά: παιδιά, σύστημα ισότητας φύλων, ανοιχτόμυαλα, περισσότερες ευκαιρίες μάθησης, λιγότερα στερεότυπα, πολυπολιτισμικός, εκπαιδευτικοί, γονείς, προσχολική αγωγή, ισοτιμία, δημοκρατία, κουλτούρα, κοινωνία

ABSTRACT

The current paper is an exploration of the functioning of a gender equality education system in a multicultural preschool in Sweden. The main object of the research is to examine the impact of this pedagogical system on children and how such a system operates in a multicultural environment. The secondary object of this study is to examine the function and role of both pedagogues and parents in this particular system.

The sample consists two educators, two parents, and nine children. The educators that took part are working in a preschool in Sweden, called Gothenburg Preschool School. Parents were people who were sending their children to this preschool and wanted to participate in the research. Finally, the children who participated attending this kindergarten and with the consent of their parents they participated in the research.

The data of the research were approached qualitatively and their collection was made by using personal dialogues, data collection and empirical activity, while their processing was carried out using the thematic content analysis method.

According to the findings, children: are positively affected by a gender equality system. In fact, they become more open-minded and acquire more learning opportunities while being held by less stereotypes about gender roles. Also, the operation of such a system within a multicultural school is quite difficult and requires a lot of effort from the educators.

In addition, teachers and parents should work together for a better result in a gender equality system while at the same time they should use gender-specific techniques to promote gender equality in the classroom and home in order to work as role-models for children.

In general, a system of gender equality in childcare facilities can work more effectively in societies that operate entirely under the perspective of gender equality and democracy because children are heavily influenced by their culture (and therefore family) but also the society in which they live.

Keywords: children, gender equality system, open-minded, more learning opportunities, less stereotypes, multicultural, teachers/educators, parents, pre-school education, democracy, culture, society

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	iii
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	iv
ABSTRACT.....	v
1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
2.ΟΡΙΣΜΟΙ ΣΧΕΤΙΚΟΙ ΜΕ ΤΟ ΦΥΛΟ.....	2
2.1.Φύλο.....	2
2.2.Ταυτότητα φύλου.....	2
2.3.Ρόλος του φύλου.....	2
2.4.Κοινωνικό φύλο.....	2
2.5.Βιολογικό φύλο.....	2
2.6.Κοινωνικοποίηση του φύλου.....	2
2.7.Στερεότυπα του φύλου.....	2
2.8.Προκατάληψη φύλου.....	3
2.9.Σεξισμός.....	3
2.10.Ισότητα των φύλων.....	3
2.11.Διάκριση φύλων.....	3
3.ΥΠΑΡΧΟΥΣΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ.....	3
3.1.Ψυχαναλυτική θεωρία.....	3
3.2.Θεωρία της κοινωνικής μάθησης.....	4
3.3.Γνωστική-αναπτυξιακή θεωρία.....	5
3.4.Θεωρία των σχημάτων του φύλου.....	5
3.5.Βιολογική θεωρία προσέγγισης του φύλου.....	6
3.6.Περίληψη των παραπάνω θεωριών.....	6
4.ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.....	7
4.1. Ο ρόλος του φύλου του παιδιού στην εκπαιδευτική διαδικασία.....	7
4.2.Ο ρόλος του φύλου του παιδιού στην εκπαιδευτική διαδικασία-αναφορά στα Σουηδικά εκπαιδευτικά πρότυπα.....	7
5.Ο ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ.....	11
5.1.Τα παιχνίδια της τάξης και η τοποθέτηση των γωνιών.....	12

5.2. Τα βιβλία της τάξης.....	12
6. Η ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ.....	14
6.1. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών και οι τεχνικές τους.....	15
6.2. Εκπαιδευτικοί και φύλα.....	17
7. Η ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΦΥΛΟ ΤΟΥΣ.....	18
7.1. Η συναναστροφή με τους συνομηλίκους.....	20
7.2. Η κουλτούρα του παιδιού και το φύλο.....	20
8. Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.....	21
8.1. Γονείς και προώθηση της ισότητας των φύλων στα παιδιά τους.....	21
9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.....	23
10. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	25
10.1. Ο σκοπός και τα ερωτήματα της έρευνας.....	25
10.1.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΈΡΕΥΝΑΣ.....	26
10.1.2. Συμμετέχοντες.....	26
10.1.3. Ο τόπος.....	26
10.1.4. Ο χρόνος.....	27
10.1.5. Εργαλεία συλλογής δεδομένων.....	27
10.1.6. Συνεντεύξεις με την συνεργασία των εκπαιδευτικών.....	27
10.1.7. Συνεντεύξεις με την συνεργασία των γονέων.....	28
10.1.8. Βιωματική δραστηριότητα με την συνεργασία των παιδιών.....	28
10.1.9. Καταγραφή παιδαγωγικού υλικού και διαμόρφωσης του χώρου της τάξης.....	29
10.1.10. Καταγραφή ημερολογίου.....	29
11. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	31
11.1. Διαδικασία καταγραφής ημερολογίου.....	31
11.2. Διαδικασία υλοποίησης συνεντεύξεων.....	32
11.3. Διαδικασία υλοποίησης βιωματικής δραστηριότητας.....	32
11.4. Διαδικασία καταγραφής παιδαγωγικού υλικού.....	33
11.5. Θεματική ανάλυση περιεχομένου.....	33
11.6. Αξιοπιστία και εγκυρότητα.....	34

12. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	34
12.1. Αποτελέσματα συνεντεύξεων των παιδαγωγών.....	34
12.2. Αποτελέσματα συνεντεύξεων των γονέων.....	46
12.3. Αποτελέσματα από την καταγραφή του παιδαγωγικού υλικού.....	50
12.4. Αποτελέσματα βιωματικής δραστηριότητας.....	53
12.5. Αποτελέσματα από το ημερολόγιο.....	58
13. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ.....	68
13.1. Ομοιότητες και διαφορές των συνεντεύξεων των γονέων και των εκπαιδευτικών.....	68
13.2. Σύγκριση καταγραφής παιδαγωγικού υλικού και συνεντεύξεων παιδαγωγών και γονέων.....	71
13.3. Διαφορές και ομοιότητες βιωματικής δραστηριότητας και ημερολογίου.....	71
13.4. Σύγκριση αποτελεσμάτων των συνεντεύξεων των γονέων και των εκπαιδευτικών με τα αποτελέσματα της βιωματικής δραστηριότητας και του ημερολογίου.....	73
14. ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	75
14.1. Συμπέρασμα της έρευνας.....	75
14.2. Αναστοχαστικότητα.....	76
14.3. Περιορισμοί έρευνας.....	77
14.4. Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες.....	78
14.5. Προτάσεις εφαρμογής στον παιδικό.....	78

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ελληνόγλωσση.....	81
Ξενόγλωσση.....	83

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	86
-------------------------	-----------

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.....	35
ΠΙΝΑΚΑΣ 2.....	46
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.....	51
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.....	54
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.....	55

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία αυτή με τίτλο «*Ζητήματα ισότητας φύλων: η περίπτωση ενός πολυπολιτισμικού παιδικού σταθμού στην Σουηδία*», πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια εκπόνησης πτυχιακής εργασίας του τμήματος Προσχολικής Αγωγής της σχολής επαγγελματιών υγείας και πρόνοιας του Αλεξάνδρειου Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Θεσσαλονίκης (Α.Τ.Ε.Ι.Θ.), με επιβλέπουσα την καθηγήτρια κα. Ψάλτη Αναστασία.

Η θεματική της εργασίας αντλείται από τον χώρο της προσχολικής αγωγής και το περιεχόμενο της σχετίζεται με τον τομέα της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ψυχολογίας. Ο ρόλος του φύλου στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι ένα θέμα που απασχολεί την εκπαίδευση αλλά και την κοινωνία σήμερα και ιδιαίτερα στις Σκανδιναβικές χώρες, όπως είναι η Σουηδία όπου και πραγματοποιήθηκε η έρευνα. Το Σκανδιναβικό παιδαγωγικό σύστημα παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και είναι άξιο μελέτης, ένα κομμάτι αυτού είναι και η ισότητα η οποία θεωρείται απαραίτητη μέσα στην τάξη και προωθείται μέσω του εκπαιδευτικού αναλυτικού προγράμματος της χώρας. Αυτήν ακριβώς την ισότητα προσπαθεί να μελετήσει η συγκεκριμένη ερευνητική εργασία, σε σχέση με το αντίκτυπο που έχει αυτή στα παιδιά αλλά και την λειτουργία των καθηγητών και των γονέων μέσα σε ένα τέτοιο σύστημα, πάντα στα πλαίσια ενός πολυπολιτισμικού κέντρου προσχολικής αγωγής.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας, μετά την εισαγωγή παρατίθενται ορισμένοι ορισμοί με βάση την βιβλιογραφία, προκειμένου να διαμορφωθεί ένας κοινός τόπος κατανόησης των εννοιών που χρησιμοποιούνται στην εν λόγω μελέτη. Στο τρίτο κεφάλαιο, παρατίθενται κάποιες από τις επικρατέστερες θεωρίες που επιχειρούν να εξηγήσουν την ανάπτυξη του φύλου. Οι ειδήμονες, σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ερευνών τους συνδέουν την ανάπτυξη του φύλου στον άνθρωπο με πολλούς παράγοντες όπως είναι: οι κοινωνικοί, οι γνωστικοί-αναπτυξιακοί και οι βιολογικοί. Στο τέταρτο κεφάλαιο, αναλύεται ο ρόλος του φύλου στην εκπαίδευση γενικά αλλά και πιο ειδικά στην Σουηδία.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται ο ιδανικός σχολικός χώρος για ένα σχολείο που λειτουργεί υπό την ισότητα των φύλων, ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στα βιβλία της τάξης. Στο έκτο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στους εκπαιδευτικούς και ιδιαίτερα στους ρόλους αυτών και στις συμπεριφορές τους μέσα σε μια τάξη που βασίζεται στην ισότητα των φύλων. Στο έβδομο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η συμπεριφορά των παιδιών η οποία σχετίζεται με το φύλο τους.

Στο όγδοο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η θέση της οικογένειας σε ένα τέτοιο παιδαγωγικό σύστημα και πώς αυτή επηρεάζει το παιδί. Στο ένατο κεφάλαιο, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα από όλα τα παραπάνω κεφάλαια.

Προχωρώντας στο δέκατο κεφάλαιο, διανύουμε το ερευνητικό μέρος της εργασίας το οποίο περιλαμβάνει: τα ερωτήματα και τον σκοπό της έρευνας και τα εργαλεία συλλογής δεδομένων. Στο ενδέκατο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η διαδικασία της έρευνας και στο δωδέκατο κεφάλαιο παρουσιάζονται όλα τα αποτελέσματα της έρευνας.

Στο δεκατοτρίτο κεφάλαιο γίνεται η σύγκριση των αποτελεσμάτων της έρευνας, έτσι ώστε να επιτευχθεί η τριγωνοποίηση. Τέλος, στο δέκατοτέρτο κεφάλαιο που περιλαμβάνει την συζήτηση, παρουσιάζονται το γενικό συμπέρασμα της έρευνας, οι περιορισμοί της, η αναστοχαστικότητα καθώς και οι προτάσεις της ερευνήτριας για μελλοντικές έρευνες αλλά και οι προτάσεις εφαρμογής στον παιδικό σταθμό. Η ολοκλήρωση της εργασίας επιτυγχάνεται με την παράθεση της βιβλιογραφίας αλλά και όλων των παραρτημάτων της συγκεκριμένης έρευνας.

2.ΟΡΙΣΜΟΙ ΣΧΕΤΙΚΟΙ ΜΕ ΤΟ ΦΥΛΟ

2.1Φύλο

Είναι το γένος ανθρώπου ή ζώου αρσενικού ή θηλυκού / σύνολο ανθρώπων με κοινά εθνολογικά ή ανθρωπολογικά γνωρίσματα (Μαργιολάκη και Χατζή, 1995).

2.2.Ταυτότητα φύλου

Είναι η πεποίθηση του ατόμου ότι ανήκει στο φύλο με το οποίο γεννήθηκε (Elliot, Kratochwill, Cook και Travers,2008).

2.3.Ρόλος του φύλου

Αντικατοπτρίζουν τις πεποιθήσεις για τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με τον άντρα ή τη γυναίκα (Elliot, Kratochwill, Cook και Travers,2008).

2.4.Κοινωνικό φύλο

Το κοινωνικό φύλο ή αλλιώς φύλο ή αλλιώς στα αγγλικά gender, συνήθως αναφέρεται στην αντίληψη της αρρενωπότητας ή της θηλυκότητας σε μια δεδομένη κοινωνία (Feldman, 2009).

2.5.Βιολογικό φύλο

Το βιολογικό φύλο ή γένος ή αλλιώς στα αγγλικά sex, συνήθως αναφέρεται στην ανατομία και την σεξουαλική συμπεριφορά ενός ατόμου (Feldman, 2009).

2.6.Κοινωνικοποίηση του φύλου

Η κοινωνικοποίηση του φύλου, αναφέρεται στην διαδικασία υιοθέτησης και ενστερνισμού από άτομα ιδεών σχετικά με κοινωνικούς ρόλους από άλλα μέλη της κοινωνίας του. Ορισμένες θεωρίες κοινωνικοποίησης επισημαίνουν πως η κοινωνία καταδικάζει ότι θεωρείται «παρεκκλίνουσα» συμπεριφορά για το φύλο κάποιου, ενώ άλλες θεωρίες τονίζουν ότι η ταύτιση με το κοινωνικό φύλο και η γενικότερη συμπεριφορά μαθαίνεται από ένα παιδί μέσω του επαίνου για την προσαρμογή στο «σωστό» καλούπι για το βιολογικό φύλο (Cambridge dictionary, ηλεκτρονική έκδοση).

2.7.Στερεότυπα του φύλου

Αναφέρονται στις πεποιθήσεις που έχουμε για τα χαρακτηριστικά και τη συμπεριφορά που συνδέονται με τους άνδρες και τις γυναίκες. Οι πεποιθήσεις αυτές συνήθως είναι βαθιά ριζωμένες και ξεκινούν από μικρή ηλικία (Elliot, Kratochwill, Cook και Travers,2008, σελ. 188). Τα στερεότυπα γενικά, αναφέρονται στο σύνολο των αρνητικών γνωρισμάτων που με τρόπο μεροληπτικό και υπεραπλουστευμένο χρησιμοποιούνται για να χαρακτηρίσουν ένα κοινωνικό σύνολο και με τον τρόπο αυτό να το απομακρύνουν από εκείνο το σύνολο που δημιουργεί τα στερεότυπα (Μαργιολάκη και Χατζή, 1995).

2.8.Προκατάληψη φύλου

Η ατομική στάση απευθείας ή η έμπρακτη εχθρότητα ως προς το φύλο κάποιου. Ακόμα, είναι η διάκριση σε βάρος ανδρών και γυναικών με μόνο κριτήριο το γένος. Οι προκαταλήψεις μπορεί να είναι εμφανείς ή συγκαλυμμένες και αποτελούν δεδομένο αλλά μη αναγνωριζόμενο μέρος της κουλτούρας (Μαργιολάκη και Χατζή, 1995).

2.9.Σεξισμός

Σεξισμός είναι η διάκριση με βάση το φύλο, όρος που χρησιμοποιήθηκε κυρίως από το φεμινιστικό κίνημα για να δηλώσει την εξουσιαστική τάση των ανδρών πάνω στις γυναίκες και τις διακρίσεις σε βάρος των γυναικών, ως απόρροια της ανδροκρατικής νοοτροπίας (*Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, ηλεκτρονική έκδοση).

2.10.Ισότητα των φύλων

Η ισότητα των φύλων δεν σημαίνει ότι οι γυναίκες και οι άντρες είναι ίδιοι, σημαίνει ότι έχουν ίση αξία και πρέπει να τους παρέχεται ίση μεταχείριση (Cambridge dictionary, ηλεκτρονική έκδοση).

2.11.Διάκριση φύλων

Η κατάσταση κατά την οποία κάποιος αντιμετωπίζεται λιγότερο καλά λόγω του φύλου του. Ο όρος χρησιμοποιείται κυρίως για να περιγράψει μια γυναίκα που αντιμετωπίζεται λιγότερο καλά από έναν άντρα (Cambridge dictionary, ηλεκτρονική έκδοση).

3.ΥΠΑΡΧΟΥΣΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

3.1.Ψυχαναλυτική θεωρία

Ο πρώτος που προσπάθησε να δώσει μια περιεκτική ερμηνεία της ταυτότητας και τυποποίησης του φύλου ήταν ο S. Freud (1933/2964). Σύμφωνα με τον Freud, *«τα παιδιά αρχίζουν να εστιάζουν στα γεννητικά τους όργανα στην ηλικία των 3 ετών περίπου. Ονόμασε αυτήν την περίοδο αρχή του φαλλικού σταδίου της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης. Συγκεκριμένα και τα δύο φύλα συνειδητοποιούν ότι τα αγόρια έχουν πέος και τα κορίτσια δεν έχουν»* (Hilgard, 2003, σελ. 179). Σ' αυτό το στάδιο, που ξεκινάει κατά το πέμπτο έτος, αρχίζουν να έχουν σεξουαλικά συναισθήματα για το γονιό του αντίθετου φύλου και ζηλεύουν το γονιό του ίδιου φύλου. Αυτή η σύγκρουση ονομάστηκε κατά τον Freud οιδιπόδειο σύμπλεγμα (από το μύθο του Οιδίποδα) (Hilgard, 2003 & Feldman, 2009). Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν και ωριμάζουν, λύνουν αυτή την σύγκρουση ταυτιζόμενα με τον γονέα του ίδιου φύλου και *«διαμορφώνοντας τη συμπεριφορά τους, τις στάσεις τους και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους σύμφωνα με αυτόν τον γονέα, σε μια προσπάθεια να γίνουν σαν και αυτόν, εξ ου και η τυποποίηση του φύλου»* (Hilgard, 2003, σελ. 180).

Η θεωρία αυτή ήταν πάντοτε αμφιλεγόμενη αφού δεν υπάρχουν εμπειρικές ενδείξεις για να υποστηρίξουν πως η ανακάλυψη των παιδιών για τις διαφορές των γενετικών τους οργάνων ή η ταύτιση με τον γονιό του ίδιου φύλου, καθορίζει την ταυτότητα και την τυποποίηση του φύλου (Hilgard, 2003).

3.2.Θεωρία της κοινωνικής μάθησης

Η θεωρία αυτή δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στις ανταμοιβές και τις τιμωρίες που δέχονται τα παιδιά για την κατάλληλη ή ακατάλληλη ως προς το φύλο τους συμπεριφορά, αλλά και τον τρόπο που μαθαίνουν αυτές τις συμπεριφορές τα παιδιά παρατηρώντας τους ενηλίκους και μιμούμενοι αυτούς (Hilgard, 2003).

Δύο ευρύτερες θέσεις για την θεωρία της κοινωνικής μάθησης που αξίζει να σημειωθούν, είναι: *«αντίθετα με την ψυχαναλυτική θεωρία, η θεωρία της κοινωνικής μάθησης αντιμετωπίζει την συμπεριφορά που αφορά το ρόλο του φύλου με τον ίδιο τρόπο που αντιμετωπίζει κάθε άλλη συμπεριφορά. Δεύτερον, εάν δεν υπάρχει τίποτα το ιδιαίτερο στην τυποποιημένη για το φύλο συμπεριφορά, τότε η ίδια η τυποποίηση του φύλου ούτε αναπόφευκτη είναι ούτε μη μετατρέψιμη. Τα παιδιά τυποποιούν το φύλο τους διότι αυτό είναι η βάση πάνω στην οποία ο πολιτισμός τους επιλέγει να στηρίζει τις ανταμοιβές και τιμωρίες. Εάν ένας πολιτισμός είναι ιδεολογικά λιγότερο τυποποιημένος ως προς το φύλο, τα παιδιά θα έχουν λιγότερο τυποποιημένη συμπεριφορά του φύλου»* (Hilgard, 2003, σελ. 180).

Υπάρχουν ορισμένα στοιχεία που μπορούν να εξηγήσουν την θεωρία της κοινωνικής μάθησης στην πράξη. Όπως είναι οι διαφορετικές ανταμοιβές και τιμωρίες των γονιών προς τις συμπεριφορές των παιδιών ανάλογα με το αν αυτές θεωρούνται κατάλληλες ή ακατάλληλες για το φύλο τους. Επίσης, οι γονείς ντύνουν διαφορετικά τα παιδιά τους ανάλογα με το αν είναι αγόρια ή κορίτσια ή δίνουν διαφορετικά παιχνίδια σ' αυτά (Hilgard, 2003).

Ένα άλλο στοιχείο που μας δίνει η συγκεκριμένη θεωρία και αφορά στους γονείς, είναι ότι ο πατέρας φαίνεται να ανησυχεί περισσότερο για την τυποποίηση του φύλου από όσο η μητέρα, ειδικά όταν πρόκειται για τον γιό τους. Ο πατέρας τείνει να αντιδρά πιο έντονα και αρνητικά στο παιχνίδι τους γιού του όταν θεωρεί πως αυτό είναι ακατάλληλο για το φύλο του, ενώ ανησυχεί λιγότερο για την κόρη όταν αυτή παίζει με *«αγορίστικα»* παιχνίδια αλλά και πάλι επιδεικνύει περισσότερη δυσαρέσκεια από την μητέρα. Οι γονείς λοιπόν αντιμετωπίζουν τα παιδιά με στερεότυπο τρόπο, ωστόσο τα παιδιά τείνουν να επιβάλουν πιο έντονα στερεότυπα του φύλου μεταξύ τους και ειδικά τα αγόρια είναι αρκετά επικριτικά όταν κάποιος συνομήλικος τους παρεκκλίνει από τα κοινωνικά πρότυπα για το φύλο (Hilgard, 2003).

Η θεωρία αυτή εξηγεί πολλά φαινόμενα της τυποποίησης του ρόλου του φύλου, ωστόσο έχουν γίνει ορισμένες παρατηρήσεις σε πράγματα που η θεωρία δεν εξηγεί. Πρώτον, το ότι αντιμετωπίζει το παιδί ως παθητικό αποδέκτη μια άποψη που δεν συμβαδίζει με την παρατήρηση ότι τα παιδιά επιβάλουν πιο έντονα από τους ενηλίκους τα στερεότυπα της κοινωνίας για το φύλο. Δεύτερον, *«υπάρχει ένα ενδιαφέρον αναπτυξιακό μοντέλο προς τις απόψεις του παιδιού για τους κανόνες του φύλου»* (Hilgard, 2003, σελ. 182). Για παράδειγμα, η πλειονότητα των παιδιών ηλικίας 4-9 ετών πιστεύει πως δεν πρέπει να υπάρχουν περιορισμοί στην επιλογή του επαγγέλματος με βάση το φύλο. Αλλά μεταξύ των ηλικιών αυτών, δηλαδή 6-7 ετών πιστεύουν ότι πρέπει να υπάρχει περιορισμός στην επιλογή του επαγγέλματος με βάση το φύλο (Hilgard, 2003).

3.3.Γνωστική-αναπτυξιακή θεωρία

Σύμφωνα με την γνωστική-αναπτυξιακή θεωρία που αναπτύχθηκε από τον Lawrence Kohlberg (1966), ένας από τους λόγους που το παιδί επιθυμεί να διαμορφώσει σαφή αίσθηση ταυτότητας είναι η ανάγκη του για διαμόρφωση «*ταυτότητας του φύλου*», δηλαδή η αντίληψη του ατόμου ως αγοριού ή κοριτσιού (Feldman, 2009). Η ταυτότητα του φύλου αναπτύσσεται σταδιακά στην ηλικία 2-7 ετών, σύμφωνα με τις αρχές του προγεννητικού σταδίου της νοητικής ανάπτυξης (Hilgard, 2003).

Για να αναπτύξει την ταυτότητα του φύλου του το παιδί αναπτύσσει αρχικά ένα «*σχήμα φύλου*», δηλαδή «*ένα γνωστικό πλαίσιο, το οποίο περιλαμβάνει και οργανώνει τι σχετικές με το φύλο πληροφορίες*» (Feldman, 2009, σελ. 320), ενώ αυτό το «*σχήμα φύλου*» είναι εξαιρετικά άκαμπτο με πολύ σαφείς κανόνες για το τι κάνει ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Ο Kohlberg (1966), αναφέρει ότι «*αυτή η ακαμψία αποτελεί εν μέρει ένδειξη του τρόπου με τον οποίο το παιδί προσχολικής ηλικίας κατανοεί την έννοια του φύλου*» (Feldman, 2009, σελ. 320). Τα άκαμπτα γνωστικά σχήματα για το φύλο επηρεάζονται από τις λανθασμένες αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας σχετικά με τις διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα. Συγκεκριμένα, θεωρούν ότι οι διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα οφείλονται σε διαφορές που υπάρχουν στην εμφάνιση ή στην συμπεριφορά. Η υιοθέτηση αυτής της αντίληψης μπορεί να οδηγήσει ένα κορίτσι για παράδειγμα στο να σκεφτεί πως όταν μεγαλώσει πιθανόν να γίνει πατέρας (Feldman, 2009).

Γενικά, η γνωστική προσέγγιση, «*δεν υποστηρίζει ότι οι διαφορές ανάμεσα στα φύλα είναι αβάσιμες. Αντίθετα, υποδεικνύει ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας θα πρέπει να διδαχθούν να αντιμετωπίζουν τους άλλους ως ξεχωριστά άτομα, ανεξαρτήτως φύλου. Επιπλέον, πρέπει να μάθουν ότι είναι σημαντικό να αναπτύξουν τις δικές τους ικανότητες, ενεργώντας ως ανεξάρτητα άτομα και όχι ως εκπρόσωποι ενός συγκεκριμένου φύλου*» (Feldman, 2009, σελ. 320-321).

3.4.Θεωρία των σχημάτων του φύλου

Η θεωρία του σχήματος του φύλου αποτελεί, «*μια πιθανή απάντηση στο ερώτημα γιατί τα παιδιά οργανώνουν τις έννοιες του εαυτού τους γύρω από την αρρενωπότητα ή τη θηλυκότητα*» (Hilgard, 2003, σελ.188). Σύμφωνα με την θεωρία, ο πολιτισμός είναι υπεύθυνος για την τυποποιημένη ως προς το φύλο συμπεριφορά που θα αναπτύξουν τα παιδιά, αυτός ορίζει το φύλο ως κεντρικό σημείο γύρω από το οποίο επιλέγει και οργανώνει την άποψη του παιδιού για την πραγματικότητα (Hilgard, 2003). Σε κάθε περίπτωση λοιπόν, το παιδί ενθαρρύνεται να βλέπει τον κόσμο μέσα από το πρίσμα του φύλου, δηλαδή να βλέπει τον κόσμο με τους όρους του σχήματος του φύλου (Hilgard, 2003).

Οι γονείς και οι δάσκαλοι μαθαίνουν έμμεσα στο παιδί για το σχήμα του φύλου μέσα από τις καθημερινές πολιτισμικές πρακτικές. Για παράδειγμα, ας δούμε έναν δάσκαλο που θέλει να αντιμετωπίζει ισότιμα τα παιδιά και των δύο φύλων. Αυτός ο δάσκαλος θα επιλέγει για κάθε δραστηριότητα ίσο αριθμό κοριτσιών και αγοριών, αν κάποια στιγμή κάποιο αγόρι έκανε κάποια δραστηριότητα την επόμενη φορά θα βάλει κάποιο κορίτσι. Έτσι, ο δάσκαλος αυτός πιστεύει ότι διδάσκει στους μαθητές του την σπουδαιότητα της ισότητας του φύλου, στην πραγματικότητα όμως του διδάσκει την σπουδαιότητα του φύλου. Οι μαθητές

«διδάσκονται ότι όσο άσχετη με το φύλο και αν φαίνεται ότι είναι η δραστηριότητα, δεν μπορεί να ασχοληθεί κανείς με αυτήν αν δεν δίνει προσοχή στη διάκριση μεταξύ αγοριών και κοριτσιών» (Hilgard, 2003, σελ.188).

Γενικά, η θεωρία των σχημάτων του φύλου συνεπάγεται ότι: *«αν ένας πολιτισμός είναι λιγότερο τυποποιημένος ως προς το φύλο, τα παιδιά του έχουν λιγότερη τυποποίηση φύλου, όπως εκφράζεται στην συμπεριφορά τους και στις έννοιες του εαυτού τους» (Hilgard, 2003, σελ 188).*

3.5.Βιολογική θεωρία προσέγγισης του φύλου

Εμπειρικά δεδομένα που στηρίζουν αυτή την θεωρία, έχουν να κάνουν με βιολογικούς παράγοντες που είναι διαφορετικοί σε άντρες και γυναίκες. Οι ορμόνες αποτελούν ένα από τα βιολογικά χαρακτηριστικά που οι έρευνες έχουν δείξει πως επηρεάζουν τις σχετικές με το φύλο συμπεριφορές. Για παράδειγμα υποστηρίζεται ότι, κορίτσια με υψηλά επίπεδα ανδρογόνων είναι πιθανό να επιθυμούν την παρέα των αγοριών περισσότερο από ότι άλλα κορίτσια που δεν έχουν εκτεθεί σε ανδρογόνα.

Επιπλέον, ορισμένες έρευνες μιλούν για διαφορές στην δομή του εγκεφάλου των γυναικών και των αντρών. Για παράδειγμα, *«ένα τμήμα του μεσολόβιου σωματίου, το δεμάτιο νευρώνων που συνδέει τα δύο ημισφαίρια είναι αναλογικά μεγαλύτερο στις γυναίκες από ότι στους άνδρες» (Feldman, 2009, σελ. 317).* Παρόλα αυτά, είναι πιθανό να συμβαίνει αυτό λόγω των διαφορετικών εμπειριών ανδρών και γυναικών που επηρεάζουν την ανάπτυξη του εγκεφάλου. Για παράδειγμα, έχει αποδειχθεί ότι οι ενήλικες τείνουν να μιλούν περισσότερο στα κορίτσια από ότι στα αγόρια, γεγονός που μπορεί να επιδράσει στην ανάπτυξη του εγκεφάλου. Αν αυτό αληθεύει, τότε οι βιολογικές αλλαγές επηρεάζονται από το περιβάλλον και όχι το αντίθετο (Feldman, 2009).

Επιπλέον, άλλοι θεωρητικοί υποστήριζαν ότι *«οι διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα εξυπηρετούν τον βιολογικό στόχο της επιβίωσης μέσω της αναπαραγωγής».* Κατά αυτή την προσέγγιση υποστηρίζεται πως επικράτησε στην ουσία και από τα δύο φύλα το αρσενικό και το θηλυκό που αποτελούνταν από τα πιο ανθεκτικά στερεότυπα χαρακτηριστικά με βάση το φύλο και αυτό διαιωνίστηκε με τα χρόνια (Feldman, 2009). Βέβαια, για όλες αυτές τις βιολογικές προσεγγίσεις είναι δύσκολο να αποδώσει κανείς τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των δύο φύλων μόνο σε βιολογικούς παράγοντες (Feldman, 2009).

3.6.Περίληψη των παραπάνω θεωριών

Στις παραπάνω θεωρίες πολλοί επιστήμονες του τομέα της ψυχολογίας διατύπωσαν τις απόψεις τους για το πώς αναπτύσσεται η ταυτότητα του φύλου. Στην πρώτη θεωρία που παρουσιάζεται: *«η ψυχαναλυτική θεωρία»* του Freud, γίνεται λόγος για την αρχή του φαλλικού σταδίου όπου το παιδί ξεκινάει να διακρίνει τις διαφορές των δύο φύλων παρατηρώντας τα γεννητικά όργανα. Επιπλέον, ο Freud αναφέρεται και στο στάδιο που ονόμασε *«οιδιπόδειο σύμπλεγμα»* κατά το οποίο τα παιδιά αρχίζουν να έχουν σεξουαλικά συναισθήματα για τον γονέα του αντίθετου φύλου.

Σύμφωνα με την δεύτερη θεωρία που παρουσιάζεται: «*θεωρία της κοινωνικής μάθησης*», αναφέρεται πως τα παιδιά διδάσκονται από πολύ μικρά την «*κατάλληλη*» για το φύλο συμπεριφορά μέσα από την ανταμοιβή ή την τιμωρία αλλά και μέσα από την μίμηση. Επιπλέον, η θεωρία αυτή μας λέει ότι η συγκεκριμένη συμπεριφορά που θα διαμορφώσει το παιδί δεν είναι ούτε αναπόφευκτη ούτε μη αναστρέψιμη. Ενώ, εάν ένας πολιτισμός είναι ιδεολογικά λιγότερο τυποποιημένος ως προς το φύλο, τα παιδιά θα έχουν λιγότερο τυποποιημένη συμπεριφορά του φύλου.

Προχωρώντας στην τρίτη θεωρία που παρουσιάζεται: «*γνωστική-αναπτυξιακή θεωρία*», όπου αναπτύχθηκε από τον Lawrence Kohlberg, αναφέρει πως η ταυτότητα του φύλου αναπτύσσεται κατά την περίοδο της προσχολικής ηλικίας και αυτό συμβαίνει ενώ πρώτα το παιδί δημιουργεί ένα γνωστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο οργανώνει τις σχετικές πληροφορίες για τα φύλα, αυτό κατά την θεωρία ονομάζεται «*σχήμα φύλου*». Η τέταρτη θεωρία που παρουσιάζεται: η «*θεωρία των σχημάτων του φύλου*» αναφέρεται στην ευθύνη και συμβολή του πολιτισμού για την διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου. Σύμφωνα με την θεωρία ο πολιτισμός της κάθε κοινωνίας είναι υπεύθυνος για την τυποποιημένη ως προς το φύλο συμπεριφορά που θα αναπτύξουν τα παιδιά.

Τέλος, προχωρώντας στην πέμπτη και τελευταία θεωρία, ονόματι: «*βιολογική θεωρία*», στη οποία, όπως φανερώνει και το όνομα της, γίνεται αναφορά στους βιολογικούς παράγοντες που κάνουν τους άντρες και τις γυναίκες να είναι και να φέρονται διαφορετικά.

4.ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

4.1. Ο ρόλος του φύλου του παιδιού στην εκπαιδευτική διαδικασία

Η αντιμετώπιση των ανθρώπων στην εκπαιδευτική διαδικασία με βάση το φύλο τους αποτελεί ένα καίριο θέμα των τελευταίων χρόνων. Ιδιαίτερα η ισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα και η ισορροπία αυτών των δύο στον εκπαιδευτικό τομέα «*έχει ως στόχο την βελτίωση της ποιότητας των συστημάτων αλλά και την αποδοτικότητα των διδακτικών και εκπαιδευτικών προϊόντων*» (Ευριπίδου-Μιχαηλίδου, 2010-2017). Η διαίωση των στερεοτύπων έχει την αφετηρία της στους άμεσους φορείς κοινωνικοποίησης του παιδιού και ενισχύεται σε κοινωνίες στις οποίες δεν υφίσταται πρόβλεψη από τον νόμο για την αντιμετώπιση των στερεοτύπων αντιλήψεων στον εκπαιδευτικό τομέα.

Κάνοντας λόγο για άμεσους φορείς κοινωνικοποίησης, εννοούμε την οικογένεια και το σχολείο. Το σχολείο και ιδιαίτερα η τάξη είναι «*ο μικρόκοσμος της κοινωνίας μας και αντικατοπτρίζει τις καλές της πτυχές αλλά και τις άσχημες, καθώς και τα τυπικά πρότυπα κοινωνικοποίησης των παιδιών που συχνά οδηγούν σε λανθάνουσες αντιλήψεις για τον ρόλο του φύλου*» (Charman, 2014). Γι' αυτό το λόγο οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί ώστε να μην προωθούν και επαναλαμβάνουν τα στερεότυπα όσον αφορά στα δύο φύλα.

Επιπλέον, οι Uger και Crawford (1996), αναφέρουν πως ένας άλλος σημαντικός φορέας κοινωνικοποίησης που θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι εξίσου σημαντικός με την οικογένεια και τους συνομήλικους είναι τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και ιδιαίτερα η τηλεόραση (πλέον θα πρέπει να μιλάμε και για τα «*έξυπνα*» τηλέφωνα (smartphones) αλλά και τους υπολογιστές). Το γεγονός λοιπόν, ότι τα ΜΜΕ «*παρουσιάζουν την στερεοτυπική ως*

προς το φύλο συμπεριφορά ως κάτι θετικό και επιθυμητό είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό. Όπως επισήμανε ο Lips (1993), η τηλεόραση διδάσκει τα στερεότυπα του φύλου. Όσο περισσότερη τηλεόραση βλέπουν τα παιδιά, τόσο πιο στερεότυπη είναι η συμπεριφορά τους.» (Elliot, Kratochwill, Cook και Travers, 2008, σελ. 193).

Οι Elliot, Kratochwill, Cook και Travers (2008, σελ. 188), αναφέρουν πως «με τον όρο στερεότυπα του φύλου εννοούμε τις πεποιθήσεις που έχουμε για τα χαρακτηριστικά και την συμπεριφορά που συνδέονται με τους άνδρες και τις γυναίκες. Από μικρή ηλικία σχηματίζουμε ιδέες για το πώς πρέπει να είναι τα αρσενικά και τα θηλυκά, αρχίζουμε να συνδέουμε ορισμένα χαρακτηριστικά με τα δύο φύλα και να βάζουμε ετικέτες στις κατηγορίες αυτές». Αυτές οι ετικέτες και οι ιδέες που αρχίζουμε να έχουμε για μια ομάδα ατόμων μπορεί να οδηγήσει τα άτομα αυτά σε «αναμενόμενες» πράξεις. Σύμφωνα με την θεωρία της αυτοεκπληρούμενης προφητείας που εκφράστηκε από τον Robert Merton (1946), «η αυτοεκπληρούμενη προφητεία είναι, στην αρχή, ένας φαύλος ορισμός της κατάστασης που προκαλεί μια νέα συμπεριφορά η οποία κάνει την αρχική ψευδή αντίληψη να βγαίνει «αληθινή». Αυτή η προσχηματική ισχύς της αυτοεκπληρούμενης προφητείας διαιωνίζει τη λανθασμένη αντίληψη, επειδή ο «προφήτης» θα αναφέρει την πραγματική πορεία των γεγονότων ως απόδειξη ότι είχε δίκιο από την αρχή». Σύμφωνα με την παραπάνω θεωρία μπορούμε να πούμε πως πολλές φορές μέσα στην τάξη, οι εκπαιδευτικοί έχουν κάποιες προσδοκίες από τα παιδιά και υιοθετούν συγκεκριμένες συμπεριφορές ανάλογα με το αν απευθύνονται σε αγόρια ή σε κορίτσια. Έτσι, ανάλογα με τις προσδοκίες των εκπαιδευτικών τα παιδιά νιώθουν ικανά να κάνουν κάτι ή αντίστοιχα ανίκανα (αυτοεκπληρούμενη προφητεία). Ένα παράδειγμα συγκεκριμένων συμπεριφορών από τους δασκάλους προς τους μαθητές, είναι: «οι Sadker (1994) στην έρευνα τους επισημαίνουν ότι ενώ οι εκπαιδευτικοί μιας τάξης πίστευαν ότι θεωρούσαν όλους του μαθητές ίσους, παρατηρήθηκε πως μέσα στην τάξη τα αγόρια κυριαρχούσαν των κοριτσιών σε οποιαδήποτε συζήτηση και σήκωναν το χέρι τους οκτώ φορές περισσότερο από τα κορίτσια, ενώ ακόμα και όταν έκαναν σχόλια εκτός θέματος οι εκπαιδευτικοί τους απαντούσαν. Από την άλλη μεριά όταν συνέβαινε το ίδιο με τα κορίτσια οι εκπαιδευτικοί τους θύμιζαν τους κανόνες – μια σαφής ένδειξη διάκρισης και διαφορετικής αντιμετώπισης μέσα στην τάξη» (Elliot, Kratochwill, Cook & Travers, 2008, σελ. 198).

Τα παιδιά λοιπόν, αγόρια και κορίτσια, αντιμετωπίζουν διαφορές ως προς την αντιμετώπιση τους οι οποίες ξεκινούν από την γέννηση τους και συνεχίζουν στην προσχολική ηλικία αλλά και στην ενήλικη ζωή τους μετέπειτα. «Η διαμόρφωση του ρόλου του φύλου, δηλαδή η αντίληψη της αρρενωπότητας ή θηλυκότητας σε μια δεδομένη κοινωνία, έχει ήδη διαμορφωθεί από την προσχολική ηλικία» (Feldman, 2009, σελ.316). Η Κοτρωνίδου (2012, σελ.2) αναφέρει ότι τα παιδιά «ήδη από την ηλικία των 2-2,5 ετών αρχίζουν να διαμορφώνουν μια αντίληψη για το φύλο τους και το φύλο των άλλων και κοντά στα 3 έτη είναι ικανά να κατηγοριοποιούν τα άτομα και τα αντικείμενα που χρησιμοποιούν με βάση το φύλο τους». Μάλιστα τα παιδιά προσχολικής ηλικίας έχουν συχνά αυστηρότερες αντιλήψεις για το πώς θα πρέπει να συμπεριφέρονται τα δύο φύλα. Οι προσδοκίες των παιδιών σχετικά με την κατάλληλη για το κάθε φύλο συμπεριφορά είναι πολύ πιο στερεοτυπικές από αυτές των ενηλίκων και πιθανώς λιγότερο ευέλικτες κατά την προσχολική ηλικία. Οι στερεότυπες αντιλήψεις των παιδιών είναι εμφανής μέχρι την ηλικία των πέντε ετών ενώ μέχρι τα επτά τους χρόνια παρατηρείται άμβλυνση και όχι εξαφάνιση τους (Feldman, 2009). Οι εκπαιδευτικοί λοιπόν παίζουν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο για το πώς θα αντιμετωπίζουν τα παιδιά το φύλο τους αλλά και τον ρόλο τους στην τάξη αλλά και την κοινωνία.

Βέβαια, μεγαλύτερη ευθύνη ίσως έχει το αναλυτικό πρόγραμμα του εκπαιδευτικού συστήματος της εκάστοτε κοινωνίας, αφού είναι λογικό να μην δίνεται η απαιτούμενη σημασία από τα εκπαιδευτικά προγράμματα σε κάτι που δεν προβλέπεται από τον νόμο.

«Στους περισσότερους οδηγούς σπουδών θα μπορούσε να διακρίνει κανείς την φιλοσοφία πάνω στην οποία βασίζεται το περιεχόμενο του αναλυτικού προγράμματος» (Elliot, Kratochwill, Cook & Travers, 2008, σελ.200). Έτσι το σχολικό σύστημα και κατά συνέπεια οι εκπαιδευτικοί ακολουθούν το συγκεκριμένο πρόγραμμα το οποίο κατά κάποιον τρόπο πλάθει τις ιδέες, τις αντιλήψεις και τα στερεότυπα των ατόμων που αναπτύσσονται και ζούνε στην συγκεκριμένη κοινωνία. Για παράδειγμα, στο ελληνικό αναλυτικό πρόγραμμα του παιδικού σταθμού δεν υπάρχει κάποια προοπτική για την ισότητα των δύο φύλων στην τάξη, ενώ όταν αναφερόμαστε στην ισότητα των φύλων εννοούμε κυρίως την ένταξη των γυναικών ως δασκάλες και μαθήτριες στην εκπαιδευτική διαδικασία (Δεληγιάννη-Κουμιτζή, χ.χ.) . Αντίθετα, όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα, στο Σουηδικό αναλυτικό πρόγραμμα του παιδικού σταθμού, η προοπτική για την ισότητα των φύλων στα σχολικά κέντρα υπάρχει. Αυτά τα δεδομένα αντικατοπτρίζουν τον στόχο του εκπαιδευτικού συστήματος της κάθε χώρας και τα μέτρα που έχει λάβει για να διαμορφώσει μια κοινωνία βασισμένη στα πρότυπα της.

4.2.Ο ρόλος του φύλου του παιδιού στην εκπαιδευτική διαδικασία-αναφορά στα Σουηδικά εκπαιδευτικά πρότυπα

Η Σουηδία χαρακτηρίζεται ως πρωτοπόρα χώρα όσον αφορά την ισότητα των φύλων, ενώ ήδη από την δεκαετία του 1990 γνώρισε την εμφάνιση πολλών σχεδίων παιδαγωγικής σε θέματα φύλου, μεταξύ άλλων και στα σχολεία προσχολικής αγωγής. Αυτά τα σχέδια εστιάζουν στο να διαπιστωθεί το αν τα στερεότυπα φύλου μπορούν να αντιμετωπιστούν κατά την παιδική ηλικία, έτσι υπάρχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα παιδιά. Η σημερινή προσέγγιση, όσον αναφορά στο φύλο και στην εκπαιδευτική διαδικασία ξεκινάει στις αρχές της δεκαετίας του 1960, όπου και εισήχθη η έννοια του ρόλου του φύλου και μαζί της η ιδέα ότι ο καταμερισμός της εργασίας και της εξουσίας δεν ήταν βιολογικά προκαθορισμένος αλλά κοινωνικά κατασκευασμένος (Bayne, 2009).

Στις μέρες μας είναι εξαιρετικά συνηθισμένο στα σχολεία της Σουηδίας να χρησιμοποιούν πρακτικές που προωθούν την ισότητα των δύο φύλων. Έτσι, όπως αναφέρεται και στην επίσημη ιστοσελίδα της χώρας Sweden.se (2016) *«έχουν βρει τρόπους για να αντιμετωπίζουν τα στερεότυπα των φύλων και τους ρόλους τους, απελευθερώνοντας τα παιδιά από τις προσδοκίες και τις απαιτήσεις που η κοινωνία παραδοσιακά έχει θέσει σε κορίτσια και αγόρια»*.

Πιο πρόσφατες διατάξεις και συγκεκριμένα το Δεκέμβριο του 2003, η Σουηδική Κυβέρνηση διόρισε την Αντιπροσωπεία για την Ισότητα των Φύλων στα προσχολικά ιδρύματα και η αντιπροσωπεία συνέταξε δύο επίσημες εκθέσεις: *«Προσχολικά Ιδρύματα βασισμένα στο φύλο (gendered preschools)- η σημασία της ισότητας των φύλων στο παιδαγωγικό έργο των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής»* και *«η Ισότητα των Φύλων στα προσχολικά ιδρύματα»*. *«Κατά τη διάρκεια της χρονιάς του 2004, η αντιπροσωπεία για την ισότητα των φύλων στα προσχολικά ιδρύματα ενέκρινε συνολικά 18 έργα που αποσκοπούσαν στην αύξηση της ισότητας των φύλων στα προσχολικά κέντρα. Παρόλο που τα πραγματικά αριθμητικά στοιχεία λείπουν, μια τυχαία εκτίμηση είναι ότι από τα 334.000 παιδιά που παρακολουθούν προσχολική εκπαίδευση περίπου το 15% έχουν παρακολουθήσει προσχολικά ιδρύματα που έχουν εφαρμόσει παιδαγωγικές μεθόδους σε θέματα φύλου»*(Bayne, 2009, σελ.132).

Έτσι, «στο πρώτο στάδιο της εκπαίδευσης που περιλαμβάνεται η προσχολική εκπαίδευση (*förskolan*) για παιδιά κάτω των 6 ετών, υπάρχουν ορισμένοι στόχοι οι οποίοι πρέπει να υλοποιηθούν, αυτοί είναι: η ανάπτυξη των νηπίων μέσα από το παιχνίδι, ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα του παιδιού, καθώς και η ενημέρωση και διαπαιδαγώγηση σχετικά με την ισότητα των φύλων. Ενώ, απώτερος στόχος είναι η άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, κυρίως ανάμεσα σε άτομα διαφορετικού φύλου»(Αντερά & Μπούγα, 2014)

Επίσης, στο Σουηδικό εκπαιδευτικό αναλυτικό πρόγραμμα υπάρχουν ξεκάθαρες προβλέψεις για την υλοποίηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας με βάση την ισότητα των φύλων των παιδιών στην τάξη. Πιο αναλυτικά, το πρόγραμμα προβλέπει ότι: «κανένα παιδί στο νηπιαγωγείο δεν θα πρέπει να υφίσταται διακρίσεις λόγω φύλου, εθνικότητας, θρησκείας, σεξουαλικού προσανατολισμού ενός μέλους της οικογένειας ή λειτουργικής βλάβης ή να υποβληθεί σε άλλη εξευτελιστική μεταχείριση». Επίσης, θα πρέπει να υπάρχει «σεβασμός στις απόψεις και τον τρόπο ζωής των άλλων». Ακόμα, το αναλυτικό πρόγραμμα αναφέρει ότι, «οι τρόποι με τους οποίους οι ενήλικες ανταποκρίνονται στα κορίτσια και τα αγόρια, καθώς και οι απαιτήσεις και οι προσδοκίες που επιβάλλονται στα παιδιά συμβάλλουν στην εκτίμησή τους για τις διαφορές των φύλων». «Το νηπιαγωγείο πρέπει να αντιδράσει στα παραδοσιακά πρότυπα και του ρόλους των φύλων». «Τα κορίτσια και τα αγόρια στο νηπιαγωγείο θα πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες καθώς και να αναπτύξουν και να διεκδικούν τις ικανότητες και τα ενδιαφέροντά τους χωρίς να έχουν περιορισμούς που επιβάλλονται από τους στερεότυπους ρόλους των φύλων». Το νηπιαγωγείο θα πρέπει να «προωθεί τη μάθηση, η οποία προϋποθέτει ενεργό συζήτηση στην ομάδα εργασίας για το περιεχόμενο της μάθησης και της γνώσης καθώς και να προσπαθεί να διασφαλίσει ότι τόσο τα κορίτσια όσο και τα αγόρια έχουν ίση επιρροή και δυνατότητα συμμετοχής σε δραστηριότητες» (Curriculum for the Preschool , 2010, σελ .3-4, 6 & 12).

Τα Σουηδικά κέντρα προσχολικής αγωγής λοιπόν, χρησιμοποιούν ως γνώμονα ένα αναλυτικό πρόγραμμα το οποίο προβλέπει την ισότητα των δύο φύλων στην τάξη και των σεβασμό στην διαφορετικότητα. Πολλά από τα σχολεία της Σουηδίας, ακολουθούν αυστηρά το συγκεκριμένο πρόγραμμα, ενώ υπάρχουν και αυτά που το έχουν εμπλουτίσει με δικές τους πρωτοποριακές ιδέες. Ένα τέτοιο σχολείο είναι και το “Egalia”. Το συγκεκριμένο προσχολικό κέντρο για παράδειγμα δεν χρησιμοποιεί λέξεις και αντωνυμίες που προσδιορίζουν το φύλο ενός ατόμου όπως «αυτός», «αυτή», «αγόρι», «κορίτσι» αλλά οι εκπαιδευτικοί αναφέρονται στα παιδιά με το όνομα τους ή με την ουδέτερη αντωνυμία “hen” που επισημοποιήθηκε το 2014 στην Σουηδία για να μην γίνεται προσδιορισμός του φύλου σε άτομα που δεν το επιθυμούν ή σε άτομα που δεν γνωρίζουμε ακριβώς το φύλο τους (Weller, 2015).

Στην Σουηδία υπάρχουν και άλλα σχολεία που ακολουθούν αυτήν την πολιτική και ο λόγος είναι απλός, όπως εξηγούν και οι εκπαιδευτικοί του “Egalia” : «για να αφήσουμε τα παιδιά να είναι αυτά που επιθυμούν να είναι χωρίς να κατακρίνονται οι επιλογές τους από τους συνομηλίκους τους και το προσωπικό» αλλά και «να μην υπάρχει προκατάληψη όσων αφορά τις προσδοκίες που έχουμε από ένα παιδί ανάλογα με το φύλο του, την ηλικία του, την καταγωγή του και τον τρόπο ντυσίματος του». Ακόμα, ο τρόπος που χρησιμοποιούμε την γλώσσα μας, τις περισσότερες φορές επηρεάζει και τις αντιδράσεις των παιδιών. Το πρόβλημα με τις λέξεις που προσδιορίζουν το φύλο μας είναι ότι οι περισσότεροι από τους ενήλικες που έχουν μεγαλώσει παραδοσιακά έχουν πολύ συγκριμένες και στερεοτυπικές αντιλήψεις για το πώς θα πρέπει να είναι το άτομο που του ανήκει ο χαρακτηρισμός «κορίτσι» για παράδειγμα, γι’ αυτό το λόγο κάποιες φορές πρέπει να «αφηνόμαστε ελεύθεροι» από τέτοιες λέξεις (Weller, 2015). Επίσης, τα παιδιά μαθαίνουν τους κανόνες που επικρατούν

σε μια κοινωνία από πάρα πολύ μικρή ηλικία και υιοθετούν συμπεριφορές που είναι σύμφωνες με αυτούς τους κανόνες για να μπορούν να έχουν κοινωνική αποδοχή. Γι' αυτό το λόγο οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να σιγουρευτούν πως τα παιδιά έχουν αποκτήσει μια υγιή αντίληψη για το τι σημαίνει να είσαι αγόρι ή κορίτσι.

Πολλά Σουηδικά σχολεία λοιπόν, που λειτουργούν με βάση αυτόν την ισότητα των φύλων, δηλώνουν πως «*το να προωθείς την ισότητα μέσα στην τάξη δεν σημαίνει απαραίτητα το να συμπεριφέρεσαι σε όλους κατά τον ίδιο τρόπο-ισότιμα. Αλλά, σημαίνει να δίνεις σε όλους τους μαθητές ίσες ευκαιρίες να πετύχουνε, περισσότερο κουράγιο σε άλλους μαθητές που το χρειάζονται για να καταφέρουν κάτι, καθώς και να δημιουργήσεις αυτές τις συνθήκες στην τάξη σου που να προωθείται η συμμετοχή όλων των μαθητών*» (University of Virginia, 2004-2015).

5.0 ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ

5.1. Τα παιχνίδια της τάξης και η τοποθέτηση των γωνιών

«Το περιβάλλον της τάξης μπορεί να επηρεάσει τα μικρά παιδιά όχι μόνο ως προς το πώς σκέφτονται για διάφορα κοινωνικά θέματα, όπως το φύλο, αλλά και το τι πιστεύουν για τον εαυτό τους και τους ανθρώπους γύρω τους» (Alina & Cameron, 2011, σελ.13). Τα παιχνίδια της τάξης αλλά και οι γωνιές οι οποίες συντελούν στην διαμόρφωση του σχολικού χώρου είναι δυνατόν να «περάσουν» στερεότυπα μηνύματα στα παιδιά ή να αποτρέψουν κάτι τέτοιο αντίστοιχα, αυτό εξαρτάται από την διαμόρφωση του ίδιου του χώρου και τις ευκαιρίες που δίνει αυτός για αυθόρμητο παιχνίδι με όλα τα υλικά της τάξης.

«Δυο είναι τα κύρια στοιχεία του σχολικού περιβάλλοντος του παιδιού που επηρεάζουν την οπτική του για το φύλο και τα στερεότυπα, αυτά είναι: το παιδαγωγικό υλικό της τάξης και η διδασκαλία των εκπαιδευτικών» (Alina & Cameron, 2011, σελ.13). Το υλικό της τάξης, τα παιχνίδια θα λέγαμε πιο απλά, τις περισσότερες φορές είναι στερεοτυπικά διαμορφωμένο. Για παράδειγμα: «*σε έναν παιδικό σταθμό βρέθηκαν πολλά τέτοια υλικά, όπως, ένα σετ κουζίνας σε ροζ χρώμα, αλλά και μια βιβλιοθήκη γεμάτη από βιβλία με παραμύθια που έκαναν αισθητή την κοινωνική διάκριση των ατόμων με βάση το φύλο τους*» (Alina & Cameron, 2011, σελ.13).

Βέβαια, τα παιχνίδια με την σειρά τους, πολλές φορές, έχουν κατασκευαστεί και προωθηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να φαίνεται πως απευθύνονται σε ένα μόνο φύλο κάθε φορά και έτσι να διαφοροποιούν τις ανάγκες των αγοριών από αυτές των κοριτσιών και αντίστροφα. Σε μια έρευνα, παρατηρήθηκε ότι τα παιχνίδια διαχωρίζονται με βάση το φύλο του παιδιού στο οποίο απευθύνονται. Κατά την διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας διαπιστώθηκε πως τα παιχνίδια με βασικό τους χρώμα το ροζ απευθύνεται κυρίως σε παιδιά θηλυκού γένους, ενώ τα παιχνίδια που αφορούν παιδιά αρσενικού γένους είναι πιο σκουρόχρωμα και έχουν μεγαλύτερη γκάμα χρωμάτων. Επίσης, τα περισσότερα παιχνίδια που αφορούν οικιακές εργασίες (π.χ. κουζίνα, σκούπα) είναι σε χρώμα ροζ και οι συσκευασίες τους απεικονίζουν κορίτσια, ενώ παιχνίδια που αφορούν αγόρια είναι κυρίως κατασκευαστικά (π.χ. τουβλάκια) ή δράσης (π.χ. αυτοκίνητα, φιγούρες), και έχουν τις αποχρώσεις του μπλε ενώ οι συσκευασίες τους απεικονίζουν αγόρια (Γεωργιάδου, Γκαλή, Γκουραμάνη,Καζαντζή, Μειμάρη, Στατηρά, 2014). Η παραπάνω έρευνα εξηγεί γιατί είναι πιθανότερο κάποια παιχνίδια, όπως οι κούκλες, που έχουμε στην τάξη να απασχολούν περισσότερο τα κορίτσια, ενώ κάποια άλλα, όπως τα αυτοκινητάκια, να απασχολούν περισσότερο τα αγόρια.

Βέβαια, σχολεία που λειτουργούν με βάση την ισότητα των φύλων αποφεύγουν τέτοιου είδους παιχνίδια ή ακόμα και αν τα παρέχουν στα παιδιά, τα παιδιά μπορούν να τα συνδυάσουν και με άλλα παιχνίδια της τάξης. Για παράδειγμα, σε έναν παιδικό σταθμό στην Σουηδία τα παιδιά είναι ελεύθερα να «αναμειξουν» στο παιχνίδι τους διαφόρων ειδών παιχνίδια, όπως: τις κούκλες και τα καροτσάκια μωρού να τις συνδυάσουν με τα αυτοκινητάκια, καθώς και τα ξύλινα τουβλάκια και τα ρομπότ να τα ντύσουν με ρούχα της «Barbie» (MacLellan, 2017). Για να γίνει αυτό όμως σημαντικό ρόλο παίζει και η διαμόρφωση των γωνιών της τάξης. «Σε ένα πείραμα όπου παρατηρήθηκε το παιχνίδι παιδιών προσχολικής ηλικίας πριν και μετά την παρέμβαση των ερευνητών, έχουμε τα εξής αποτελέσματα: πριν οι ερευνητές παρέμβουν στο παιχνίδι των παιδιών ενώνοντας τις δύο γωνιές του παιχνιδιού, διαπιστώθηκε ότι: τα αγόρια περνούσαν το 25% του χρόνου τους σε κατασκευαστικά παιχνίδια ενώ μόλις το 2% σε παιχνίδια που αφορούσαν το νοικοκυριό. Ενώ αντίθετα, τα κορίτσια περνούσαν το 10% του χρόνου τους σε παιχνίδια που αφορούσαν το νοικοκυριό και μόλις το 2% σε κατασκευαστικά παιχνίδια. Ύστερα από την παρέμβαση των ερευνητών, ενώνοντας τις δύο γωνιές και φτιάχνοντας έναν χώρο για όλα τα παιδιά ανεξαιρέτως φύλου, παρατηρήθηκε μια αύξηση κατά 8% στην απασχόληση των αγοριών με παιχνίδια που αφορούσαν το νοικοκυριό και μια αντίστοιχη αύξηση κατά 9% από τα κορίτσια στην ενασχόληση τους με τα κατασκευαστικά παιχνίδια» (Alina & Cameron, 2011, σελ.15).

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι η επιρροή που έχει η διαμόρφωση της τάξης στο παιδί όσον αφορά στα παιχνίδια με τα οποία θα επιλέξει να παίξει είναι μεγάλη. Η σωστή διαμόρφωση της τάξης θα πρέπει να «προσανατολίζει εύκολα το παιδί και να το κάνει να επιλέγει αυθόρμητα τον χώρο στον οποίο θα παίζει» (Σιβροπούλου, 1997, σελ. 46). Επίσης το παιδί θα πρέπει να έχει εύκολη πρόσβαση σε όλα τα υλικά και οι γωνιές να αποτελούνται από «επιμέρους λειτουργικούς χώρους δηλαδή, ντουλάπια, παραβάν ή ράφια στο ύψος των παιδιών» (Σιβροπούλου, 1997, σελ. 44). Αυτό βοηθάει το παιδί στο να έχει στο οπτικό του πεδίο όλο το υλικό με το οποίο πιθανότατα θέλει να ασχοληθεί, αλλά και να μπορεί και να το συνδυάσει.

Δυο είναι οι πολιτικές των παιδικών σταθμών που υποστηρίζουν την ισότητα των φύλων για την χρήση των παιχνιδιών και αυτές είναι: «προσχολικά εκπαιδευτικά κέντρα που δεν εγκρίνουν την χρήση παιχνιδιών με έντονο στερεοτυπικό στοιχείο, όπως Barbie και Hot Wheels» (Alina & Cameron, 2011, σελ.16), και σχολεία που έχοντας αυτά τα παιχνίδια μπορούν να βρίσκουν τρόπους να τα συνδυάζουν και να τα τοποθετούν σωστά στον χώρο έτσι ώστε όλα τα παιδιά να συμμετέχουν στο παιχνίδι. Όποιες από τις δύο τεχνικές και αν χρησιμοποιεί ένας παιδικός σταθμός το μόνο σίγουρο είναι ότι θα μπορεί με αυτόν τρόπο να δίνει πολλά και διαφορετικά ερεθίσματα στα παιδιά, καθώς και την ευκαιρία να πειραματίζονται και να εξελίσσουν τις διάφορες δεξιότητές τους. Έτσι και αλλιώς, πολλές είναι οι έρευνες που δείχνουν πόσο επιβλαβείς για την ανάπτυξη του παιδιού είναι οι υποθέσεις φύλου μέσα στην τάξη. Σε μια από αυτές τις έρευνες, για παράδειγμα, οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι μόνο τα αγόρια και όχι τα κορίτσια ενθαρρύνονται να παίζουν με τουβλάκια τα οποία αναπτύσσουν τις χωρικές τους δεξιότητες, ενώ τα κορίτσια αναμένεται να συμμορφώνονται με την κατεύθυνση ενός ενήλικα, ένα χαρακτηριστικό που συνδέεται με την καλύτερη ακαδημαϊκή απόδοση την ίδια ώρα που τα αγόρια θεωρούνται απείθαρχα και αυτό τα επηρεάζει αρνητικά στην βαθμολογία τους, αλλά και την συμπεριφορά των καθηγητών προς αυτά (MacLellan, 2017). Γι' αυτό το λόγο οι ίσες ευκαιρίες στα παιδιά και η αντιμετώπιση του παιχνιδιού ως ένα απλό μέσο κοινωνικοποίησης και ανάπτυξης δεξιοτήτων δημιουργεί περισσότερες ευκαιρίες ανέλιξης και ολόπλευρης ανάπτυξης.

5.2. Τα βιβλία της τάξης

«Η Karin που είναι η δασκάλα της τάξης, διαβάζει ένα παιδικό βιβλίο σε ένα μικρό κορίτσι την Ronja. Ένας ήρωας του βιβλίου φοράει παντελόνι και ένας άλλος έχει ανοιχτόχρωμα μακριά μαλλιά. Η Ronja ρώτησε ποιος από τους δύο είναι ο πατέρας και ποια η μητέρα. «Δεν ξέρω» είπε η Karin. «Είναι παντελόνι ή τζιν;» ρώτησε η Ronja. «Είναι τζιν» απάντησε η Karin. «Τότε αυτός είναι ο μπαμπάς» είπε η Ronja. «Αλλά εγώ φοράω τζιν» είπε η Karin. Η Ronja δεν απάντησε αλλά μπορούσες να καταλάβεις πως σκεφτόταν. Τότε ρώτησε αν ο άλλος ήρωας είναι αγόρι ή κορίτσι. «Δεν ξέρω» είπε η Karin, «τι πιστεύεις;» - «Είναι κορίτσι. Μπορείς να το δεις από τα μαλλιά της» είπε η Ronja αποφασιστικά.» (Sandström, Stier, Sandberg, 2013, σελ. 127). Η Ronja ένα μικρό κορίτσι μιας τάξης νηπιαγωγείου που χρησιμοποιεί μια συγκεκριμένη μέθοδο για την προώθηση ισότητας φύλων στην τάξη (εννοιολογική προσέγγιση του φύλου, βλ. εν. 6.1.), δείχνει να προσπαθεί να κατανοήσει μέσα από τις εικόνες του βιβλίου που της διαβάζει η δασκάλα της ποιο είναι το φύλο των πρωταγωνιστών της ιστορίας. Το κοριτσάκι τελικά καταφέρνει να δώσει μια απάντηση στο ερώτημα της αλλά οι ερωτήσεις που έκανε και οι απαντήσεις που έδωσε φανερώνουν μια στερεότυπη διάθεση για το πώς μοιάζει γι' αυτήν το να είναι κανείς αγόρι ή κορίτσι. Όλες αυτές οι κατά τα άλλα στοχευμένες και λογικές ερωτήσεις της μικρής κοπέλας πηγάζουν από έναν παράγοντα: τα κοινωνικά πρότυπα για το φύλο¹. Εφόσον το κορίτσι κατάφερε μέσα από μια σειρά ερωταπαντήσεων στον εαυτό της να ανακαλύψει το φύλο των ηρώων, με την ίδια ευκολία θα μπορούσε να ταυτιστεί² με τον ήρωα μου αναπαριστά το φύλο της, δηλαδή το κορίτσι.

Η ταύτιση του κοριτσιού με την ηρωίδα του βιβλίου θα ήταν λογικό να συμβεί λόγω του ότι «τα παιδικά βιβλία λειτουργούν σαν καθρέφτες, αντικατοπτρίζουν και βεβαιώνουν την ταυτότητα του φύλου και της κουλτούρας του κάθε μαθητή» (Mann-Boykin, 2016, σελ. 4). Τα παιδικά βιβλία λοιπόν «έχουν τεράστια επιρροή στα μικρά παιδιά» αλλά και «οι χαρακτήρες των βιβλίων παρέχουν ορισμούς και πρότυπα για το τι θεωρείται αρρενωπότητα και τι θηλυκότητα. Επειδή τα παιδιά είναι ενεργεί αναγνώστες με κρίση, τα βιβλία και οι εικόνες τους γίνονται μια πολιτιστική πηγή για τα παιδιά που μέσα από αυτήν μαθαίνουν τους κοινωνικούς κανόνες» (Alina & Cameron, 2011, σελ.14).

Πολλές φορές όμως τα βιβλία που επιλέγει ο/η εκπαιδευτικός να διαβάσει στους μαθητές του μπορεί να περιέχουν σεξιστικά πρότυπα, δηλαδή στα βιβλία αυτά «εγγράφεται διάκριση των φύλων ως προς τους ρόλους, τα επαγγέλματα κ.τ.λ. κατά τα παραδοσιακά στερεότυπα» (Μαραγκουδάκη, 2007, σελ.20). Επομένως, τα παιδιά προσπαθώντας να μιμηθούν ήρωες και ηρωίδες διαφόρων παιδικών βιβλίων πλάθουν τον χαρακτήρα τους βασισμένα σε σεξιστικά πρότυπα.

Αυτό εξηγείται καλύτερα και μέσω της θεωρίας της κοινωνικής μάθησης, όπου υποστηρίζει πως «το παιδί μαθαίνει στις σχετικές με το φύλο συμπεριφορές και προσδοκίες, καθώς παρατηρεί τους άλλους» (Feldman, 2009, σελ. 319). Αλλά πως παρουσιάζονται στην πλειοψηφία των παιδικών βιβλίων άντρες και γυναίκες με βάση αυτά τα πρότυπα;

---

¹ Κοινωνικό πρότυπο: είναι κάθε πρόσωπο, αντικείμενο, ιδέα και στάση ζωής που λαμβάνεται ως υπόδειγμα ή ως μοντέλο προς μίμηση και θεωρείται κάτι ιδανικό ή αποδεκτό από την κοινωνία. (Cambridge dictionary, ηλεκτρονική έκδοση)

² Ταύτιση: η διαδικασία κατά την οποία το παιδί προσπαθεί να μοιάσει στο άτομο του ίδιου φύλου με αυτό, υιοθετώντας τις αντιλήψεις και τις αξίες του. (Feldman, 2009)

Ο Feldman (2009) αναφέρει πως συγκριτικά με τους άνδρες, οι γυναίκες είναι πιθανότερο να υποδύονται τον ρόλο του θύματος και λιγότερο πιθανό να παρουσιαστούν ως παραγωγικές ή ως άτομα που λαμβάνουν σημαντικές αποφάσεις. Επίσης, στις παιδικές ιστορίες οι γυναίκες παρουσιάζονται ως χαρακτήρες που τους ενδιαφέρει περισσότερο ο έρωτας, το σπίτι και η οικογένεια τους. Τα αγόρια από την άλλη παρουσιάζονται στα παιδικά βιβλία ως πιο ανεξάρτητα και ενεργά. Ενώ, *«οι περιπετειώδεις ιστορίες για τα αγόρια έχουν μεγαλύτερο θεματικό εύρος, ασχολούμενα με ήρωες που ταξιδεύουν σε μακρινούς τόπους ή εμφανίζουν μια έντονη ανεξαρτησία με άλλους τρόπους. Από την άλλη οι ιστορίες που γράφονται για κορίτσια έχουν ένα στοιχείο περιπέτειας, αλλά αυτό παίρνει συνήθως την μορφή δολοπλοκιών και μυστηρίου που διαδραματίζονται σε ένα οικογενειακό ή σχολικό περιβάλλον»* (Giddens, 2009).

Επιπλέον, οι γυναίκες στα παιδικά αναγνώσματα παρουσιάζονται συνήθως ως άτομα που δεν είναι αναγκασμένα να εργάζονται ή σαν να είναι η γοητευτική ιδιοκτησία των ανδρών. Μια τέτοια αναπαράσταση της γυναίκας *«εξοβελίζει πολύ αποτελεσματικά την ιδέα ότι οι γυναίκες στην πραγματικότητα εργάζονται και έτσι εμποδίζει την αυτοαντίληψη τους ως εργαζομένων»* (Arnot, 2006, σελ. 134). Τέλος, η ιδανική γυναίκα στα παιδικά διηγήματα δίνει την εντύπωση πως είναι αυτή που είναι όμορφη και ταυτόχρονα παθητική, ενώ ο ιδανικός άντρας είναι ο θαρραλέος και ενεργητικός (Βιτσιλάκη, Γκασούκα, Παπαδόπουλος, 2007). Έτσι, *«σύμφωνα με τις θεωρίες τις κοινωνικής μάθησης που ήδη αναφέραμε, αυτά τα πρότυπα συμπεριφοράς μπορούν να ασκήσουν καθοριστικές επιδράσεις στον τρόπο που το παιδί προσχολικής ηλικίας ορίζει την κατάλληλη για το φύλο συμπεριφορά»* (Feldman, 2009, σελ. 319).

Για τους παραπάνω λόγους είναι πολύ σημαντική η προσεκτική επιλογή των βιβλίων που κάνουν οι εκπαιδευτικοί για τον παιδικό σταθμό. Σε σχολεία στην Σουηδία που υποστηρίζουν την ισότητα των φύλων τα βιβλία που χρησιμοποιούνται δεν είναι τα κλασσικά παραμύθια που παρουσιάζουν παραδοσιακά τους ρόλους των φύλων, αλλά έχουν αντικατασταθεί με βιβλία που δεν παρουσιάζουν σεξιστικά πρότυπα (Hebblethwaite, 2011). Βιβλία με μη σεξιστικά πρότυπα θεωρούνται εκείνα στα οποία *«οι ρόλοι, τα επαγγέλματα των χαρακτήρων δεν οριοθετούνται με βάση το φύλο»* (Μαραγκουδάκη, 2007, σελ.20). Τέτοιου είδους βιβλία δημιουργούν μια βιβλιοθήκη για όλα τα παιδιά και δίνουν ευκαιρίες για την ολόπλευρη ανάπτυξη του χαρακτήρα του κάθε παιδιού και την ελευθερία έκφρασης του. Ο περιορισμός της προσωπικότητας ενός παιδιού που δημιουργείται από την ανισορροπία μεταξύ ανδρικών και γυναικείων χαρακτήρων στην παιδική λογοτεχνία δημιουργεί μια κατάσταση κατά την οποία σπάνια αγόρια και κορίτσια μπορούν να περάσουν τα όρια των φύλων κατά την ανάγνωση (Alina & Cameron, 2011). Γι'αυτό το λόγο *«τα βιβλία που δεν εμπεριέχουν σεξιστικά πρότυπα, δημιουργούν θετικές αλλαγές στην αυτοαντίληψη, τις στάσεις και την συμπεριφορά των παιδιών. Τα πιστεύω των παιδιών για τα φύλλα μπορεί να αλλάζουν θετικά με την ανάγνωση του κατάλληλου παιδικού βιβλίου»* (Alina & Cameron, 2011, σελ.16).

Καταληκτικά, *«το παραμύθι, ως είδος που γεννήθηκε στο παρελθόν, εκφράζει μια συντηρητικότερη άποψη για τη ζωή, ενέχοντας πλήθος σεξιστικών στοιχείων, που καλύπτουν μέσω των αλληπάλληλων επαναδιηγήσεων μια απόσταση αιώνων που φτάνει μέχρι τις μέρες μας επηρεάζοντας, μάλλον αναπόφευκτα, τις απόψεις των αναγνωστών του ή ακροατών»* (Βιτσιλάκη, Γκασούκα, Παπαδόπουλος, 2007, σελ.197). Βέβαια στις μέρες μας με την τεράστια γκάμα παιδικών βιβλίων που υπάρχουν στην αγορά θα πρέπει να επιλέγουμε εκείνα που περνάνε κατάλληλα μηνύματα στα παιδιά για τα δύο φύλα.

6.Η ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

6.1. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών και οι τεχνικές τους

Οι εκπαιδευτικοί έχουν τεράστια επίδραση στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αναπτύσσουν ιδέες σχετικά με το φύλο και τη σημασία των φύλων. Οι «παραδοσιακοί» εκπαιδευτικοί τυπικά, «ενισχύουν τα στερεότυπα των φύλων όταν επαινούν τα κορίτσια για τα ρούχα τους, τα μαλλιά τους, την καθαριότητα, ενώ αντίθετα επαινούν τα αγόρια για τη δύναμή τους, τη φυσική τους ικανότητα, το μέγεθος και τα ακαδημαϊκά τους επιτεύγματα» (Alina & Cameron, 2011, σελ.13). Από την άλλη οι καταρτισμένοι ή ενημερωμένοι εκπαιδευτικοί για την ισότητα των φύλων σε μια προσχολική τάξη «ενθαρρύνουν τις δραστηριότητες μεταξύ των δύο φύλων, ενώ μπορούν επίσης να ενισχύσουν θετικά τα παιδιά που παίζουν με μη στερεοτυπικά παιχνίδια συζητώντας μαζί τους και υποστηρίζοντας τη μάθησή τους» (Alina & Cameron, 2011, σελ.17). Οι δάσκαλοι λοιπόν «διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην προώθηση της δίκαιης μάθησης» (Alina & Cameron, 2011, σελ.17). Αυτό συμβαίνει βέβαια και για τον λόγο ότι το παιδί «μαθαίνει τις σχετικές με το φύλο συμπεριφορές και προσδοκίες, καθώς παρατηρεί τους άλλους. Το παιδί παρατηρεί την συμπεριφορά των γονέων, των δασκάλων, των αδελφών ακόμα και των συνομηλίκων» και μιμείται αυτές τις συμπεριφορές (Feldman, 2009, σελ.319).

Παρακάτω αναφερόμαστε στις τεχνικές που μπορεί να χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι ασχολούνται με την ισότητα των φύλων στην τάξη:

Οι τεχνικές που μπορεί να χρησιμοποιήσει κάποιος είναι αρκετές, άλλες πιο εξειδικευμένες και άλλες πιο εμπειρικές (όπως θα δούμε στην συνέχεια). Ωστόσο, οποιαδήποτε τεχνική και να χρησιμοποιεί ένα εκπαιδευτικός το σίγουρο είναι ότι αποτελούνται από δύο βασικούς άξονες: την δίκαιη αντιμετώπιση του κάθε μαθητή και την ισάξια μεταχείριση.

Η αρχή λοιπόν, για την αποφυγή των στερεότυπων των φύλων είναι οι ίσες ευακρινίες για τα αγόρια και τα κορίτσια μέσα στην τάξη (Elliot, Kratochwill, Cook & Travers, 2008). Έπειτα, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν πως τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με το φύλο μπορεί να έχουν μια αρνητική εικόνα (π.χ. «τα κορίτσια δεν είναι καλές στα μαθηματικά, τα αγόρια δεν κλαίνε»). Ως τεχνική λοιπόν οι εκπαιδευτικοί θα μπορούσαν να παρατηρήσουν την συμπεριφορά τους για να βεβαιωθούν ότι φέρονται ισάξια στους μαθητές τους. Επίσης, κατά την εκπαιδευτική διαδικασία θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν την «ζώνη της εγγύτερης ανάπτυξης» του Vygotsky, σε άτομα της τάξης που θεωρούν ότι έχουν χάσει την εμπιστοσύνη στον εαυτό τους λόγω συγκεκριμένων στερεοτύπων για το φύλο τους (π.χ. τα κορίτσια δεν μπορούν να...). Η ζώνη της εγγύτερης ανάπτυξης (Vygotsky, 1978) ορίζεται ως «η απόσταση ανάμεσα στο πραγματικό επίπεδο του παιδιού, όπως καθορίζεται από την ανεξάρτητη επίλυση προβλημάτων, και το υψηλότερο επίπεδο της εν δυνάμει ανάπτυξης, όπως ορίζεται από την επίλυση προβλημάτων με την καθοδήγηση των ενηλίκων ή σε συνεργασία με πιο ικανούς συνομηλίκους». Συνοπτικά, είναι «η διαφορά ανάμεσα σε αυτά που τα παιδιά μπορούν να κάνουν μόνα τους και αυτά που μπορούν να κάνουν με βοήθεια» (Elliot, Kratochwill, Cook & Travers, 2008, σελ. 94). Γενικά λοιπόν, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να βεβαιωθούν πως οι αλληλεπιδράσεις με τους μαθητές σε όλα τα θέματα είναι όσο το δυνατόν πιο ισότιμες και θετικές. Επίσης, να σιγουρευτούν πως δίνουν τον λόγο και ενισχύουν τις απαντήσεις όλων των παιδιών της τάξης, αγοριών και κοριτσιών (Elliot, Kratochwill, Cook & Travers, 2008).

Σύμφωνα με την Sandra Ben (1987), ίσως υπάρχουν κάποιες τεχνικές που μας βοηθούν αντιλαμβανόμεστε τον κόσμο αποφεύγοντας τα σχήματα φύλου. Ένας τρόπος είναι «να ενθαρρύνουμε τα παιδιά να γίνουν ψυχολογικά ανδρόγυνοι, δηλαδή να ενσωματώσουν ανδρικά και γυναικεία χαρακτηριστικά προσωπικότητας στη συμπεριφορά τους». Για παράδειγμα, οι γονείς αλλά και οι δάσκαλοι «μπορούν να ενθαρρύνουν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας να θεωρούν τους άνδρες ως διεκδικητικούς (χαρακτηριστικό που θεωρείται ότι ταιριάζει στους άνδρες), αλλά συγχρόνως συναισθηματικούς και τρυφερούς (χαρακτηριστικά που θεωρούνται συνήθη στις γυναίκες)» (Feldman, 2009, σελ. 320). Παρομοίως μπορεί κάτι τέτοιο να λειτουργήσει και για τα κορίτσια με αντίστοιχα χαρακτηριστικά (π.χ. τρυφερές αλλά ανταγωνιστικές).

Στην Σουηδία πολλά σχολεία άρχισαν να μπαίνουν στο επίκεντρο της έρευνας γιατί αποτελούν προσχολικά κέντρα με εξειδικευμένους παιδαγωγούς σε ζητήματα φύλων, αντισταθμίζοντας έτσι τις κοινωνικά κατασκευασμένες διακρίσεις λόγω φύλου. Ως εκ τούτου, θα παρουσιαστούν τα ευρήματα μιας έρευνας των Sandström, Stier και Sandberg (2013), κατά την οποία ύστερα από την διεξαγωγή της οι ερευνητές παραθέτουν συγκεκριμένες τεχνικές που χρησιμοποιούνται στα σουηδικά προσχολικά ιδρύματα για την εξάλειψη των διακρίσεων λόγω φύλου.

Παρακάτω θα παρουσιαστούν οι τέσσερις αυτές τεχνικές:

1. Εννοιολογική προσέγγιση του φύλου

Η παιδαγωγική ιδέα γύρω από αυτήν την προσέγγιση είναι σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας ότι «ούτε το γένος (βιολογικό φύλο) αλλά ούτε και το φύλο (κοινωνικό φύλο) θα πρέπει να αναγνωρίζονται ή να συζητούνται, καθώς και οι ερωτήσεις σχετικά με τις διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών είτε παραμένουν αναπάντητες είτε επιστρέφουν στα παιδιά με την δημιουργία μιας άλλης ερώτησης από την εκπαιδευτικό» το τελευταίο συμβαίνει για να μπορέσει μόνο του το παιδί να καταλήξει στην απάντηση (Sandström, Stier και Sandberg, 2013, σελ.126).

2. Συμπαραγωγική προσέγγιση του φύλου

Αυτή η προσέγγιση «περιστρέφεται γύρω από την αναγνώριση των ίδιων των εκπαιδευτικών ότι είναι φορείς στερεότυπων φύλου και ρόλων φύλου και γι' αυτό τον λόγο συμβάλλουν σε μια υπάρχουσα τάξη των φύλων. Επιπλέον, σε ένα τέτοιο σύστημα οι εκπαιδευτικοί συμμετέχουν πιο ενεργά στην αναγνώριση των φύλων από τα παιδιά» (Sandström, Stier και Sandberg, 2013, σελ.127-128).

3. Διευκολιντική-ενεργητική προσέγγιση του φύλου

Μια τέτοια προσέγγιση χαρακτηρίζεται από «μια ειλικρινή αποδοχή σε νέες ταυτότητες φύλου, όπου υπάρχει εναλλακτικό φύλο. Αυτή η προσέγγιση βασίζεται στις ικανότητες και τα κίνητρα των παιδιών και επιτρέπει στα παιδιά να «παραβιάζουν» τα όρια των φύλων και να πειραματίζονται με τους ρόλους αυτών» (Sandström, Stier και Sandberg, 2013, σελ.128).

4. Προληπτική προσέγγιση του φύλου

Η προσέγγιση αυτή «δεν βασίζεται μόνο σε μια ιδεολογική πεποίθηση ότι η κοινωνία πρέπει να εξασφαλίσει ίσες ευκαιρίες μεταξύ των δύο φύλων, ούτε ότι οι διαφορές φύλου πρέπει να εξαλειφθούν. Η ιδέα είναι ότι κάθε παιδί πρέπει να κερδίσει διερευνώντας και ενσωματώνοντας στοιχεία ταυτότητας και από τα δύο φύλα και οι εκπαιδευτικοί ενθαρρύνουν τα παιδιά

υπερβαίνοντας τα παραδοσιακά πρότυπα των φύλων τα οποία είναι πιθανό να επεκτείνουν την ταυτότητα των παιδιών» (Sandström, Stier και Sandberg, 2013, σελ.130).

Παραπάνω είδαμε να παρουσιάζονται διάφορες τεχνικές και ρόλους εκπαιδευτικών σε μια τάξη που δέχεται μια εκπαιδευτική προσέγγιση ισότητας φύλων. Θα πρέπει να γνωρίζουμε βέβαια πως οι μέθοδοι αυτοί μπορούν να χρησιμοποιηθούν μεμονωμένα αλλά και συνδυαστικά.

6.2. Εκπαιδευτικοί και φύλα

Έρευνες στον τομέα της Προσχολικής Αγωγής σχετικά με το φύλο του εκπαιδευτικού έχουν δείξει τις περισσότερες φορές πως οι εκπαιδευτικοί προσχολικής αγωγής είναι κυρίως γυναίκες και πως αυτό το επάγγελμα θεωρείται κατ'εξοχήν «*γυναικεία υπόθεση*» (Sandberg & Pramling-Samuelsson, 2005). Αυτό εξηγείτε και από την έρευνα του Havung (2000), όπου μελετήθηκαν άντρες εκπαιδευτικοί οι οποίοι παραδόξως μίλησαν για την φροντίδα ως ένα γυναικείο προσόν (Hedlin & Aberg, 2013). Όπως γίνεται αντιληπτό εφόσον η φροντίδα είναι ένα βασικό στοιχείο ενός εκπαιδευτικού προσχολικής αγωγής και αυτή θεωρείται γυναικείο χαρακτηριστικό, είναι λογικό και το επάγγελμα να θεωρείται πως έχει μια πιο γυναικεία φύση. Για την ακρίβεια, αυτή η ιδέα «*έχει ένα μεγάλο ιστορικό υπόβαθρό, και είναι συνδεδεμένη με το ότι οι γυναίκες, σε αντίθεση με τους άνδρες, γεννιούνται με την ικανότητα να μεγαλώνουν και να φροντίζουν τα παιδιά. Κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1800, καθώς όλο και περισσότερες γυναίκες εκπαιδεύονταν ως εκπαιδευτικοί, η αγάπη της μητέρας, η καλοσύνη και η ηθική θεωρούνταν «φυσικές» ιδιότητες των γυναικών. Ιδέες όπως αυτές εξακολουθούν να παραμένουν και η εργασία των προσχολικών παιδαγωγών μερδεύεται με τη φροντίδα και την αγάπη των μητέρων*» (Hedlin & Aberg, 2013, σελ. 150).

Ωστόσο, σε πολλές χώρες θεωρείται ότι υπάρχει ανάγκη για περισσότερους άντρες στον χώρο της προσχολικής αγωγής. Συγκεκριμένα, στην Σουηδία είδη από την δεκαετία του 1970 όπου και δημιουργήθηκε για πρώτη φορά το εκπαιδευτικό σχέδιο της «*ισότητας των φύλων*», ήθελε τόσους άντρες όσες και γυναίκες εκπαιδευτικούς και στον δημόσιο αλλά και στον ιδιωτικό τομέα της προσχολικής αγωγής (Edström, 2014). Κάτι τέτοιο βέβαια, ακόμα και μέχρι σήμερα δεν έχει επιτευχθεί παρά την έκκληση είδη από το 2008 του Υπουργού Παιδείας Jan Bjo Rklund και του υπουργού Ισότητας των Φύλων Nyamko Sabuni, για περισσότερους άνδρες στα σχολεία οι οποίοι μπορούν να λειτουργήσουν ως πρότυπο για τα μικρά αγόρια. Στην Σουηδία παρόλα αυτά το 2003 μόνο το 6% των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής ήταν άντρες, ένας αριθμός που θεωρείται υψηλότερες από τα αποτελέσματα άλλων χωρών (Sandberg & Pramling-Samuelsson, 2005).

Γιατί όμως αποτελεί τόσο μεγάλη ανάγκη η ένταξη ανδρών στην προσχολική εκπαίδευση; Υπάρχει η αντίληψη του προτύπου-μοντέλου για τα αγόρια, όπως είδαμε και παραπάνω, το οποίο θεωρείται πως δεν υπάρχει μέσα σε μια τάξη που επικρατούν γυναίκες εκπαιδευτικοί. Ωστόσο υπάρχει και η άποψη πως «*το αρσενικό στοιχείο προσφέρει σε αγόρια και κορίτσια, πατέρες και μητέρες, άνδρες και γυναίκες, ένα ευρύ φάσμα δυνατοτήτων και ευκαιριών που θα ήταν κρίμα να στερηθούν*» (Rubio, 2012, σελ.2). Επιπλέον, όπως μας λέει η Burgess (2012,σελ.4) «*η εμπειρία που αποκτούν όλα τα παιδιά από τον πρώτο εκπαιδευτικό τους χώρο, ότι αποτελεί ένα γυναικείο περιβάλλον, είναι μαχαιριά στην πλάτη της ισότητας των φύλων (για άνδρες και γυναίκες). Η παρουσία ανδρών στις υπηρεσίες για την προσχολική ηλικία είναι βασική προϋπόθεση για την υλοποίηση της ισότητας των φύλων (Cameron, 1999). Στις περισσότερες χώρες οι εκπαιδευτικές υπηρεσίες για την προσχολική ηλικία συνεχίζουν να*

μεταδίδουν στερεότυπα φύλου». Η ύπαρξη λοιπόν, περισσότερων ανδρών στην προσχολική αγωγή θεωρείται πως θα ωφελούσε την κοινωνία ως σύνολο και όσον αφορά την ισότητα των φύλων. Οι Cameron και Moss αναφέρουν χαρακτηριστικά: «. . . η απουσία ή η παρουσία ανδρών στις υπηρεσίες πρώιμης παιδικής ηλικίας συμβάλλει ή αμφισβητεί τις κυριότερες ιδεολογίες για τους ρόλους και τις σχέσεις μεταξύ των φύλων στο ευρύτερο πεδίο της κοινωνίας. Ένα κέντρο με μικτό εργατικό δυναμικό όσον αφορά στο φύλο, για παράδειγμα, είναι μέρος ενός συστήματος ισότητας των φύλων, συμπεριλαμβανομένης της ίσης κατανομής της φροντίδας των παιδιών μεταξύ ανδρών και γυναικών, ακριβώς όπως ένα κέντρο με μόνο γυναίκες εργαζόμενες είναι μέρος μιας πολύ διαφορετικής μεταχείρισης που προσδιορίζει την γυναίκα ως ιδιαίτερα κατάλληλη για τη φροντίδα των παιδιών» (Zhang,2017, σελ.17). Επίσης, οι άντρες εκπαιδευτικοί θα μπορούσαν να εμπλουτίσουν το επάγγελμα του παιδαγωγού προσχολικής ηλικίας δημιουργώντας ένα διαφορετικό δυναμικό εργασίας στα πλαίσια του σχολείου. Τέλος, ο Jensen (1996), αναφέρει πως «ειδικά για τα παιδιά που έχουν μονογονεϊκή οικογένεια ή οι γονείς εργάζονται για μεγάλο χρονικό διάστημα ένας άνδρας δάσκαλος θα μπορούσε να βοηθήσει στην αντιστάθμιση της απουσίας» (Zhang,2017, σελ.18).

Βέβαια, η έμφαση στον ρόλο του αρσενικού στοιχείου δεν σημαίνει ότι ξεχνάμε τη συμπληρωματικότητα και των δύο φύλων (Rubio,2012). Στην κοινωνία μας όπως αναφέρει η Westberg-Wohlgemuth (1996), «πολλά χαρακτηριστικά και προσόντα είναι συνδεδεμένα με το φύλο του καθενός. Στο πλαίσιο της διδασκαλίας, για παράδειγμα, η φροντίδα συνδέεται με τη θηλυκότητα και η πειθαρχία με την αρρενωπότητα. Επιπλέον, διαφορετικά καθήκοντα συνδέονται με διαφορετικά φύλα. Η εργασία με τα μικρά παιδιά συνδέεται με τις γυναίκες, ενώ οι άνδρες συνδέονται με τη διδασκαλία των μεγαλύτερων μαθητών» (Hedlin & Aberg, 2013, σελ. 150). Αυτή είναι μια ιδέα βαθιά ριζωμένη στα θεμέλια των περισσότερων κοινωνιών και περιγράφει αρκετά σωστά την κατάσταση που επικρατεί και σήμερα στην προσχολική αγωγή όσον αφορά τους άνδρες παιδαγωγούς, ακόμα και σε χώρες όπως η Σουηδία που θεωρούνται πρωτοπόρες σε θέματα ισότητας φύλων και η έκκληση για περισσότερους παιδαγωγούς άντρες στα προσχολικά κέντρα διατυπώθηκε σχεδόν μια εικοσαετία πριν. Ας τεθεί λοιπόν το αναπάντητο ερώτημα της Buric (2012, σελ. 15), «Υπάρχει άραγε κάποιος σοβαρός λόγος που τον 21ο αιώνα οι άνδρες απουσιάζουν ή εκπροσωπούνται ελάχιστα στα κρίσιμα χρόνια της προσχολικής εκπαίδευσης των παιδιών, όταν όλες οι μελέτες δείχνουν τη σημασία των προτύπων ανδρικών ρόλων στα νηπιαγωγεία;».

7. Η ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΦΥΛΟ ΤΟΥΣ

7.1. Η συναναστροφή με τους συνομηλίκους

Όταν το παιδί είναι ακόμα μικρό περνάει από μια «πρώτη φάση», αναγνώρισης του φύλου του. Σε αυτήν την «φάση» τα παιδιά «μαθαίνουν τι είδους πράγματα συνδέονται με το κάθε φύλο», π.χ. μια μπάλα για τα αγόρια, μια κούκλα για τα κορίτσια. Έπειτα, σε ηλικία τεσσάρων με έξι χρόνων, «τα παιδιά προχωρούν στο δεύτερο στάδιο, όπου αρχίζουν να μαθαίνουν πιο σύνθετους συσχετισμούς για το δικό τους φύλο, όπως διάφορα είδη δραστηριοτήτων που συνδέονται με κάποιο παιχνίδι». Σε ηλικία έξι με οκτώ χρόνων, τα παιδιά «αρχίζουν να κάνουν τους ίδιους συσχετισμούς για το αντίθετο φύλο» (Elliot, Kratochwill, Cook και Travers, 2008, σελ. 188, σελ.191).

Παράλληλα με τις παραπάνω «φάσεις» που περνάει το παιδί όσον αφορά στην αναγνώριση του φύλου του και τον αρμοδιοτήτων που συνεπάγει αυτό, το παιδί αρχίζει να έχει μια τάση για συναναστροφή με άτομα του ίδιου φύλου. Αυτή η τάση του παιδιού ονομάζεται «διαχωρισμός φύλου» (Elliot, Kratochwill, Cook και Travers, 2008, σελ. 188, σελ.193) και εμφανίζεται ύστερα από την ηλικία των δύο ετών, ενώ μέχρι τότε ένα παιδί δεν δείχνει ιδιαίτερη προτίμηση για το φύλο του παιδιού με το οποίο θα παίζει (Collins, 1987). Συγκεκριμένα, οι Elliot, Kratochwill, Cook και Travers (2008, σελ. 192), αναφέρουν ότι «οι μελέτες δείχνουν πως στην ηλικία των 3 ετών, τα παιδιά αλληλοενισχύονται να παίζουν παιχνίδια που αρμόζουν στο φύλο τους. Στην ηλικία των 4 ετών, τα παιδιά παίζουν με άλλα παιδιά του ίδιου φύλου με τριπλάσια συχνότητα από εκείνη με την οποία παίζουν με παιδιά του αντίθετου φύλου». Επιπλέον, σε αυτή την ηλικία «όταν τα παιδιά ασχολούνται με παιχνίδια ακατάλληλα για το φύλο τους, οι συνομηλικοί τους αμέσως τους επικρίνουν και τους απομονώνουν». Αυτή η τάση για επίκριση των παιδιών φαίνεται να είναι εντονότερη ανάμεσα στα αγόρια παρά στα κορίτσια. Ιδιαίτερα, «τα αγόρια όταν βλέπουν άλλα αγόρια να ασχολούνται με «κοριτσιστικές» δραστηριότητες», γίνονται πολύ επικριτικά χρησιμοποιώντας όρους όπως «αδερφή» για παράδειγμα. Αντίθετα, «τα κορίτσια δεν φαίνεται να έχουν αντίρρηση αν ένα κορίτσι παίζει με «αγορίστικα» παιχνίδια» (Hilgard, 2003, σελ. 182).

Επιπλέον, τα παιδιά σε αυτήν την ηλικία (3-4 ετών), αρχίζουν να νοιάζονται για την συμμετοχή τους σε ομάδα, ενώ συγχρόνως προτιμούν ομάδες με άτομα του ίδιου φύλου (Collins, 1987). Το οποίο ακούγεται λογικό αν αναλογιστούμε τα πρώτα χρόνια που αρχίσαμε να κάνουμε φίλους, δεν ήταν οι περισσότεροι του ίδιου φύλου; Επιπλέον, αυτός ο διαχωρισμός του φύλου εντοπίζεται κυρίως στις αυθόρμητες δραστηριότητες. Ο Collins (1987, σελ. 105), αναφέρει πως «μεταξύ ομάδων αγοριών και κοριτσιών υπάρχουν στεγανά που φαίνεται να είναι γενικά, κι αυτό επιβάλλει την ιδέα ότι ο διαχωρισμός ενδέχεται να είναι υπαγορευμένος από βιολογικές προδιαθέσεις». Ωστόσο, «όποια και να είναι η βιολογική συμβολή, είναι βέβαιο ότι οι επιδράσεις που σχετίζονται με την αγωγή παίζουν έναν κεντρικό ρόλο στην διαμόρφωση και διατήρηση σχημάτων διαχωρισμού του φύλου».

Πράγματι, η αγωγή παίζει σπουδαίο ρόλο στην διαμόρφωση της σκέψης του παιδιού για το φύλο. Αυτό, ξεκινάει πολύ πριν την εισαγωγή των παιδιών στον παιδικό σταθμό, από τους γονείς. Οι γονείς ενδέχεται να επηρεάζουν το παιδί τους στις ιδέες που θα τρέφει αργότερα για το φύλο ενθαρρύνοντας το παιχνίδι μόνο με άτομα του ίδιου φύλου ή ενθαρρύνοντας την ενασχόληση μόνο με «αγορίστικες» ή «κοριτσιστικές» δραστηριότητες αντίστοιχα. Έπειτα, με την εισαγωγή του παιδιού στον παιδικό σταθμό είναι πιθανό μια τέτοια νοοτροπία να συνεχιστεί και μέσα στον σχολικό χώρο. Σε μελέτες που έγιναν, βρέθηκε ότι «τα αγόρια και τα κορίτσια είναι περισσότερο πιθανό να παίζουν χωριστά στα παραδοσιακού τύπου νηπιαγωγεία, όπου οι δάσκαλοι έχουν συμβατικές απόψεις για τις δραστηριότητες των αγοριών και των κοριτσιών, παρά στα «ανοιχτά σχολεία», που προσπαθούν να αποφύγουν προσδοκίες καθορισμένες σύμφωνα με το φύλο για τα ενδιαφέροντα και τις προσωπικότητες» (Collins,1987, σελ. 106).

Η άποψη των μηγεβιοριστών (οπαδοί της θεωρίας της συμπεριφοράς) στο θέμα της συναναστροφής των παιδιών με συνομηλικούς του ίδιου φύλου είναι ότι τα παιδιά του ίδιου φύλου έχουν την τάση να συναναστρέφονται περισσότερο ακριβώς γιατί κατευθύνονται από την αγωγή και εκπαίδευση τους σε διαφορετικά είδη δραστηριοτήτων, ενδιαφερόντων και τρόπων σκέψης (Collins, 1987, Fagot 1994). Σύμφωνα με την Lisa Serbin και τους συνεργάτες της σε ένα πείραμα που έκαναν στο οποίο οι δάσκαλοι δύο τάξεων προσπάθησαν να αυξήσουν αριθμητικά ένα παιχνίδι, όπου συνεργάζονταν παιδιά τεσσάρων χρονών και από τα δύο φύλα μέσω της ενθάρρυνσης των δασκάλων προς τους μαθητές να παίζουν όλοι μεταξύ τους ανεξαρτήτως φύλου, βρήκαν ότι: «μέσα σε αυτό το διάστημα η αναλογία του

συνεργατικού παιχνιδιού με διασταυρωμένα τα δύο φύλα αυξήθηκε θεαματικά και στις δύο τάξεις από 5-6% σε 20-28% του χρόνου των παιδιών. Επίσης, η αύξηση δεν έγινε σε βάρος του παιχνιδιού με τα παιδιά του ίδιου φύλου. Τα παιδιά έφτασαν να συνδέονται περισσότερο με παιδιά του άλλου φύλου, χωρίς να συναναστρέφονται λιγότερο με παιδιά του δικού τους φύλου.» (Collins, 1987, σελ. 107-108) .

Συμπερασματικά, θα πρέπει πάντοτε να παρακινούμε τα παιδιά προσχολικής ηλικίας να παίζουν σε παιχνίδια με παιδιά και των δύο φύλων. Τέτοια μεικτά παιχνίδια, δημιουργούν για τα παιδιά ένα μεγαλύτερο φάσμα συμπεριφοράς και δραστηριότητας, επεκτείνουν το διαθέσιμο δυναμικό φύλων και βοηθούν τα παιδιά να εκτιμήσουν πληρέστερα τις αρετές που μοιράζονται τα δύο φύλα. Επιπλέον, θα πρέπει να συνειδητοποιήσουμε πως «η διαφοροποίηση από το άλλο φύλο γρήγορα γίνεται ευδιάκριτη από τα παιδιά προσχολικής ηλικίας» και οι εκφράσεις αντιπάθειας και ανταγωνισμού για το αντίθετο φύλο που τρέφουν τα παιδιά σε αυτήν την ηλικία «αντανακλούν στάσεις ενσταλαγμένες από την αγωγή. Δείχνουν ότι τα σπέρματα του ανταγωνισμού των φύλων, που κυριαρχούν στην ανθρώπινη ιστορία, μπορεί να έχουν τη φύτρα τους στην πρώτη περίοδο της ζωής των ανθρώπων. Βέβαια, όπως ήδη είδαμε αν το πρότυπο της διάκρισης των φύλων μαθαίνεται κατά ένα μεγάλο μέρος, είναι δυνατό και να μη μαθαίνεται.» (Collins, 1987, σελ. 106-108).

7.2. Η κουλτούρα του παιδιού και το φύλο

Η έννοια της κουλτούρας καλύπτει ένα ευρύ φάσμα φαινομένων που δεν είναι εύκολο να προσδιοριστούν με ακρίβεια. Ωστόσο, ο πιο διαδεδομένος ανθρωπολογικός ορισμός αυτής της έννοιας δόθηκε από τον Tylor (1871) και σύμφωνα με τον οποίο «κουλτούρα ή πολιτισμός, με την ευρεία εθνογραφική έννοια του όρου, είναι το σύνθετο σύνολο που περιλαμβάνει γνώσεις, πεποιθήσεις, τέχνη, ήθη, νόμους, έθιμα, και όλες τις άλλες ικανότητες και συνήθειες που αποκτά ο άνθρωπος ως μέλος της κοινωνίας» (Μιχαλακόπουλος, 2015, σελ.84).

Η προσχολική περίοδος αποτελεί μια σημαντική καμπή για το παιδί, γιατί κατά αυτή την περίοδο το παιδί προσδιορίζει την ταυτότητα του φύλου του (όπως έχουμε ήδη δει σε προηγούμενες ενότητες), αλλά και αρχίζει να αντιλαμβάνεται στοιχεία της φυλετικής και εθνοτικής του ταυτότητας. Το παιδί κατά τα τρία με τέσσερα έτη, ηλικία ίδια με αυτήν που αρχίζουν να καταλαβαίνουν τις διαφορές ανάμεσα στα φύλα, αρχίζει να διακρίνει διαφορές στους ανθρώπους που βασίζονται στο χρώμα του δέρματος και αρχίζει να αναγνωρίζει τον εαυτό του ως μέλος μιας συγκεκριμένης ομάδας (π.χ. «λευκός», «μαύρος») (Feldman, 2009).

Το φύλο λοιπόν έχει άμεση σχέση με την κουλτούρα και την φυλή του κάθε ανθρώπου. Όπως αναφέρει και ο Παπαταξιάρχης (1992) «το φύλο, δομή κατεξοχήν κοινωνική, οικονομική και πολιτική, αναγνωρίζεται ως η βάση της κοινωνικής οργάνωσης, η «αρχή του σχετίζεσαι» και στέκεται ισότιμα στο πλάι της τάξης και της φυλής» (Βιτσιλάκη, Γκασούκα και Παπαδόπουλος, 2007, σελ.13). Επιπλέον, τα έμφυλα συστήματα βασίζονται στις θεμελιώδεις έννοιες της διαφοράς και της ιεραρχίας. Συστήματα που δεν παρουσιάζουν έμφυλα στερεότυπα είναι συνήθως τα Σκανδιναβικά (Δανία, Νορβηγία, Σουηδία) (Βιτσιλάκη, Γκασούκα και Παπαδόπουλος, 2007).

Η ανάγκη που υπάρχει στην εκπαιδευτική διαδικασία για την κατανόηση της κουλτούρας των μαθητών και του πολιτισμικού πλαισίου είναι πολύ μεγάλη (ιδιαίτερα στα πολυπολιτισμικά σχολεία). Οι εκπαιδευτικοί που κατανοούν τις διαφορές στις αντιδράσεις

και τις συνήθειες των μαθητών ανάλογα με την κουλτούρα τους αλληλεπιδρούν πιο αποτελεσματικά μαζί τους και δημιουργούν καλές διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των μαθητών (Elliot, Kratochwill, Cook και Travers, 2008).

Οι μαθητές, χρησιμοποιούν τα κριτήρια του δικού τους πολιτισμικού πλαισίου για να ενεργήσουν μέσα στην τάξη ανάλογα με το αν είναι αγόρια ή κορίτσια. Για παράδειγμα, οι διαφορές που υπάρχουν όσον αφορά το φύλο στο παιχνίδι και οι προτιμήσεις των παιδιών ως προς αυτό ενδεχομένως να οφείλεται και στα διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια των παιδιών. Επίσης, παρόμοιες διαφορές υπάρχουν και στον τρόπο συμπεριφοράς αγοριών και κοριτσιών ο οποίος υπονομεύεται από την κάθε κουλτούρα. Ακόμα, οι Whiting and Edwards, (1988) αναφέρουν ότι διαφορετικοί πολιτισμοί έχουν πολύ διαφορετικές ιδέες σχετικά με τις δυνατότητες του μικρού παιδιού και σε πολλούς πολιτισμούς τα παιδιά προσχολικής ηλικίας δεν θεωρούνται ικανά να μάθουν μέσω της διδασκαλίας. Σε τέτοιους πολιτισμούς, τα παιδιά συχνά μαθαίνουν τους κοινωνικούς ρόλους τους μέσω της καθοδηγούμενης συμμετοχής σε κοινωνικές ομάδες (Rogoff, 1990) και όχι σε επίσημες σχολικές ρυθμίσεις. Όπως τεκμηριώθηκε από τους Whiting και Edwards (1988), υπάρχουν πολιτισμοί στους οποίους η οικογένεια διαχωρίζει νεαρά αγόρια και κορίτσια από πολύ νεαρή ηλικία. Αντίθετα, στη Δυτική Ευρώπη, υπάρχει μικρή οικογενειακή πίεση για τον διαχωρισμό του φύλου των μικρών παιδιών, αλλά στα περισσότερα νηπιαγωγεία οι ερευνητές έχουν παρατηρήσει ότι μεγάλο μέρος του παιδικού παιχνιδιού δεν συμβαίνει σε ανάμεικτες ομάδες φύλων (Fagot, 1994).

Το πολιτισμικό πλαίσιο λοιπόν και συνεπώς η κουλτούρα του μαθητή έχει άμεση σχέση με το τι πιστεύει ο μαθητής για τις δυνατότητες του φύλου του. Οι εκπαιδευτικοί, θα πρέπει γι' αυτόν τον λόγο αρχικά να αναγνωρίσουν αυτές τις διαφορές και έπειτα να τις εντάξουν στο σύστημα, *«ενώ παράλληλα θα πρέπει να διδάξουν στα παιδιά να αναγνωρίζουν να εκτιμούν και να αποδέχονται τις πολιτισμικές, εθνικές και θρησκευτικές διαφορές καθώς και τις διαφορές κοινωνικής τάξης και φύλου»* (Elliot, Kratochwill, Cook και Travers, 2008, σελ.175).

Στο Σουηδικό αναλυτικό πρόγραμμα του παιδικού σταθμού, τέτοιου είδους διακρίσεις έχουν προβλεφτεί και έχουν προληφθεί από τον νόμο. Συγκεκριμένα, στο αναλυτικό πρόγραμμα αναφέρεται ότι *«κανένα παιδί στον παιδικό σταθμό δεν θα πρέπει να δεχτεί διάκριση λόγω του φύλου του ή της κουλτούρας του ή της θρησκείας του ή αυτών που πιστεύει. Το σχολείο είναι υπεύθυνο για την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης στα παιδιά προς τους άλλους, όπως και του σεβασμού προς τον διαφορετικό τρόπο ζωής των άλλων και τις διαφορετικές ιδέες.»* (Curriculum for the Preschool Lpfö 98, 2010, σελ. 3).

Καταλαβαίνουμε λοιπόν, την αναπόφευκτη σύνδεση του ρόλου του φύλου με την κουλτούρα που *«κουβαλάει»* κάθε άτομο ξεχωριστά και το πόσο σημαντικό είναι οι κουλτούρες αυτές να γίνονται σεβαστές μέσα στην τάξη αλλά και την κοινωνία και να εντάσσονται ομαλά στο σύστημα.

8. Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

8.1. Γονείς και προώθηση της ισότητας των φύλων στα παιδιά τους

Η οικογένεια ως θεσμός θεωρείται ότι έχει το μεγαλύτερο αντίκτυπο στην κοινωνικοποίηση των φύλων. Σε μια μελέτη που πραγματοποιήθηκε σε άνω των 1.000 παιδιών από 10 διαφορετικές πόλεις των Ηνωμένων Πολιτειών, βρέθηκε ότι στα παιδιά τριών ετών, την μεγαλύτερη επίδραση σ' αυτά όσον αφορά στον χαρακτήρα και στην προσωπικότητα τους

την είχε η οικογένεια παρόλο που σε διαφορετικές περιόδους της ζωής τους άλλα φοίτησαν στον παιδικό σταθμό ενώ άλλα όχι (Hilgard, 2003).

Οι γονείς μπορούν να επηρεάσουν τα παιδιά για την ιδέα που αυτά αναπτύσσουν για το φύλο τους ποικιλοτρόπως και να τα «διδάξουν» πως να συμμορφώνονται με τους κανόνες που επικρατούν στην κοινωνία όσον αφορά τις κατάλληλες συμπεριφορές και στάσεις για το φύλο τους. Πέρα από το ότι οι γονείς μπορούν να λειτουργήσουν σαν πρότυπο-μοντέλο για τα μικρά παιδιά και έτσι το κορίτσι να ταυτίζεται με την μητέρα του, ενώ το αγόρι με τον πατέρα του, οι δύο γονείς φαίνεται να έχουν διαφορετικούς τρόπους που επηρεάζουν την αντίληψη που έχουν τα παιδιά τους για τα φύλα. Συγκεκριμένα, σε μια έρευνα της Leaper (2000) βρέθηκε ότι, οι μητέρες είναι πιο πιθανό από τους πατέρες να επηρεάσουν τα παιδιά τους θετικά ως προς το παιχνίδι που περιλαμβάνει την ανάμειξη αγοριών και κοριτσιών σ' αυτό. Οι πατέρες από την άλλη μεριά επηρέαζαν αρνητικά το παιδί τους, ειδικά αν ήταν αγόρι, στην εμπλοκή του σε παιχνίδια που συμμετείχαν και τα δύο φύλα. Επιπλέον, βρέθηκε ότι οι μητέρες ευνοούσαν το φιλικό και συνεργατικό παιχνίδι κυρίως με τις κόρες τους (Alina & Cameron, 2011).

Ένας άλλος τρόπος που οι οικογένεια προβαίνει στην κοινωνικοποίηση του φύλου του παιδιού τους είναι μέσα από την αφήγηση παραμυθιών. Η αφήγηση παραμυθιών είναι ένας από τους κυρίαρχους τρόπους κοινωνικοποίησης με τους οποίους τα παιδιά μαθαίνουν σχετικά με τον ρόλο των δύο φύλων. Μέσα από την αφήγηση, τα παιδιά εξοικειώνονται με τα χαρακτηριστικά που περιγράφουν το κάθε φύλο (Hussain, Naz, Khan, Daraz & Khan, 2015). Έχουμε ήδη αναφερθεί στο πως επηρεάζουν τα βιβλία τις προσωπικότητες των παιδιών σε προηγούμενο κεφάλαιο (βλ. κεφ.), τώρα θα δούμε τι βιβλία μπορεί να επιλέγουν οι γονείς ανάλογα με το φύλο του παιδιού τους. Οι Fiese και Skillman (2000), ανέφεραν πολλά αφηγηματικά πρότυπα που επιλέγουν οι γονείς να διαβάζουν στα παιδιά τους και που μπορούν να οδηγήσουν τα παιδιά στην ανάπτυξη στερεοτυπικών υποθέσεων και αξιών για το φύλο τους. Συγκεκριμένα τα ευρήματα δείχνουν ότι: οι γονείς διαβάζουν στους γιους τους περισσότερες ιστορίες αυτονομίας και δράσης, ενώ αντίθετα στις κόρες τους ήταν πιθανότερο να εξιστορούν ιστορίες σχέσεων και υποστήριξης. Επίσης, οι ιστορίες που επιλέγουν οι πατέρες να διηγηθούν στα παιδιά τους είναι κυρίως ιστορίες που πραγματεύονται την κυριότητα και την επιτυχία. Αντίθετα, οι ιστορίες που επιλέγουν οι μητέρες να διαβάσουν στα παιδιά τους έχουν συνήθως σχέση με την άμεση έκφραση των συναισθημάτων (Alina & Cameron, 2011).

Ακόμα, πολύ σημαντικό ρόλο στην ιδέα που αποκτούν τα παιδιά για το φύλο τους μέσα από την οικογένεια τους παίζει το πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο μεγαλώνουν και αναπτύσσονται τα παιδιά. Στοιχεία από διάφορες έρευνες δείχνουν πως τα στερεότυπα φύλου είναι κοινωνικοπολιτιστικά κατασκευάσματα, τα οποία αναπτύσσονται και συσσωρεύονται στο δίκτυο των θεσμών μιας κοινωνίας και στις κοινωνικές μας σχέσεις. Σε όλους του θεσμούς που συνθέτουν μια κοινωνία η οικογένεια είναι η κυρίαρχη, που αποτελεί ορόσημο για την ένταξη της διαφοράς μεταξύ των δύο φύλων μέσω της κοινωνικοποίησης των φύλων, της διαφοροποίησης και της διάκρισης, της εργασίας, και του διαφορικού γονικού ρόλου (Hussain, Naz, W. Khan, Daraz & Q. Khan, 2015).

Επίσης, οι γονεϊκές πρακτικές διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία. Για παράδειγμα, στην κινέζικη κουλτούρα και σύμφωνα με την κινέζικη έννοια “chao shun”, οι γονείς θα πρέπει να φέρονται με αυστηρότητα στα παιδιά τους στα παιδιά τους και να τους ασκούν πλήρη έλεγχο όσον αφορά την συμπεριφορά τους (Feldman, 2009). Καταλαβαίνουμε λοιπόν, την επιρροή που έχει η οικογένεια στα παιδιά αλλά και οι κουλτούρα της κάθε κοινωνίας στις πρακτικές που χρησιμοποιούν οι γονεά για να μεγαλώσουν το παιδί τους.

Η Morgan (2006) λέει πως η διάκριση και ο διαχωρισμός του φύλου αλλά και η «οικοδόμηση» της ταυτότητας του φύλου ξεκινάει από το σπίτι, καθώς οι οικογενειακές πρακτικές είναι συχνά βαθιά στερεοτυπικές όσον αφορά τις σχέσεις και τους ρόλους των φύλων. Οι εκπαιδευτικοί όμως, μπορούν να βοηθήσουν στην ενημέρωση των οικογενειών των παιδιών. Αυτό μπορεί να συμβεί, αλληλεπιδρώντας με αμερόληπτο τρόπο και επικοινωνώντας με τους γονείς, προσφέροντας ενημέρωση και ενθάρρυνση και σεβόμενοι τις πολιτισμικές διαφορές των παιδιών και των οικογενειών τους. Η Small (2003), αναφέρει πως η ενημέρωση των γονέων από τους παιδαγωγούς για τις επιπτώσεις που έχει ο στερεοτυπικός τρόπος ανατροφής των παιδιών είναι πιθανό να αυξήσουν την ευαισθητοποίηση και την κριτική σκέψη των γονέων για τους τρόπους με τους οποίους οι οικογένειες μεταδίδουν στα παιδιά στερεότυπα των φύλων (Alina & Cameron, 2011).

9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Συμπερασματικά, η διάκριση των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι ένα θέμα που απασχολεί αρκετά την εκπαίδευση σήμερα, αφού όπως έχει ανακαλυφθεί ο ρόλος του φύλου διαμορφώνεται ήδη κατά την προσχολική ηλικία (Feldman, 2009). Η διαιώνιση των στερεοτύπων έχει την αφετηρία της στους άμεσους φορείς κοινωνικοποίησης όπως είναι η οικογένεια και το σχολείο αλλά και σε έμμεσους φορείς όπως είναι τα Μ.Μ.Ε (Charman, 2014 & Uger, Crawford, 1996). Επιπλέον, σύμφωνα με τον Robert Merton (1946), στο οικογενειακό αλλά και στο σχολικό πλαίσιο ένα παιδί μπορεί να διαμορφώσει μια συγκεκριμένη άποψη για τις δυνατότητες του φύλου του μέσω της αυτοεκπληρούμενης προφητείας. Βέβαια, σε κοινωνίες όπου το σχολικό αναλυτικό πρόγραμμα προβλέπει την ισότητα των φύλων μέσα στην τάξη τα παιδιά τείνουν να έχουν λιγότερα στερεότυπα. Μια τέτοια κοινωνία θεωρείται η Σουηδική.

Πολλές φορές τα παιδιά επηρεάζονται από διάφορους παράγοντες μέσα στην τάξη οι οποίοι δημιουργούν σ' αυτά στερεότυπα για το φύλο. Αυτοί οι παράγοντες είναι τα παιχνίδια της τάξης και η διαμόρφωση του χώρου αυτής, τα παιδικά αναγνώσματα που υπάρχουν στην τάξη αλλά και η ίδια η στάση των εκπαιδευτικών.

Τα παιχνίδια της τάξης μπορεί να είναι στερεοτυπικά διαμορφωμένα. Γι' αυτό το λόγο σχολεία που λειτουργούν με βάση την ισότητα των φύλων αποφεύγουν τέτοιου είδους παιχνίδια ή ακόμα και αν τα παρέχουν στα παιδιά, τα παιδιά απασχολούνται με αυτά με πολλούς διαφορετικούς τρόπους και σε συνδυασμό με άλλα παιχνίδια.

Επίσης, ο τρόπος που τοποθετούνται τα παιχνίδια στις γωνιές μπορεί να επηρεάσει τα παιδιά στο πως σκέφτονται για το φύλο τους αλλά και το φύλο των άλλων (Alina & Cameron, 2011). Ακόμα, όσον αφορά στα παιδικά βιβλία τα παιδιά μπορούν πολύ εύκολα να επηρεαστούν από τα πρότυπα αντρών και γυναικών που παρουσιάζονται σ' αυτά μέσω της ταύτισης με τους ήρωες του αντίστοιχου φύλου με αυτά (Mann-Boykin, 2016). Βέβαια, τα βιβλία που δεν εμπεριέχουν σεξιστικά πρότυπα μπορεί να δημιουργήσουν θετικές αλλαγές στην στάση των παιδιών απέναντι στα φύλα (Alina & Cameron, 2011).

Τέλος, όσον αφορά στην επίδραση που έχουν οι εκπαιδευτικοί στα παιδιά και στην ιδέα που αυτά αποκτούν για τις δυνατότητες του φύλου τους αυτή είναι μεγάλη. Γι' αυτό τον λόγο οι εκπαιδευτικοί, όσο πιο ενημερωμένοι και καταρτισμένοι είναι σε θέματα φύλου τόσο περισσότερο ενθαρρύνουν τις δραστηριότητες των παιδιών σε ανάμεικτες ομάδες αλλά και με

όλα τα παιχνίδια ανεξαρτήτως του αν αυτά προωθούνται σε αγόρια ή κορίτσια (Alina & Cameron, 2011).

Το σκεπτικό των παιδιών βέβαια, για τα δύο φύλα μπορεί να επηρεάζεται από τους παραπάνω παράγοντες (προσθέτοντας και την οικογένεια που αναφέρθηκε αρχικά), αλλά τα ίδια τα παιδιά έχουν μια προδιάθεση να συναναστρέφονται με άτομα του ίδιου φύλου άρα αυτή η προδιάθεση τους φανερώνει ότι κάτι τέτοιο είναι στάδιο της ανάπτυξης τους. Βέβαια, οι γονείς ενδέχεται να επηρεάζουν αυτή την προδιάθεση τους ενθαρρύνοντας το παιχνίδι μόνο με άτομα του ίδιου φύλου ή ενθαρρύνοντας την ενασχόληση μόνο με «αγορίστικες» ή «κοριτσίστικες» δραστηριότητες αντίστοιχα. Ωστόσο, σε μελέτες που έγιναν, βρέθηκε ότι στα παραδοσιακού τύπου σχολεία τα αγόρια και τα κορίτσια είναι περισσότερο πιθανό να παίζουν χωριστά από ότι σε σχολεία που υποστηρίζουν την ισότητα των φύλων (Collins, 1987). Αυτό το γεγονός δείχνει ότι αν το πρότυπο της διάκρισης των φύλων μαθαίνεται ως έναν βαθμό τότε είναι δυνατόν και να μην μαθαίνεται.

Επιπλέον, τα παιδιά επηρεάζονται πολύ και από την κουλτούρα τους η οποία έχει άμεση σχέση με το τι πιστεύει το κάθε παιδί για τις δυνατότητες του φύλου του. Για να αλληλεπιδράσει ένας εκπαιδευτικός αποτελεσματικά με έναν μαθητή θα πρέπει να λάβει υπόψη του και την κουλτούρα αυτού. Η καλή σχέση που επιτυγχάνεται ανάμεσα σε εκπαιδευτικό και μαθητή βοηθάει στο να μπορέσει ο παιδαγωγός να μειώσει αποτελεσματικότερα τα στερεότυπα που ενδεχομένως έχει ο μαθητής λόγω της κουλτούρας του και κατά συνέπεια της οικογένειάς του (Elliot, Kratochwill, Cook και Travers, 2008).

Η οικογένεια ως ένας πολύ σημαντικός (ίσως ο πιο σημαντικός) φορέας κοινωνικοποίησης του φύλου επηρεάζει τα παιδιά για την ιδέα που αυτά αναπτύσσουν για το φύλο τους μέσω των δικών τους αντιλήψεων, στάσεων και πεποιθήσεων. Γι' αυτό το λόγο η Small (2003), αναφέρει πως η σωστή και συστηματική ενημέρωση των γονέων από τους παιδαγωγούς, για τις επιπτώσεις που έχει ο στερεοτυπικός τρόπος ανατροφής των παιδιών είναι πιθανό να δημιουργήσουν μια συνεργασία ανάμεσα στο σχολείο και την οικογένεια με κοινό στόχο την εξάλειψη των στερεοτύπων (Alina & Cameron, 2011).

Πέρα από την παραπάνω τεχνική της ενημέρωσης των γονέων, σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα που βασίζεται στην ισότητα των φύλων υπάρχουν διάφορες τεχνικές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τους παιδαγωγούς για να υλοποιηθεί το σχέδιο της ισότητας στην τάξη. Ωστόσο, όλες οι τεχνικές έχουν κάποια βασικά στοιχεία: την δίκαιη αντιμετώπιση του κάθε μαθητή και την ισάξια μεταχείριση, τις ίσες ευκαιρίες μέσα στην τάξη αλλά και την συνειδητοποίηση από τον εκπαιδευτικό πως τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με το φύλο μπορεί να έχουν μια αρνητική εικόνα η οποία μπορεί να καταδικάσει τις ικανότητες του παιδιού.

Τέλος, ένα άλλο θέμα που αναλύθηκε στην θεωρία παραπάνω είναι οι εκπαιδευτικοί και τα φύλα. Σύμφωνα με τον Zhang (2017), το μικτό εργατικό δυναμικό όσον αφορά το φύλο είναι απαραίτητο ως ένα μέρος συστήματος ισότητας φύλων. Στην Σουηδία έχει προβλεφτεί από τον νόμο η πρόσληψη τόσο αντρών όσο και γυναικών εκπαιδευτικών σε προσχολικά κέντρα ωστόσο κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό ούτε και σε μια θεωρητικά ισότιμη χώρα όπως η Σουηδία.

Γενικά, ένα σύστημα που βασίζεται στην ισότητα των φύλων δημιουργεί περισσότερες ευκαιρίες ανέλιξης και ολόπλευρης ανάπτυξης αφού τα παιδιά δοκιμάζουν περισσότερο τις δυνατότητες τους και δεν περιορίζονται στο τι θεωρείται επιτρεπτό από την κοινωνία.

10. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

10.1.Ο σκοπός και τα ερωτήματα της έρευνας

Οι προβληματισμοί αυτής της έρευνας δημιουργήθηκαν κατά την διάρκεια της πρακτικής μου άσκησης σε παιδικό σταθμό στην Σουηδία. Καθώς η Σουηδία σύμφωνα με την Global Gender Gap Report (2014), έρχεται τέταρτη ανάμεσα στις χώρες που χρησιμοποιούν σε καθημερινή βάση πολιτικές για την ίση μεταχείριση των μελών της κοινωνίας της ανεξαρτήτως φύλου, δεν θα μπορούσε κάτι τέτοιο να λείπει από την εκπαιδευτική διαδικασία. Κατά συνέπεια, στο σχολείο όπου πραγματοποιήθηκε η εξάμηνη πρακτική μου άσκηση είχα την ευκαιρία να εργαστώ σύμφωνα με τους κανόνες του Σουηδικού παιδαγωγικού συστήματος και να αντλήσω πολλές καινούριες γνώσεις και πληροφορίες οι οποίες με βοήθησαν ώστε να μπορέσω να αναρωτηθώ για πολλά θέματα. Ένα από αυτά είναι και το ζήτημα της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση το οποίο αναλύεται στην συγκεκριμένη έρευνα.

Επίσης, ξεκινώντας την μελέτη μου για το συγκεκριμένο θέμα παρατήρησα ότι στην ελληνική βιβλιογραφία υπάρχει έλλειψη ερευνών πάνω σε θέματα ισότητας φύλου στην προσχολική ηλικία. Ενώ, στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία υπάρχει έλλειψη ερευνών όσον αφορά το αντίκτυπο που έχει μια τέτοια παιδαγωγική στα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Αυτός ήταν ένας ακόμα παράγοντας που με οδήγησε στην περαιτέρω μελέτη και ανάλυση του συγκεκριμένου παιδαγωγικού συστήματος.

Το ζήτημα της ισότητας των φύλων, είναι ένα καίριο θέμα που απασχολεί αρκετά τις επιστήμες που ασχολούνται με την ανθρώπινη φύση. Είναι ανάγκη λοιπόν, να μελετηθεί και να δοθεί βάση στην προσχολική ηλικία, αφού όπως έχω αναφέρει και παραπάνω πιο αναλυτικά (βλ. κεφ. 4.1.), ήδη από την ηλικία των δύο ετών τα παιδιά αρχίζουν να διαμορφώνουν την αντίληψη για το φύλο τους (Κοτρωνίδου, 2012). Επίσης, είναι ένα θέμα που θα πρέπει να απασχολεί εκπαιδευτικούς, γονείς, αλλά και ολόκληρη την κοινωνία. Επιπλέον, εφόσον θεωρείται ένα θέμα «ταμπού» σε πολλές κοινωνίες, θα ήταν φρόνιμο να ενημερωθούν σωστά όλοι οι παραπάνω και όσοι ενδιαφέρονται μέσα από αυτή την έρευνα, ώστε να μην υπάρξουν παρερμηνέψεις και διαστρεβλώσεις για το λεπτό αυτό ζήτημα της ισότητας των φύλων αλλά και να κατανοήσουμε την συμβολή μιας πολιτικής που υποστηρίζει την ισότητα των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Σκοπός λοιπόν της παρούσας μελέτης, είναι να αναδειχθεί το πώς βιώνουν οι παιδαγωγοί και οι γονείς ένα παιδαγωγικό σύστημα ισότητας φύλων αλλά και το τι επιδράσεις έχει στα παιδιά και όλα αυτά στα πλαίσια ενός πολυπολιτισμικού σχολείου. Μ' αυτόν τον τρόπο θα καταφέρουμε να αποκτήσουμε μια συνολική οπτική για το πώς βιώνει η κάθε ομάδα που δέχεται το συγκεκριμένο παιδαγωγικό σύστημα και τι αποτελέσματα έχει στην κάθε μια από αυτές. Επιπλέον, ένας ακόμα σκοπός της έρευνας είναι να δούμε πως λειτουργεί το σύστημα αυτό μέσα σε μια κοινωνία που θεωρείται αρκετά ισότιμη όσον αφορά στα δύο φύλα.

Η μέθοδος η οποία χρησιμοποιήθηκε για την παρούσα έρευνα είναι η ποιοτική αφού αυτή θεωρήθηκε η καταλληλότερη και με την βοήθεια της θα μπορούσα να εμβαθύνω και να εντρυφήσω καλύτερα στο θέμα.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν ήταν τα εξής:

1. Πως μπορώ να κάνω μια τάξη να βασίζεται στην ισότητα των φύλων; Υπάρχουν συγκριμένες τεχνικές;
2. Ποιους περιορισμούς μπορεί να αντιμετωπίσω;
3. Ποιος είναι ο ρόλος των εκπαιδευτικών σε μια τάξη που βασίζεται στην ισότητα των φύλων;
4. Ποια είναι η στάση των γονέων ως προς αυτή την πολιτική;
5. Ποια αποτελέσματα έχει στα παιδιά μια τάξη που υποστηρίζει την ισότητα των φύλων; Πως εκφράζονται;
6. Έχει η Σουηδία ένα ενιαίο εκπαιδευτικό σύστημα προώθησης της ισότητας των φύλων στα σχολεία;

10.1.1.ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΈΡΕΥΝΑΣ

10.1.2.Συμμετέχοντες

Στην παρούσα έρευνα συμμετείχαν παιδαγωγοί, γονείς αλλά και τα ίδια τα παιδιά. Πιο συγκεκριμένα, οι παιδαγωγοί οι οποίοι συμμετείχαν ήταν δύο, ένας άντρας και μια γυναίκα, οι γονείς ήταν και αυτοί δύο διαφορετικού φύλου ενώ τα παιδιά ήταν εννιά, επτά κορίτσια και δύο αγόρια, ηλικίας από τεσσάρων έως έξι ετών. Ως προς το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, επιλέχθηκαν γονείς με διαφορετικό υπόβαθρο. Και οι δύο είχαν τελειώσει την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ μόνο ο ένας γονέας είχε λάβει ανώτατη εκπαίδευση. Επιπλέον, όσον αφορά την καταγωγή των γονέων αυτών και οι δύο ήταν Σουηδοί. Οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα είχαν λάβει ανώτατη εκπαίδευση και η καταγωγή τους ήταν διαφορετική, η γυναίκα καταγόταν από την Γερμανία ενώ ο άντρας από την Αμερική. Τέλος, τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα συνήθως είχαν δυο εθνικότητες εκ των οποίων η μια ήταν Σουηδική.

10.1.3.Ο τόπος

Η έρευνα έλαβε μέρος στον χώρο του παιδικού σταθμού που πραγματοποιήθηκε η πρακτική μου άσκηση. Ο παιδικός σταθμός βρισκόταν στην Σουηδία, και συγκεκριμένα στην πόλη Gothenburg και ονομαζόταν Gothenburg's preschool. Ήταν ένας πολυπολιτισμικός παιδικός σταθμός που φιλοξενούσε παιδιά, γονείς και εκπαιδευτικούς από όλο τον κόσμο, με διαφορετικές κουλτούρες και συνήθειες. Ο παιδικός σταθμός απαρτιζόταν από δύο κτήρια ένα νέο και ένα παλιό, εγώ πραγματοποίησα την πρακτική μου άσκηση στο καινούριο κτήριο. Το κτήριο αυτό φιλοξενούσε περίπου 30 παιδιά, ηλικίας 1-4 ετών και 4-6, στο τελευταίο τμήμα πραγματοποίησα και το μεγαλύτερο μέρος της πρακτικής μου άσκησης και σ' αυτό έλαβε χώρα το ερευνητικό μέρος της πτυχιακής εργασίας.

Το προσωπικό που απασχολούνταν με τα παιδιά αποτελούνταν από επτά άτομα, εκ των οποίων οι τέσσερις ήταν καταρτισμένοι εκπαιδευτικοί. Η φιλοσοφία του παιδικού σταθμού ήταν βασισμένη στην γενικότερη ελευθερία επιλογής των παιδιών, στην ανεξαρτησία και στην δημιουργία και εκμάθηση μέσω του παιχνιδιού, ενώ τα τελευταία δύο χρόνια ασχολούνταν ιδιαίτερα με το θέμα της ισότητας των φύλων μέσα στην τάξη. Για την υλοποίηση του τελευταίου χρειάστηκε να λάβουν γνώσεις σχετικά με την ισότητα των φύλων

στην εκπαίδευση από διάφορους ειδικούς και πηγές και να γίνει μια γενικότερη αλλαγή του χώρου, των κανόνων και του παιδαγωγικού υλικού της τάξης. Επίσης, ο παιδικός δεν χρησιμοποιούσε κάποιο ευρέως γνωστό παιδαγωγικό σύστημα αλλά ακολουθούσε τις οδηγίες του αναλυτικού εκπαιδευτικού προγράμματος της χώρας, ενώ παράλληλα οι εκπαιδευτικοί ήταν ελεύθεροι να το εμπλουτίσουν με δικές τους ιδέες.

Οι οικογένειες που εμπιστεύονταν τα παιδιά τους στο συγκεκριμένο προσχολικό κέντρο, ήταν από διάφορες χώρες, αφού όπως ανέφερα προηγουμένως ο παιδικός ήταν πολυπολιτισμικός και το μορφωτικό τους επίπεδο ποίκιλε. Κάποιοι γονείς είχαν λάβει τριτοβάθμια και μεταπτυχιακή εκπαίδευση, κάποιοι είχαν λάβει μόνο δευτεροβάθμια, ενώ άλλοι φοιτούσαν ακόμα σε κάποιο πανεπιστήμιο στα πλαίσια της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τέλος, το επαγγελματικό υπόβαθρο των γονέων ποίκιλε και αυτό, αφού πολλοί ήταν επιστήμονες (χημικοί, γιατροί κ.α.), άλλοι δούλευαν σε εταιρίες, άλλοι ήταν δάσκαλοι ενώ άλλοι έκαναν πιο χειρωνακτικές εργασίες (π.χ. εργάτης οικοδομών, πυροσβέστης).

10.1.4.Ο χρόνος

Η διάρκεια της πρακτικής άσκησης ήταν έξι μήνες κατά το διάστημα Απρίλιος-Σεπτέμβριος 2017, ενώ το ερευνητικό τμήμα της εργασίας πραγματοποιήθηκε τους τελευταίους δύο μήνες (Αύγουστος-Σεπτέμβριος). Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί πως η έρευνα πραγματοποιήθηκε στην Σουηδία αλλά η ολοκλήρωση της εργασίας έγινε στην Ελλάδα.

10.1.5.Εργαλεία συλλογής δεδομένων

Για την συλλογή δεδομένων και τις ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας χρησιμοποιήθηκαν τα εξής εργαλεία: συνεντεύξεις στους γονείς και στους εκπαιδευτικούς, βιωματική δραστηριότητα με τα παιδιά, καταγραφή παιδαγωγικού υλικού και διαμόρφωσης του χώρου της τάξης και καταγραφή ημερολογίου. Πιο συγκεκριμένα:

10.1.6.Συνεντεύξεις με την συνεργασία των εκπαιδευτικών

Οι συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια του ερευνητικού μέρους της εργασίας ήταν προσωπικές με την συμμετοχή κάθε συνεντευξιαζόμενου ξεχωριστά. Προτιμήθηκε η συνέντευξη να είναι δομημένου τύπου και να αποτελείται από ερωτήσεις ανοιχτού τύπου. Με αυτόν τον τρόπο, οι συμμετέχοντες ήταν ελεύθεροι να εκφραστούν και να αναλύσουν την κάθε ερώτηση όσο οι ίδιοι θεωρούσαν απαραίτητο αλλά και η ερευνήτρια βοηθιόταν μέσω των προκαθορισμένων ερωτήσεων έτσι ώστε να μπορεί να έχει τον έλεγχο της συζήτησης που γινόταν σε κάθε συνέντευξη.

Ο οδηγός ερωτήσεων των συνεντεύξεων ο οποίος σχεδιάστηκε και διατυπώθηκε από την ερευνήτρια, είχε ως κεντρικό άξονα τα βασικά ερωτήματα της έρευνας και όλες είχαν ως κοινό θέμα την ισότητα των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ο οδηγός αυτός είχε ως βασικό κίνητρο έμπνευσης τις εμπειρίες της ερευνήτριας μέσα από όσα έμαθε και παρατήρησε κατά την διάρκεια παραμονής της στην Σουηδία αλλά και της πρακτικής της άσκησης στο σχολείο που έλαβε χώρα η έρευνα.

Τα αποτελέσματα από τις συνεντεύξεις των εκπαιδευτικών, τα οποία παρουσιάζονται αναλυτικά στο κεφάλαιο 12.1., απαντούν σε όλα τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή της έρευνας και έγιναν για να μπορέσουν να μελετηθούν οι απόψεις των δύο παιδαγωγών και να δούμε αν αυτές συμφωνούν τελικά με τις πρακτικές που χρησιμοποιούνται στην τάξη. Δηλαδή, οι συνεντεύξεις εξυπηρέτησαν στο να γίνει κατανοητή η λογική πίσω από ένα σύστημα ισότητας φύλων και να γίνουν διακριτές οι απόψεις των εκπαιδευτικών που λειτουργούν κάτω από αυτό το σύστημα.

10.1.7.Συνεντεύξεις με την συνεργασία των γονέων

Οι συνεντεύξεις αυτές αποτελούνταν επίσης από ερωτήσεις ανοιχτού τύπου και ήταν δομημένες όπως και οι συνεντεύξεις που απευθύνονταν στους εκπαιδευτικούς, δηλαδή είχαν συγκεκριμένη δομή και πλάνο ερωτήσεων το οποίο και ακολουθούσε ο ερευνητής.

Οι ερωτήσεις που έγιναν κατά την διάρκεια των συγκεκριμένων συνεντεύξεων διατυπώθηκαν και αυτές από την ερευνήτρια, όπως και στις συνεντεύξεις των εκπαιδευτικών, και εμπνεύστηκαν και αυτές μέσα από όσα έμαθε και παρατήρησε κατά την διάρκεια παραμονής της στην Σουηδία αλλά και της πρακτικής της άσκησης στο συγκεκριμένο σχολείο. Επίσης, η θεματολογία των ερωτήσεων είναι σχετική με τα βασικά ερωτήματα της έρευνας αφού αυτά θεωρείται σκόπιμο να απαντηθούν. (παραρτημα)

Τα αποτελέσματα από τις συνεντεύξεις των γονέων, τα οποία παρουσιάζονται αναλυτικά στο κεφάλαιο 12.2., απαντούν σε κάποια από τα ερευνητικά ερωτήματα και έγιναν κυρίως για να μελετηθούν οι απόψεις των γονέων για την πολιτική του σχολείου, αλλά και να δούμε την δική τους οπτική για το θέμα της ισότητας των φύλων στο σχολείο αλλά και την Σουηδική κοινωνία.

10.1.8.Βιωματική δραστηριότητα με την συνεργασία των παιδιών

Κατά την διάρκεια της βιωματικής δραστηριότητας συμμετείχαν εννέα παιδιά, δύο αγόρια και επτά κορίτσια.. Σ' αυτή την δραστηριότητα τα παιδιά κλήθηκαν να απαντήσουν σε ορισμένες ερωτήσεις με την μορφή συνέντευξης αλλά και σε κάποιες άλλες ερωτήσεις που ήταν βασισμένες σε έξι εικόνες συνολικά που δόθηκαν σε αυτά.

Στις ερωτήσεις με την μορφή συνέντευξης τα παιδιά κλήθηκαν αρχικά να απαντήσουν στο αν είναι αγόρια ή κορίτσια και γιατί. Έπειτα, έγιναν κάποιες ερωτήσεις μόνο στα αγόρια, όπως: το τι θα γινόταν αν έβαζαν φόρεμα/αν έβαφαν τα νύχια τους στο σχολείο και το αν τα αγόρια είναι διαφορετικά από τα κορίτσια και αν ναι γιατί. Στην συνέχεια έγιναν κάποιες ερωτήσεις μόνο στα κορίτσια, όπως: το αν τα κορίτσια έχουν κοντά ή μακριά μαλλιά, το αν τα αγόρια φοράνε φορέματα και το αν τα κορίτσια είναι διαφορετικά από τα αγόρια και αν ναι γιατί.

Αφού έγιναν οι παραπάνω ερωτήσεις στα παιδιά ακολούθησε η δραστηριότητα με τις εικόνες. Οι πρώτες δύο άχρωμες εικόνες απεικόνιζαν μια κούκλα και ένα σπαθί. Τα παιδιά κλήθηκαν να απαντήσουν με ποιο από τα δύο παιχνίδια που απεικονίζονται στις εικόνες θα ήθελαν να παίξουν. Έπειτα, παρουσιάστηκαν στα παιδιά οι άλλες δύο εικόνες οι οποίες απεικόνιζαν το ίδιο σπαθί και την ίδια κούκλα, μόνο που αυτή τη φορά και τα δύο ήταν έγχρωμα και η κούκλα ήταν ζωγραφισμένη σαν υπερήρωας, ενώ το σπαθί είχε τις αποχρώσεις του ροζ. Τα παιδιά και εδώ κλήθηκαν να απαντήσουν στην ίδια ερώτηση.

Τέλος, παρουσιάστηκαν στα παιδιά άλλες δύο εικόνες που απεικόνιζαν έναν λούτρινο άντρα και μια λούτρινη γυναίκα, τα παιδιά κλήθηκαν να απαντήσουν σε τρεις ερωτήσεις με βάση αυτές τις εικόνες. Στην πρώτη ερώτηση, έπρεπε να απαντήσουν στο· σε ποια κούκλα αρέσει να καθαρίζει το σπίτι, στην δεύτερη ερώτηση έπρεπε να απαντήσουν στο· σε ποια κούκλα αρέσει να φροντίζει τα βρέφη και στην τελευταία έπρεπε να απαντήσουν στο· ποιος από τους δύο εργάζεται.

Σ' αυτό το σημείο διευκρινίζεται ότι, οι ερωτήσεις των συνεντεύξεων άλλαξαν όπως είδαμε ανάλογα με το φύλο του παιδιού. Αυτό έγινε καθαρά γιατί οι ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν είχαν στερεοτυπικά στοιχεία βασισμένα σε κοινωνικά πρότυπα και γι' αυτό το λόγο θεωρήθηκε λογικό να αλλάζουν ανάλογα με το φύλο του παιδιού για να δούμε τον βαθμό επηρεασμού του από αυτά τα πρότυπα.

Η βιωματική αυτή δραστηριότητα εμπνεύστηκε από έναν συνδυασμό επιστημονικών βίντεο με συνεντεύξεις παιδιών για το θέμα της ισότητας των φύλων αλλά και από μια βιωματική δράση της Μ. Παναγιωτάκι (2016), από όπου και δανείστηκα κάποιες από τις εικόνες που χρησιμοποιούνται στην βιωματική δραστηριότητα και οι οποίες παρουσιάζονται στο παράρτημα Γ (σελ.86).

Τα συμπεράσματα αυτής της έρευνας, τα οποία παρουσιάζονται αναλυτικά στο κεφάλαιο 12.4., ήταν σχετικά με τον βαθμό των στερεοτύπων που διακρίνει τα παιδιά ενώ μελετήθηκαν οι απόψεις και οι επιλογές των παιδιών ως αγόρια και κορίτσια. Παράλληλα, σκοπός της δραστηριότητας ήταν και η μελέτη του επηρεασμού των παιδιών από ένα σύστημα που βασίζεται στην ισότητα των φύλων.

10.1.9.Καταγραφή παιδαγωγικού υλικού και διαμόρφωσης του χώρου της τάξης

Για τις ανάγκες της έρευνας θεωρήθηκε απαραίτητη η καταγραφή του παιδαγωγικού υλικού και του χώρου της τάξης. Για τον σκοπό αυτόν, έγινε μια απλή καταγραφή της τάξης, των γωνιών της αλλά και του συνολικού χώρου, καθώς επίσης και όλων των παιχνιδιών και του παιδαγωγικού υλικού. Σημαντικό μέρος της έρευνας αυτής αποτελούν τα βιβλία της τάξης τα οποία θεωρούνται βασικό στοιχείο ενός συστήματος που υποστηρίζει την ισότητα των φύλων, αφού αυτά μεταφέρουν εικόνες, ιδέες, αξίες και στερεότυπα στα παιδιά.

Ο σκοπός της καταγραφής αυτής ήταν να δούμε το παιδαγωγικό υλικό αυτής της τάξης αλλά και να απαντήσουμε στο ερευνητικό ερώτημα: «Πως μπορώ να κάνω μια τάξη να βασίζεται στην ισότητα των φύλων; Υπάρχουν συγκριμένες τεχνικές;».

Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας συγκρίθηκαν με τα αποτελέσματα των απαντήσεων των παιδαγωγών και των γονέων για να δούμε την εγκυρότητα των όσων υποστήριξαν κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων.

10.1.10.Καταγραφή ημερολογίου

Η χρήση των ημερολογίων στην ερευνητική διαδικασία έχει συσχετιστεί με την προσπάθεια καταγραφής και τεκμηρίωσης του εκπαιδευτικού έργου αλλά και αναστοχασμού με στόχο την αυτογνωσία και την κατανόηση μιας συγκεκριμένης κατάστασης κατά την διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Αυγητίδου, 2008). Για τον παραπάνω λόγο η καταγραφή ημερολογίου θεωρήθηκε απαραίτητη για την συγκεκριμένη έρευνα, έτσι ώστε να μπορέσουμε

να συγκεντρώσουμε παραδείγματα από το παιχνίδι και τις αλληλεπιδράσεις των παιδιών μέσα στην τάξη, και μέσω της ανάλυσης και σε βάθος κατανόησης των παραδειγμάτων αυτών να διεξάγουμε τα κατάλληλα συμπεράσματα.

Το ημερολόγιο είχε περιγραφικό χαρακτήρα, δηλαδή περιγράφονταν σε αυτό συγκεκριμένα συμβάντα της τάξης με ημερολογιακή μορφή. Για την πιο σαφή περιγραφή των καταστάσεων και την διατήρηση της εγκυρότητας των συμπερασμάτων, το ημερολόγιο είχε κάποιους βασικούς άξονες. Πιο συγκεκριμένα η βασική δομή του ημερολογίου ήταν η εξής:

- Με τι παιχνίδι απασχολούνται τα παιδιά και τι συμβαίνει κατά την διάρκεια του παιχνιδιού; (περιγραφή)
- Πως αλληλεπιδρούν τα δύο φύλα μεταξύ τους κατά την διάρκεια του παιχνιδιού;
  - Αναπτύσσονται σχέσεις μεταξύ τους;
  - Τι είδους σχέσεις; (φιλικές, εχθρικές, ανταγωνισμού, ουδέτερες)
  - Υπάρχουν προτιμήσεις ως προς το φύλο του ατόμου που το παιδί επιθυμεί να παίξει;
- Επεμβαίνει ο/η εκπαιδευτικός στην διαδικασία συναναστροφής των παιδιών μεταξύ τους; Πως;
- Τι συμπεραίνω από όλα αυτά; (πως το καταλαβαίνω, ανάλυση, ερμηνεία)
- Επιπλέον, πέρα από τον παραπάνω βασικό άξονα, στο ημερολόγιο καταγράφονταν και συμβάντα που διαδραματιζόνταν στην τάξη με συμπεριφορές παιδιών που έκαναν εντύπωση στην ερευνήτρια και βοηθούσαν στην διεξαγωγή της έρευνας.

Οι καταγραφές του ημερολογίου διήρκεσαν δύο μήνες και περιλάμβαναν τρεις έως τέσσερις καταγραφές την εβδομάδα από τις αλληλεπιδράσεις των παιδιών στο ελεύθερο και στο οργανωμένο παιχνίδι (συνήθως στο οργανωμένο οι καταγραφές είναι μια έως καθόλου την εβδομάδα αφού τα παιδιά απασχολούνταν κυρίως με ελεύθερες δραστηριότητες). Επίσης, κατά την διάρκεια αυτών των ημερολογιακών καταγραφών παρακολουθήθηκαν κυρίως τέσσερα παιδιά, δύο αγόρια και δύο κορίτσια. Τα κριτήρια επιλογής αυτών των παιδιών, έγιναν με βάση το ποια παιδιά φοιτούσαν το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στον παιδικό σταθμό και άρα είχαν λάβει μια πιο ολοκληρωμένη εκπαίδευση βασισμένη στην ισότητα των φύλων.

Οι καταγραφές ήταν 26 από τις οποίες οι 20 αφορούσαν το ελεύθερο παιχνίδι και οι έξι το οργανωμένο. Το ελεύθερο παιχνίδι μελετήθηκε με κατηγορίες ανάλογα το είδος του παιχνιδιού. Από τα παιχνίδια καταγράφηκαν τρεις για την κάθε κατηγορία, αυτές ήταν: παιχνίδια μίμησης, κατασκευαστικά παιχνίδια, παιχνίδια στην αυλή, λούτρινα παιχνίδια (petshop και ζωάκια), ζωγραφική και κινούμενη άμμος (kinetic sand). Οι αξιολογήσεις και ο αναστοχασμός από την κάθε δραστηριότητα γινόταν στο τέλος της ημέρας. Οι δραστηριότητες αυτές συγκρίνονταν μεταξύ τους ανά κατηγορία, για να δούμε την συμμετοχή αγοριών και κοριτσιών σε αυτές. Επίσης, λήφθηκε υπόψη και η προθυμία ή απροθυμία των αγοριών ή των κοριτσιών να παίξουν με ένα συγκεκριμένο παιχνίδι.

Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας μας δείχνουν την επιρροή που έχει στα παιδιά μια τάξη ισότητας φύλων, μέσα από την προτίμηση των παιδιών για συγκεκριμένα παιχνίδια και της

συμπεριφοράς τους μέσα στην τάξη αλλά και κατά την διάρκεια του παιχνιδιού. Επίσης, μελετά τον ρόλο που έχει ο/η παιδαγωγός μέσα στην τάξη και αν αυτός συμπίπτει με τα λεγόμενα των παιδαγωγών στην συνέντευξη.

Η συγκεκριμένη μελέτη απαντάει κυρίως σε δύο ερευνητικά ερωτήματα: «Ποια αποτελέσματα έχει στα παιδιά μια τάξη που υποστηρίζει την ισότητα των φύλων; Πως εκφράζονται;» και «Ποιος είναι ο ρόλος των εκπαιδευτικών σε μια τάξη που βασίζεται στην ισότητα των φύλων;».

11.ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνα διήρκησε δύο μήνες κατά το διάστημα Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2017. Οι συνεντεύξεις των γονέων έγιναν μέσα σε διάστημα δύο εβδομάδων του Σεπτεμβρίου ενώ αυτές των παιδαγωγών μέσα σε διάστημα μιας εβδομάδας του Σεπτεμβρίου. Η βιοματική δραστηριότητα με τα παιδιά είχε διάρκεια τρεις μέρες και διεκπεραιώθηκε και αυτή μέσα στον μήνα Σεπτέμβριο. Ενώ η καταγραφή του ημερολογίου διήρκησε και τους δύο μήνες κατά τους οποίους πραγματοποιούνταν η έρευνα.

Οι συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν πρώτα ήταν αυτές των εκπαιδευτικών. Οι εκπαιδευτικοί μόλις ενημερώθηκαν για το θέμα της πτυχιακής και την συνέντευξη στην οποία χρειαζόταν να λάβουν μέρος δέχτηκαν με μεγάλη ευχαρίστηση να συμμετέχουν. Έπειτα, η διεύθυνση του σχολείου ενημερώθηκε για την συνέντευξη των γονέων αλλά και την βιοματική δραστηριότητα με τα παιδιά αυτών. Αφού δόθηκε η απαιτούμενη προφορική άδεια από τον διευθυντή, ερωτήθηκαν ποιοι γονείς θα ήθελαν να συμμετέχουν, αυτοί που θέλησαν τελικά είναι και εκείνοι που πραγματοποίησαν την συνέντευξη. Έπειτα, ο διευθυντής με ένα γράμμα μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, ενημέρωσε τους γονείς για την βιοματική δραστηριότητα με τα παιδιά τους, κανένας δεν αρνήθηκε οπότε και προχώρησε η δραστηριότητα. Τέλος, ο διευθυντής είχε ήδη ενημερωθεί για την καταγραφή του υλικού της τάξης αλλά και την καταγραφή του ημερολογίου και δεν έφερε καμία αντίρρηση, έτσι και προχώρησαν οι δύο καταγραφές.

11.1.Διαδικασία καταγραφείς ημερολογίου

Κατά την διάρκεια του ημερολογίου οι καταγραφές γινόντουσαν κυρίως τρεις ημέρες την εβδομάδα από τις οποίες μπορούσαν να προκύψουν έως δύο καταγραφές την ημέρα. Οι συνήθεις μέρες καταγραφείς ήταν: Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή και είχαν διάρκεια παρατήρησης και καταγραφείς δραστηριοτήτων 15 έως 20 λεπτά. Αυτό θεωρήθηκε απαραίτητο για να διατηρηθεί η συνέπεια της έρευνας.

Επιπλέον, ο αναστοχασμός και η ανάλυση των δραστηριοτήτων που καταγράφονταν και απαντούσαν στο ερώτημα: Τι συμπεραίνω από όλα αυτά; (πως το καταλαβαίνω, ανάλυση, ερμηνεία), (βλ. εν.10.1.10), γινόταν μετά την καταγραφή και την παρατήρηση των δραστηριοτήτων και είχε διάρκεια 20 με 30 λεπτά.

11.2. Διαδικασία υλοποίησης συνεντεύξεων

Οι συνεντεύξεις των παιδαγωγών διήρκησαν 20 με 25 λεπτά και οι ερωτήσεις ήταν 11 με μια επιπλέον ερώτηση (12) η οποία ερωτούνταν μόνο εφόσον θεωρούνταν πως η απάντηση στην συγκεκριμένη ερώτηση δεν έχει δοθεί μέσα από τις προηγούμενες ερωτήσεις. Οι συνεντεύξεις των γονέων διήρκησαν 15 με 20 λεπτά και οι ερωτήσεις ήταν 8.

Η πραγματοποίηση των συνεντεύξεων θεωρήθηκε πως θα πρέπει να γίνει σε έναν ήσυχο χώρο όπου δεν θα αποσπώταν η σκέψη του ομιλητή και δεν θα διακοπώταν η ροή της συνέντευξης. Έτσι, οι συνεντεύξεις έλαβαν χώρο στο γραφείο του διευθυντή αλλά και στον χώρο που έπαιρναν το διάλλειμα τους οι παιδαγωγοί, την ώρα που κανένας από τους παιδαγωγούς δεν είχε διάλλειμα, δηλαδή λίγο μετά το μεσημέρι.

Επιπλέον, για την καταγραφή των συνεντεύξεων χρησιμοποιήθηκε μαγνητόφωνο αφού πρώτα ενημερώθηκαν και συμφώνησαν οι συμμετέχοντες. Η μαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων θεωρήθηκε ως η καταλληλότερη επιλογή αφού βοηθάει στην κατανόηση του ύφους του ομιλητή αλλά και στην καλύτερη ανάλυση των απαντήσεων του.

11.3. Διαδικασία υλοποίησης βιωματικής δραστηριότητας

Η βιωματική δραστηριότητα με τα παιδιά είχε διάρκεια δύο έως τέσσερα λεπτά και θεωρήθηκε και αυτή όπως και οι συνεντεύξεις πως θα πρέπει να γίνουν σε έναν ήσυχο χώρο που να μην αποσπάτε η προσοχή των παιδιών αλλά και να μη διακόπτεται η ροή της δραστηριότητας. Ο χώρος που θεωρήθηκε κατάλληλος γι' αυτό τον σκοπό ήταν το δωμάτιο των καλλιτεχνικών, γιατί ήταν ένας οικείος χώρος για τα παιδιά και χρησιμοποιούνταν μόνο σε περίπτωση υλοποίησης κάποιων καλλιτεχνικής δραστηριότητας με τα παιδιά.

Κατά την διάρκεια της βιωματικής δραστηριότητας τα παιδιά κλήθηκαν να απαντήσουν σε μια σειρά από ερωτήσεις με την μορφή συνέντευξης και σε μια σειρά από ερωτήσεις που ήταν βασισμένες σε κάποιες εικόνες. Η συγκεκριμένη δραστηριότητα αναλύεται εκτενέστερα στο κεφάλαιο με τίτλο: «βιωματική δραστηριότητα με την συνεργασία των παιδιών» (εν. 10.1.8.).

Η παραπάνω δραστηριότητα καταγράφηκε μέσω μαγνητοφώνησης και γι' αυτό είχαν ενημερωθεί οι γονείς των παιδιών πρωτίστως οι οποίοι μας έδωσαν την άδεια με μόνο κριτήριο να χρησιμοποιηθεί η μαγνητοφώνηση μόνο στα πλαίσια της έρευνας, όπως και έγινε. Σ' αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι όποιο μαγνητοφωνημένο υλικό υπάρχει και χρησιμοποιήθηκε για τις ανάγκες εξαγωγής των συμπερασμάτων της έρευνας είναι καθαρά για προσωπική χρήση της ερευνήτριας και το υλικό διαγράφηκε ύστερα από την ολοκλήρωση της πτυχιακής εργασίας.

11.4. Διαδικασία καταγραφής παιδαγωγικού υλικού

Κατά την διάρκεια της καταγραφής του παιδαγωγικού υλικού παρατηρήθηκε η αίθουσα πολύ προσεκτικά με κάθε λεπτομέρεια. Τα παιχνίδια και το υλικό που καταγράφηκε αφορούν στην τάξη στην οποία έλαβε χώρα η ερευνητική διαδικασία. Η καταγραφή αυτή έγινε με την μορφή σημειώσεων και είχε διάρκεια 10 με 15 λεπτά μετά το σχολασμα ή κατά την διάρκεια του διαλλείματος για πέντε ημέρες κατά τον μήνα Σεπτέμβριο. Ιδιαίτερη βαρύτητα κατά την καταγραφή, όπως ήδη έχει αναφερθεί σε προηγούμενη ενότητα, δόθηκε στα βιβλία της τάξης.

11.5 Θεματική ανάλυση περιεχομένου

Η θεματική ανάλυση περιεχομένου, αποτελεί μια ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση και είναι μια μέθοδος εντόπισης, ανάλυσης και αναφοράς των διαφόρων θεμάτων που προκύπτουν μέσα από τα δεδομένα τα οποία περιγράφονται λεπτομερειακά (Braun & Clarke, 2006). Στόχος αυτής της μεθόδου είναι να επιλεγούν τα σημεία-κλειδιά των συνεντεύξεων, να γίνει πλήρης κατανόηση του κειμένου της συνέντευξης με βασικό άξονα τα ερευνητικά ερωτήματα, επικεντρώνοντας στα βασικά θέματα και να βρεθούν τα κοινά σημεία μεταξύ των συμμετεχόντων. Για να συμβούν όλα τα παραπάνω και για να μπορέσουμε να έχουμε ένα αξιόλογο αποτέλεσμα κατά την ανάλυση των κειμένων των συνεντεύξεων, θα πρέπει να εξοικειωθούμε με τα δεδομένα μας και να τα κωδικοποιήσουμε χρησιμοποιώντας κάποιες λέξεις ή φράσεις οι οποίες να τα περιγράφουν περιληπτικά. Έπειτα, θα πρέπει να αναζητήσουμε κοινά θέματα μεταξύ των κωδικών που θέσαμε και στην συνέχεια να ομαδοποιήσουμε τα θέματα μας. Αφού περάσουμε και αυτό το στάδιο, θα πρέπει να προσδιορίσουμε με ακρίβεια τα θέματα μας και να τα ονομάσουμε με έναν συγκεκριμένο τίτλο.

Τέλος, αφού έχουμε προβεί σε όλη την παραπάνω διαδικασία προχωράμε στην συγγραφή της ερευνητικής μας αναφοράς. Σ' αυτό το σημείο θα μας βοηθήσει μια αναπαράσταση-παρουσίαση των ευρημάτων μας, όπως συμβαίνει στον πίνακα 1 και 2. Στους δύο πίνακες λοιπόν, στα πλαίσια της ποιοτικής ανάλυσης δεδομένων και λόγω των αναγκών της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η θεματική ανάλυση δεδομένων. Στα «υπέρ-θέματα» του καθένα από τους δύο πίνακες παρουσιάζονται τα θέματα της έρευνας τα οποία είναι οι γενικές κατηγορίες-ομαδοποιήσεις που προέκυψαν, τα «υποθέματα» ανήκουν σε κάθε «υπέρ-θέμα» και οι υποκατηγορίες ανήκουν στα «υποθέματα» ως πιο ειδικές κατηγορίες που έχουν κυρίως επεξηγηματικό χαρακτήρα.

Για την δημιουργία των πινάκων που παρουσιάζουν τα διάφορα ευρήματα της έρευνας η ερευνήτρια χρησιμοποίησε την παραπάνω μέθοδο ανάλυσης δεδομένων και εξέτασε διεξοδικά και με κάθε λεπτομέρεια όλα τα δεδομένα της έρευνας, έτσι ώστε η έρευνα να κατέχεται από ακρίβεια στα ευρήματά της.

11.6 Αξιοπιστία και εγκυρότητα

Για να μπορέσουμε να προσδιορίσουμε μια ποιοτική έρευνα ως αξιόπιστη και έγκυρη θα πρέπει ο ερευνητής να προβεί σε επικύρωση των ευρημάτων της έρευνας κάτι που συμβαίνει μέσα από συγκεκριμένες στρατηγικές που προσδιορίζουν την ακρίβεια των ευρημάτων, αυτές οι στρατηγικές είναι: ο έλεγχος μελών και η τριγωνοποίηση (Creswell, 2016).

Στην συγκεκριμένη έρευνα η ερευνήτρια με σκοπό να επικυρώσει την αξιοπιστία των ευρημάτων της έρευνας χρησιμοποίησε την τριγωνοποίηση. Κατά την τριγωνοποίηση οι ποιοτικοί ερευνητές χρησιμοποιούν και συγκρίνουν διαφορετικές πηγές μεταξύ τους. Είναι η διαδικασία της επιβεβαίωσης στοιχείων από διαφορετικά άτομα, διαφορετικά είδη δεδομένων ή διαφορετικές μεθόδους συγκέντρωσης δεδομένων. Ο ερευνητής κατ' αυτή την μέθοδο *«εξετάζει κάθε πηγή πληροφοριών και βρίσκει τα στοιχεία που υποστηρίζουν κάποιο θέμα. Αυτό εξασφαλίζει ότι η μελέτη θα είναι ακριβής επειδή οι πληροφορίες βασίζονται σε πολλαπλές πηγές πληροφοριών, πολλά άτομα ή πολλές διαδικασίες. Με αυτόν τον τρόπο ο ερευνητής ενθαρρύνεται να αναπτύξει μια αναφορά που είναι ακριβής και φερέγγυα»* (Creswell, 2016, σελ.260).

Για τους παραπάνω λόγους επιλέχθηκε η μέθοδος της τριγωνοποίησης για την επιβεβαίωση της ακρίβειας των αποτελεσμάτων, αφού μέσα από τον συνδυασμό διαφορετικών στοιχείων θα προέκυπτε ένα πιο αξιόπιστο και έγκυρο αποτέλεσμα και θα μπορούσε να μελετηθεί το θέμα της έρευνας σε βάθος και από όλες τις πτυχές.

12.ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα ευρήματα από όλα τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για την διεξαγωγή της παρούσας έρευνας, δηλαδή: τις δύο συνεντεύξεις, το ημερολόγιο, την βιωματική δραστηριότητα και το παιδαγωγικό υλικό.

12.1.Αποτελέσματα συνεντεύξεων των παιδαγωγών

Σκοπός των συνεντεύξεων αυτών είναι να κατανοήσουμε την λογική των εκπαιδευτικών οι οποίοι αποφάσισαν να υπηρετήσουν ένα παιδαγωγικό σύστημα που υποστηρίζει την ισότητα των φύλων και να καταλάβουμε την λειτουργία αυτού του συστήματος. Επιπλέον, μέσα από την διαδικασία της συνέντευξης απαντώνται τα ερωτήματα αυτής της έρευνας.

Για την διαδικασία εξαγωγής των δεδομένων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος θεματικής ανάλυσης περιεχομένου η οποία αναλύθηκε λεπτομερειακά σε παραπάνω κεφάλαιο (βλ. εν. 11.5.).

Ας δούμε πως παρουσιάζονται τα αποτελέσματα στον παρακάτω πίνακα. Ο πίνακας που χρησιμοποιήθηκε είναι συγκεντρωτικός και παραθέτει και συγκρίνει τις απόψεις των δύο εκπαιδευτικών έτσι ώστε να έχουμε μια ολόπλευρη οπτική των απαντήσεων και των συμπερασμάτων της έρευνας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Υπερ-θέματα	Υποθέματα	Υποκατηγορίες
1. Τι σημαίνει «ισότητα των φύλων»	-ορισμός -προσωπικές απόψεις	-γένος και φύλο/κοινωνία -ηλικία παιδιών -η συμπεριφορά μας ως άνθρωποι
2. Επίδραση της ισότητας των φύλων στα παιδιά	-μορφές επίδρασης στην συμπεριφορά των παιδιών	-ανεξαρτησία -ανοιχτόμυαλα, χωρίς στερεότυπα -συνεργατικότητα
3. Διαμόρφωση τάξης με βάση την ισότητα των φύλων	-ρόλος εκπαιδευτικού -αλλαγή παιδαγωγικού υλικού -ενημέρωση γονέων και συνεργατών	-ομιλία/ισότητα/καθοδήση- παρατήρηση -έμφαση στα βιβλία -έμφαση στην ενημέρωση γονέων
4. Περιορισμοί στην υλοποίηση προγράμματος ισότητας φύλων και η αντιμετώπιση τους	-ευθύνη στα παιδιά, τους γονείς και το πολυπολιτισμικό πλαίσιο του σχολείου -έμφαση στην συνεχή ενημέρωση	-άγνοια γονέων -καινούρια παιδιά -διαφορετικές κουλτούρες -ενημέρωση εκπαιδευτικών και γονέων
5. Ισότητα φύλων και εκπαιδευτικοί στην Σουηδία	-άντρες και γυναίκες εκπαιδευτικοί -η προσφορά της χώρας στην ισότητα των φύλων (προσωπικές απόψεις)	-λειτουργία εκπαιδευτικών διαφορετικού φύλου ως παράδειγμα επαγγέλματος για τα παιδιά/ ως μοντέλα- πρότυπα για τα παιδιά (διαφωνία) -αναλυτικό πρόγραμμα Σουηδίας -το σύστημα

Αφού παρατηρήσαμε συνοπτικά τα αποτελέσματα της έρευνας στον Πίνακα 1, στη συνέχεια αναλύονται διεξοδικά τα υπερ-θέματα, τα υποθέματα και οι υποκατηγορίες του παραπάνω πίνακα, με την παράθεση χαρακτηριστικών αποσπασμάτων από τις συνεντεύξεις.

1.Τι σημαίνει «ισότητα των φύλων»

Στο υπερ-θέμα αυτό, οι δύο εκπαιδευτικοί μιλάνε για το τι είναι τελικά η «ισότητα των φύλων». Από αυτό το υπερ-θέμα, προκύπτουν δύο υποθέματα: ο ορισμός των εκπαιδευτικών για την ισότητα των φύλων και οι προσωπικές τους απόψεις για το τι είναι γι' αυτούς αυτού του είδους η ισότητα. Εδώ αναδύονται δύο υποκατηγορίες: η πρώτη ανήκει στο πρώτο υπερ-θέμα, «ορισμός», και είναι σχετική με το φύλο, το γένος και την κοινωνία και η δεύτερη που ανήκει στο δεύτερο υπερ-θέμα, «προσωπικές απόψεις», έχει να κάνει με την ηλικία των παιδιών και με την συμπεριφορά μας κατά την συναναστροφή μας με άλλους ανθρώπους.

- **ορισμός**

Ο ορισμός αποτελεί την προσπάθεια των εκπαιδευτικών να προσδιορίσουν με μια αντικειμενική οπτική το τι ακριβώς είναι η ισότητα των φύλων. Και οι δύο εκπαιδευτικοί δείχνουν να συμφωνούν ως προς αυτόν τον ορισμό, ενώ συνδέουν τον όρο με το γένος (sex) και μιλάνε για την ίση μεταχείριση και τις ίσες ευκαιρίες αντρών και γυναικών στην κοινωνία. Ας δούμε κάποια αποσπάσματα από τις απαντήσεις των παιδαγωγών³:

«Για να εξηγήσουμε την ισότητα των φύλων θα λέγαμε πως είναι σημαντικό να καταλάβουμε την διαφορά μεταξύ του γένους και του φύλου. Γιατί το γένος είναι οι βιολογικές διαφορές μεταξύ αντρών και γυναικών αλλά το φύλο είναι περισσότερο το διαφορετικό φέρσιμο της κοινωνίας ανάλογα με το αν είσαι άντρας ή γυναίκα.....οπότε ισότητα φύλων σημαίνει ότι στην κοινωνία οι γυναίκες και οι άντρες θα πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα και να τους φέρονται με τον ίδιο τρόπο χωρίς διαφοροποίηση.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

« Η ισότητα των φύλων έχει να κάνει με το να βλέπεις τον άνθρωπο σαν άνθρωπο και να μην δίνεις σημασία στο φύλο του. Θα πρέπει άντρες και γυναίκες να έχουν ίσα δικαιώματα σε όλα, έτσι ώστε θηλυκά και αρσενικά να μην έχουν κανέναν περιορισμό στο τι θέλουν να κάνουν ή στο ποιοι θέλουν να είναι» (συνέντευξη #2, άντρας)

Παραπάνω βλέπουμε τους δύο ορισμούς που δίνουν οι εκπαιδευτικοί για την «ισότητα των φύλων». Συμπερασματικά και οι δύο ορίζουν την ισότητα ως «ίσα δικαιώματα και ευκαιρίες» μεταξύ αντρών και γυναικών μέσα στην κοινωνία. Επίσης, και οι δύο κάνουν λόγο για την διαφορά του φύλου από το γένος αν και το ονομάζουν διαφορετικά π.χ. η γυναίκα μιλάει για το φύλο και το γένος και τα αναλύει πιο διεξοδικά ενώ ο άντρας αναφέρεται στον άνθρωπο και το φύλο. Παρόλα αυτά και οι δύο απόψεις συμπίπτουν και μάλιστα τα λεγόμενα τους συμφωνούν με αυτά του Feldman (2009, σελ.316) ο οποίος μας λέει πως «το γένος (sex) συνήθως αναφέρεται στην ανατομία και τη σεξουαλική συμπεριφορά, ενώ το φύλο (gender) αναφέρεται στην αντίληψη αρρενωπότητας ή θηλυκότητας σε μια δεδομένη κοινωνία». Τέλος, παρατηρούμε πως και οι δύο εκπαιδευτικοί είναι ενημερωμένοι επί του θέματος αν και βλέπουμε πως η γυναίκα ήταν σε θέση να αναλύσει διεξοδικότερα και με επιστημονικές ορολογίες τον ορισμό που έδωσε.

- **προσωπικές απόψεις**

Στις προσωπικές απόψεις οι εκπαιδευτικοί μας δίνουν καθαρά την δική τους οπτική για το θέμα της «ισότητας των φύλων», χωρίς να το ορίζουν αλλά προσπαθούν να εξηγήσουν τι σημαίνει για τους ίδιους. Ο ένας εκπαιδευτικός δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην συμπεριφορά

---

³ Όλα τα αποσπάσματα που επρόκειτο να παρατεθούν στην συγκεκριμένη έρευνα και αναφέρονται στα λεγόμενα των συμμετεχόντων, έχουν μεταφραστεί από την ερευνήτρια και έχει γίνει προσπάθεια από την ίδια για την διατήρηση όλων των λεπτομερειών του πρωτοτύπου.

μας ως άτομα ενώ ο άλλος στην ηλικία που θα πρέπει να ξεκινάει μια τέτοια παιδαγωγική μέθοδος. Παρακάτω παρουσιάζονται τα αποσπάσματα:

«είναι σημαντικό να συμπεριφερόμαστε στα παιδιά με τρόπο ίσο από πολύ μικρή ηλικία, γιατί ακόμα και από όταν είναι μωρά τους δημιουργούνται εμπειρίες με τους μεγαλύτερους οι οποίοι τους φέρονται με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με το αν είναι κορίτσια ή αγόρια. Αυτό είναι ανησυχητικό γιατί το γεγονός ότι τους συμπεριφερόμαστε διαφορετικά τους δίνει διαφορετικές ευκαιρίες αργότερα στην ζωή, αναπτύσσουν διαφορετικές δεξιότητες, αποκτούν ενδιαφέρον σε διαφορετικά πράγματα, έχουν άλλα χόμπι, ζούνε με διαφορετικό τρόπο. Οπότε δεν θα έχουν την ευκαιρία να εξελιχθούν όπως θέλουν γιατί οι κοινωνία ήδη έθεσε τους ρόλους τους. Οπότε, για εμένα η ισότητα των φύλων ξεκινάει από πολύ μικρή ηλικία» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«... είναι το πώς μιλάμε ή συμπεριφερόμαστε ο ένας στον άλλον χωρίς να το καταλαβαίνουμε. Όπως οι κοινωνικές συμπεριφορές έχουν μεγάλο αντίκτυπο στα συναισθήματα και στην συμπεριφορά των ανθρώπων που πασχίζουν με τον κοινωνικό ρόλο που πρέπει να υποδυθούν. Οπότε, για εμένα η ισότητα των φύλων είναι κυρίως το πως συμπεριφερόμαστε ως άνθρωποι, όταν για παράδειγμα κάνουμε καινούριους φίλους, τι επιρροές έχουμε.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Οι δύο παραπάνω απόψεις διαφέρουν μεταξύ τους, ωστόσο και οι δύο παρουσιάζουν ενδιαφέρον και στέκονται σε ένα κοινό σημείο την διαφορετική συμπεριφορά που έχουμε απέναντι σε άτομα διαφορετικού φύλου ή που αναπτύσσουμε οι ίδιοι ανάλογα με το φύλο μας. Βέβαια, η γυναίκα παιδαγωγός στέκεται κυρίως στην μικρή ηλικία των παιδιών, αγοριών και κοριτσιών, που θα πρέπει να δέχονται μια συμπεριφορά ισάξια, ενώ ο άντρας παιδαγωγός μιλάει πιο γενικά και δεν θέτει ηλικιακά όρια. Ωστόσο, ο Feldman (2009, σελ.316) αναφέρει ότι «σε ηλικία 2 ετών, τα παιδιά αναφέρονται με σταθερότητα στον εαυτό τους –και στους άλλους- ως αγόρι ή κορίτσι» επίσης μας λέει ότι «οι στερεοτυπικές αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τα δύο φύλα μοιάζουν πολύ με αυτές που ενστερνίζονται οι συντηρητικοί ενήλικες». Κάτι που μας οδηγεί στην ίδια άποψη με αυτή της παιδαγωγού, ότι δηλαδή «η ισότητα των φύλων πρέπει να ξεκινάει από πολύ μικρή ηλικία» για την αποφυγή ίσως της διαμόρφωσης στερεοτύπων από τον κόσμο των ενηλίκων στο παιδικό μυαλό.

Τέλος, όσον αφορά στην άποψη του άντρα παιδαγωγού για τις κοινωνικές συμπεριφορές και τους ρόλους που θέτει η κοινωνία σε άντρες και γυναίκες, το βιβλίο «βιολογικό φύλο, κοινωνικό φύλο και ταυτότητα του Εγώ» εξηγεί πως η ζωή μας επηρεάζεται από το επάγγελμα που διαλέγουμε, τις κοινωνικές μας συναναστροφές, τις στάσεις μας και τις αξίες. Οι επιλογές αυτές επηρεάζονται από τον κοινωνικό ρόλο του φύλου δηλαδή τους τρόπους συμπεριφοράς που προδιαγράφει μια κοινωνία για τους άντρες και τις γυναίκες (Turne, 1998), άρα οι επιλογές μας όντως επηρεάζονται ως έναν βαθμό από τις επιρροές που δεχόμαστε από την κοινωνία μας ως άντρες ή γυναίκες.

2.Επίδραση της ισότητας των φύλων στα παιδιά

Στο συγκεκριμένο υπερ-θέμα που είναι το δεύτερο του Πίνακα 1, οι εκπαιδευτικοί αναφέρονται στο πως επιδρά στα παιδιά μια τέτοια παιδαγωγική μέθοδος που στηρίζεται στην ισότητα των φύλων. Από αυτό το υπερ-θέμα, αναδύεται ένα υπόθεμα το οποίο έχει να κάνει με τι μορφές επίδρασης του συγκεκριμένου συστήματος στην συμπεριφορά των παιδιών. Οι υποκατηγορίες που συνδέονται με το συγκεκριμένο υπόθεμα είναι τρεις και αφορούν στην ανεξαρτησία, στο «ανοιχτό μυαλό» χωρίς στερεότυπα και στην συνεργατικότητα μεταξύ των παιδιών.

- **μορφές επίδρασης στην συμπεριφορά των παιδιών**

Το περιεχόμενο αυτού του υποθέματος περιλαμβάνει του τρόπους με τους οποίους εκδηλώνεται η επιρροή των παιδιών από ένα σύστημα ισότητας φύλων. Από το υπόθεμα αυτό προκύπτουν οι υποκατηγορίες : ανεξαρτησία, ανοιχτόμυαλα/χωρίς στερεότυπα, συνεργατικότητα, οι οποίες θα αναλυθούν παρακάτω μαζί με την παράθεση αποσπασμάτων από τις συνεντεύξεις.

- **Ανεξαρτησία**

Οι παιδαγωγοί αναφέρουν ότι τα παιδιά αρχίζουν να γίνονται πιο ανεξάρτητα όσον αφορά τις αποφάσεις τους. Παραδείγματα από την συνέντευξη:

«η ισότητα έχει να κάνει με την ανεξαρτησία γιατί δίνει στα παιδιά την δυνατότητα να επιλέγουν μόνα τους. Οι στερεότυπες αντιλήψεις για το φύλο στην κοινωνία πάντα στερεί από το άτομο την ελευθερία νομίζω, γιατί ποτέ δεν θα είσαι απόλυτα ελεύθερος να επιλέξεις τον δρόμο σου, την κατεύθυνση σου. Οπότε, δουλεύουμε πολύ με τα παιδιά στην τάξη πάνω στην ανεξαρτησία» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«στο σχολείο μας η ανεξαρτησία είναι το κλειδί, όπως και η δημοκρατία, το να δίνεις στα παιδιά ευθύνες. Οπότε η ισότητα των φύλων είναι μέρος αυτού, ότι δηλαδή όλη έχουμε την δυνατότητα και την ευκαιρία και την ανεξαρτησία των αποφάσεων μας και είμαστε εδώ για να το στηρίζουμε.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Από τα λεγόμενα των παιδαγωγών φαίνεται ότι η ανεξαρτησία είναι και αυτό ένα κομμάτι της ισότητας των φύλων και είναι κάτι που πρέπει να διδάσκεται στα παιδιά εμπειρικά γιατί μόνο έτσι θα μπορέσουν να καταλάβουν την ευθύνη που έχουν για τις αποφάσεις τους και την δυνατότητα τους να αποφασίζουν. Αυτό προβλέπεται και από το αναλυτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Σουηδίας, το οποίο δίνει έμφαση στην έννοια της δημοκρατίας της οποίας κομμάτι αποτελεί η ισότητα των φύλων και κάνει λόγο για την σημαντικότητα της αυτονομίας και της αυτοπεποίθησης που πρέπει να έχουν τα παιδιά, για την απόκτηση της ικανότητας του να σκέφτονται και να δρουν ανεξάρτητα αλλά και την ευκαιρία να έχουν την δική τους άποψη και να κάνουν τις δικές τους προσωπικές επιλογές (Curriculum for the Preschool, 2010).

- **ανοιχτόμυαλα, χωρίς στερεότυπα**

Οι παιδαγωγοί μας λένε πως τα παιδιά δεν εμφανίζουν τόσα στερεότυπα και δέχονται πιο εύκολα το διαφορετικό. Ας δούμε μερικά αποσπάσματα από την συνέντευξη:

«πιστεύω πως τα παιδιά στην τάξη μου έχουν λιγότερα στερεότυπα από τα παιδιά εκείνα που δεν είχαν την ευκαιρία να λάβουν εκπαίδευση από ένα τέτοιο σύστημα. Ναι λοιπόν, τα παιδιά φέρονται λιγότερο στερεοτυπικά από τα παιδιά άλλων σχολείων γιατί ακριβώς οι εκπαιδευτικοί εδώ πραγματικά δημιουργούν ένα περιβάλλον ισότητας.» (συνέντευξη#1, γυναίκα)

«η γνώση των παιδιών έχει αλλάξει, ειδικά αν προέρχονται από άλλες χώρες όπου οι γυναίκες έχουν ένα πολύ συγκεκριμένο ρόλο στην κοινωνία. Για όλα τα παιδιά και κυρίως γι' αυτά πιστεύω πως έχουν γίνει πιο ανοιχτόμυαλα.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Παραπάνω βλέπουμε πως οι παιδαγωγοί υποστηρίζουν ότι μέσα από ένα τέτοιο σύστημα που προωθεί την ισότητα των φύλων τα παιδιά τείνουν να γίνονται περισσότερο ανοιχτόμυαλα και να έχουν λιγότερα στερεότυπα, κάτι που σύμφωνα με τον άντρα παιδαγωγό γίνεται πιο εμφανές σε παιδιά όπου έχουν πολύ διαφορετική κουλτούρα. Μια έρευνα από το πανεπιστήμιο της Uppsala(2017) στην Σουηδία μας επιβεβαιώνει τα λεγόμενα των

παιδαγωγών αναφέροντας πως οι πρακτικές που χρησιμοποιούν οι παιδαγωγοί σε προσχολικά ιδρύματα και που είναι ουδέτερες από την άποψη του φύλου, συνδέονται με την μείωση των τάσεων των παιδιών να κάνουν στερεότυπες υποθέσεις με βάση το φύλο.

- **Συνεργατικότητα**

Εδώ οι παιδαγωγοί αναφέρονται στην συνεργασία που αποκτούν τα παιδιά μεταξύ τους και στην θέληση τους να παίζουν με παιδιά του αντίθετου φύλου. Μερικά αποσπάσματα από την συνέντευξη είναι:

«τα παιδιά αγόρια και κορίτσια συνεργάζονται και παίζουν μεταξύ τους. Στην αρχή δεν υπήρχε αυτό σε τόσο μεγάλο βαθμό, φυσικά χρειάστηκε να κάνουμε εμείς κάποιες ανάμεικτες ομάδες αλλά όσο περνάει ο καιρός τα ίδια τα παιδιά επιλέγουν να παίζουν με φίλους τους αντίθετου φύλου. Είναι μι αλλαγή.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«λοιπόν, μπορούμε να δούμε πολλές διαφορές στο πως τα αγόρια και τα κορίτσια παίζουν μαζί τώρα και συνεργάζονται, δεν υπάρχει δεν θέλω να παίζω μαζί σου γιατί είσαι κορίτσι/αγόρι, είναι περισσότερο θέλω να παίζω μαζί σου γιατί είσαι φίλος/φίλη μου. Οπότε τα παιδιά δεν επικεντρώνονται στο φύλο αλλά στο άτομο.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Η παραπάνω άποψη-παρατήρηση των παιδαγωγών στηρίζεται από την ίδια μελέτη που αναφέρθηκε παραπάνω (Urpsala, 2017) στην οποία αναφέρεται πως παιδιά τα οποία έλαβαν παιδαγωγικές πρακτικές σχετικές με την ισότητα των φύλων έχουν αυξανόμενο ενδιαφέρον να παίζουν με συνομηλίκους του αντίθετου φύλου.

3. Διαμόρφωση τάξης με βάση την ισότητα των φύλων

Στο περιεχόμενο αυτού του υπερ-θέματος αναλύονται οι τεχνικές των εκπαιδευτικών για την υλοποίηση μιας τάξης βασισμένης στην ισότητα των φύλων. Το υπερ-θέμα αυτό χωρίζεται σε τρία υποθέματα, το πρώτο αφορά στον ρόλο του εκπαιδευτικού, το δεύτερο στην αλλαγή του παιδαγωγικού υλικού και το τρίτο στην ενημέρωση των γονέων και των συνεργατών. Οι υποκατηγορίες που αναδύονται από τα υποθέματα είναι: ομιλία/ ισότητα/ καθοδηγητής-παρατηρητής και συνδέεται με το πρώτο υπερ-θέμα, έμφαση στα βιβλία και αφορά στο δεύτερο υπερ-θέμα και έμφαση στην ενημέρωση των γονέων και αφορά στο τρίτο υπερ-θέμα.

- **ρόλος εκπαιδευτικού**

Οι εκπαιδευτικοί σε αυτό το υπόθεμα αναφέρονται στην συμπεριφορά που έχουν υιοθετήσει ως άτομα που προωθούν και λειτουργούν κάτω από ένα τέτοιο παιδαγωγικό μοντέλο. Πιο συγκεκριμένα αναφέρονται στον ρόλο που πρέπει να έχει ένας εκπαιδευτικός μέσα σε μια τάξη που λειτουργεί σύμφωνα με τους κανόνες ενός εκπαιδευτικού μοντέλου που βασίζεται στην ισότητα των φύλων. Ας δούμε πιο αναλυτικά τις υποκατηγορίες που πηγάζουν μέσα από το συγκεκριμένο υπόθεμα:

- **ομιλία/ισότητα/καθοδηγητής-παρατηρητής**

Οι παιδαγωγοί αναφέρονται στην ομιλία που χρησιμοποιούν προς τα παιδιά, στην ισάξια αντιμετώπιση των παιδιών από αυτούς και στον ρόλο τους ως καθοδηγητές έτσι ώστε τα παιδιά να μπορούν να έχουν την ευκαιρία της επιλογής. Στην συνέχεια ακολουθούν ορισμένα παραδείγματα από την συνέντευξη:

«είναι ο τρόπος που μιλάμε μεταξύ μας αλλά και στα παιδιά, ένας τρόπος που φαίνεται ότι δεν διαχωρίζει ανθρώπους με βάση το φύλο τους...για παράδειγμα, πλέον δεν κάνουμε σχόλια για

τα ρούχα τους όσον αφορά στην εμφάνιση τους αλλά τα σχόλια αφορούν κυρίως π.χ. στο πόσο άνετα δείχνουν έτσι τα παιδιά έχουν πάψει να έρχονται σε εμάς και να καυχιούνται για την ομορφιά του ρούχου τους.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«η ισότητα των φύλων εξαρτάται και από το πώς μιλάμε μεταξύ μας, έχουμε αλλάξει πλέον τον τρόπο που μιλάμε και αυτό φαίνεται και στα παιδιά, το λεξιλόγιο τους έχει αλλάξει, το είδος των λέξεων που χρησιμοποιούν» (συνέντευξη #2, άντρας)

«προσπαθούμε να κάνουμε τα παιδιά να νιώσουν ίσα μέσα στην ομάδα της τάξης μας, στην οποία δεν έχει σημασία το φύλο ή το πόσο μικρός ή μεγάλος είσαι ή το χρώμα του δέρματός σου. Τα παιδιά νιώθουν ότι όλοι φέρονται σε όλους με ισάξιο τρόπο.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«φερόμαστε στα παιδιά με ισάξιο τρόπο και είναι ο τρόπος που τους μιλάμε, για παράδειγμα δεν λέμε: είναι εντάξει για ένα αγόρι/κορίτσι να κάνει αυτό ή εκείνο, λέμε: είναι εντάξει για όλους να κάνουν αυτό ή εκείνο, έχει διαφορά και τα παιδιά νομίζω ότι την νιώθουν.» (συνέντευξη #2, άντρας)

«βάζουμε τα παιδιά στην διαδικασία να σκεφτούν χωρίς να τα πιέσουμε για κάτι. Είναι ωραίο όταν γίνονται συζητήσεις με τα παιδιά τα βάζουμε στην διαδικασία να αναρωτηθούν και να βρουν μόνα τους την απάντηση.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«πρέπει να παρατηρείς τα παιδιά και να αναρωτιέσαι ως δάσκαλος, για παράδειγμα: γιατί τα αγόρια τείνουν να παίζουν περισσότερο με τουβλάκια και τα κορίτσια με τον χώρο της μεταμφίεσης και μετά να αναρωτιέσαι πως μπορείς να το αλλάξεις αυτό και να κάνεις κάποια βήματα για να το καταφέρεις.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Παραπάνω βλέπουμε τις απόψεις των εκπαιδευτικών για τον ρόλο που καλούνται να έχουν ως μέλη ενός τέτοιου παιδαγωγικού συστήματος. Η UNESCO, στον οδηγό που έχει δημοσιεύσει για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση, ο οποίος ονομάζεται “A Guide for Gender Equality in Teacher Education Policy and Practices” (2015) αναφέρεται στην «γλώσσα» που θα πρέπει να χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί σε μια τάξη λέγοντας πως δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείτε «κριτική γλώσσα» και οι λέξεις και φράσεις που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να εξετάζονται πολύ καλά προτού διατυπωθούν μέσα στην τάξη.

Αυτό θα μπορούσαμε να το κρίνουμε ως λογικό εφόσον οι ενήλικες μέσω των πράξεων τους και τις γλώσσας και συμπεριφοράς τους μπορούν να επηρεάσουν σημαντικά τα παιδιά, αφού λειτουργούν ως παράδειγμα γι'αυτά (Alina & Cameron, 2011). Επιπλέον, όσον αφορά στην ισότητα ο ίδιος οδηγός ισότητας φύλων της UNESCO (2015), αναφέρει γενικά πως οι διαφορές γυναικών και ανδρών υπάρχουν, ωστόσο αυτές οι διαφορές δεν θα πρέπει να είναι αιτία για να δημιουργηθούν στερεότυπα. Αντιθέτως, ο ρόλος του δασκάλου είναι να αντιλαμβάνεται τις διαφορές αυτές ως ποικιλομορφία και να τις αντιμετωπίζει με δίκαιο τρόπο. Τέλος, ο ίδιος οδηγός για τον ρόλο του δασκάλου αναφέρεται στην σημαντικότητα της αποτελεσματικής διδασκαλίας η οποία μπορεί να διεξαχθεί μόνο όταν ο παιδαγωγός διακρίνει τις δεξιότητες του κάθε παιδιού ξεχωριστά και μπορεί να παρατηρήσει και να καταλάβει τις ανάγκες του.

- **Αλλαγή παιδαγωγικού υλικού**

Οι εκπαιδευτικοί σε αυτό το υπόθεμα αναφέρονται στις αλλαγές που καλούνται να κάνουν μέσα στην τάξη για να μπορέσουν να καταφέρουν να ακολουθήσουν ένα σύστημα ισότητας φύλων. Οι αλλαγές αυτές αφορούν στα παιχνίδια και στα βιβλία.

- έμφαση στα βιβλία

Το περιεχόμενο αυτής της υποκατηγορίας είναι μέρος του παραπάνω υποθέματος. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε λοιπόν από τους παιδαγωγούς στα βιβλία της τάξης. Κάποια παραδείγματα από την συνέντευξη, είναι:

«παρατηρήσαμε κάτι πολύ ενδιαφέρον, ότι ας πούμε στα βιβλία που είχαμε στην τάξη περισσότερα από το 90% από αυτά είχαν άντρες πρωταγωνιστές, ακόμα και αν ήταν βιβλία που μιλούσαν για ζώα. Αυτό είναι πολύ λυπηρό, γιατί τα κορίτσια δεν έχουν την ευκαιρία να νιώσουν ότι αντιπροσωπεύονται μέσα στα βιβλία, οπότε απαλαχτήκαμε από πολλά βιβλία και ξεκινήσαμε να αγοράζουμε καινούρια.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«αρχίσαμε να σκεφτόμαστε για τα βιβλία που είχαμε στην τάξη τα οποία ποτέ δεν τα είδαμε με μια οπτική ισότητα ως προς τα φύλα, όπως τα κλασικά παραμύθια όπου η γυναίκα πάντα είναι το θύμα και περιμένει να σωθεί από κάποιον ήρωα.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Παραπάνω βλέπουμε την συμφωνία των δύο εκπαιδευτικών όσον αφορά στα αρχικά βιβλία της τάξης τους που δεν είχαν κανένα χαρακτηριστικό ισότητας φύλων και που δεν μπορούσαν να έχουν θέση σε μια τάξη που την προωθεί. Πράγματι, τα παιδικά βιβλία και κυρίως τα κλασικά παραμύθια (π.χ. σταχτοπούτα), θέτουν διαφορετικούς ρόλους σε άντρες και γυναίκες και περάνε υποσυνείδητα μηνύματα στα παιδιά για τον ρόλο τους στην κοινωνία. Στην ενότητα «*Τα βιβλία της τάξης*» (εν. 5.2.), παρουσιάζεται και αναλύεται διεξοδικά το θέμα των παιδικών βιβλίων.

- **Ενημέρωση συνεργατών και γονέων**

Στο περιεχόμενο αυτού του υποθέματος οι εκπαιδευτικοί κάνουν λόγο για την σημαντικότητα της ενημέρωσης όλων των συνεργατών και των γονέων, για να μπορέσουν οι πρώτοι να προχωρήσουν χωρίς εμπόδια στην υλοποίηση του στόχου τους.

- έμφαση στην ενημέρωση γονέων

Στην συγκεκριμένη υποκατηγορία που έχει αναδυθεί από το περιεχόμενο του παραπάνω υποθέματος, οι εκπαιδευτικοί μιλάνε για την σημαντικότητα ενημέρωσης των γονέων από τους ίδιους αλλά και από κάποιον ειδικό. Ορισμένα αποσπάσματα από την συνέντευξη, είναι:

«σωστή ενημέρωση μπορεί να γίνει αρχικά και στους εκπαιδευτικούς και στους γονείς φέρνοντας κάποιον ειδικό να μιλήσει στο σχολείο. Εμείς, φέραμε μια καθηγήτρια Πανεπιστημίου που εξειδικεύονταν στην ισότητα των φύλων για να μας ενημερώσει για το θέμα.» (συνέντευξη #2, γυναίκα)

«φέραμε καθηγήτρια να μας μιλήσει για το θέμα και φυσικά είχαμε ανοιχτές συζητήσεις με γονείς και εκπαιδευτικούς. Είναι σημαντικό να ενημερώνεις τους γονείς για να τους έχεις με το μέρος σου.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Παραπάνω παρακολουθούμε τις απόψεις των εκπαιδευτικών για την ενημέρωση των γονέων που το θεωρούν ως ένα σημαντικό στάδιο για την εκκίνηση της υλοποίησης του σχεδίου τους. Πράγματι, η ενημέρωση των γονέων από το σχολείο είναι πολύ σημαντική για διάφορους παράγοντες και αναφέροντας ενδεικτικά κάποιος, θα μπορούσαμε να πούμε πως οι γονείς που ενημερώνονται πλήρως από το σχολείο είναι πιο πιθανό να κατανοήσουν και να υποστηρίξουν οποιοσδήποτε παιδαγωγικές προσεγγίσεις χρησιμοποιούνται στο σχολείο και θα υποστηρίξουν αυτές τις στρατηγικές στο σπίτι. Επίσης, οι ίδιοι αποκτούν μεγαλύτερο ρόλο στην εκπαίδευση του παιδιού τους και στις δραστηριότητες γύρω από τη σχολική φοίτηση,

γεγονός που οδηγεί τα παιδιά να έχουν καλύτερη ακαδημαϊκή και κοινωνική εξέλιξη (Olsen & Fuller,2010).

Επιπλέον, τα παιδιά που προέρχονται από διαφορετικές πολυπολιτισμικές ομάδες και έχουν διαφορετική κουλτούρα βοηθούνται από αυτή τη σχέση δασκάλου-γονέα για να μπορέσει να «καλυφθεί» το κενό μεταξύ της κουλτούρας τους στο σπίτι και της κουλτούρας τους στο σχολείο. Ακόμα, ένας γονέας που δέχεται σωστή ενημέρωση για τους στόχους του σχολείου κατανοεί καλύτερα την εξέλιξη του παιδιού μέσα στην τάξη και τείνει να είναι πιο δίκαιος με αυτό και να καταλαβαίνει τις ανάγκες του. Τέλος, τα σχολικά προγράμματα που ενθαρρύνουν και εμπλέκουν τους γονείς συνήθως είναι προγράμματα υψηλότερης ποιότητας από εκείνα που δεν εμπλέκουν τους γονείς (Olsen,2010).

4. Περιορισμοί στην υλοποίηση προγράμματος ισότητας φύλων και η αντιμετώπιση τους

Στο περιεχόμενο αυτού του υπερ-θέματος περιλαμβάνονται τα διάφορα «εμπόδια» που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν οι παιδαγωγοί κατά την υλοποίηση του προγράμματος ισότητας φύλων και οι τρόποι με τους οποίους τελικά τα αντιμετώπισαν. Αυτό το υπερ-θέμα, περιλαμβάνει δύο υποθέματα. Στο πρώτο υπόθεμα που είναι: «*ευθύνη στα παιδιά, γονείς και πολυπολιτισμικό σχολείο*» ανήκουν και οι δύο πρώτες υποκατηγορίες, που είναι: «*άγνοια γονέων*» και «*καινούρια παιδιά και διαφορετικές κουλτούρες*». Στο δεύτερο υπόθεμα, που είναι: «*έμφαση στην συνεχή ενημέρωση*», δεν περιλαμβάνετε κάποια υποκατηγορία.

- **ευθύνη στα παιδιά, γονείς και πολυπολιτισμικό σχολείο**

Στο περιεχόμενο αυτού του υποθέματος οι εκπαιδευτικοί αναφέρονται στους παράγοντες που μπορεί να δυσκολέψουν την ομαλή λειτουργία ενός τέτοιου συστήματος. Από το υπόθεμα αυτό προκύπτουν οι υποκατηγορίες : *άγνοια γονέων, καινούρια παιδιά και διαφορετικές κουλτούρες*, οι οποίες θα αναλυθούν παρακάτω μαζί με την παράθεση αποσπασμάτων από τις συνεντεύξεις.

- **Άγνοια γονέων**

Οι εκπαιδευτικοί αναφέρονται στην άγνοια των γονέων για την ισότητα των φύλων ως εμπόδιο για την υλοποίηση του συγκεκριμένου προγράμματος.

«νομίζω ότι πολλοί άνθρωποι θεωρούν ότι η ισότητα των φύλων είναι κάτι τελείως διαφορετικό από αυτό που πραγματικά είναι. Δεν ξέρουν πραγματικά τι είναι, γι' αυτό έχουμε και τόσους γονείς που είναι φοβισμένοι γιατί νιώθουν πως μιλάμε για την ομοφυλοφιλία και τους τράνς, οπότε οι άνθρωποι φοβούνται να μιλήσουν γι' αυτό και γι' αυτό χρειάζεται πολύ σωστή ενημέρωση.» (συνέντευξη #2, γυναίκα)

«όταν ξεκινήσαμε ήταν πολύ δύσκολο, γιατί είχαμε πολλούς γονείς που διαμαρτύρονταν για το τι είναι η ισότητα των φύλων και αν ήταν σωστό να το διδαχθούν τα παιδιά. Αλλά μόλις κατανόησαν τι κάνουμε ήταν περισσότερο ανοιχτεί σε αυτό....πολλοί ήταν καχύποπτη στην αρχή, ειδικά οι γονείς από άλλες χώρες, αλλά πλέον άρχισαν να γίνονται πιο ανοιχτόμυαλοι και κατάλαβαν ότι η ισότητα των φύλων δεν πρέπει να τους τρομάζει.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Πράγματι η άγνοια μπορεί πολλές φορές να οδηγήσει σε λάθος συμπεράσματα και οι παιδαγωγοί εξηγούν πόσο δυσκολότερη θα μπορούσε να είναι η πραγματοποίηση του στόχου τους αν δεν μετέτρεπαν αυτή την άγνοια των γονέων σε γνώση. Η σημαντικότητα της ενημέρωσης των γονέων έχει ήδη αναλυθεί σε προηγούμενη υποκατηγορία (βλ. σελ. 41-42).

- Καινούρια παιδιά και διαφορετικές κουλτούρες

Οι εκπαιδευτικοί αναφέρονται στα καινούρια παιδιά που έρχονται στο σχολείο ως ένα εμπόδιο που τους δυσκολεύει. Αυτό συμβαίνει γιατί τα παιδιά προέρχονται από διαφορετικά μέρη, με άλλες κουλτούρες και δεν έχουν γνώση για την ισότητα των φύλων πολλές φορές και αυτά καθιστούν δυσκολότερο το έργο του παιδαγωγού να τα ενσωματώσει σε αυτό το νέο σύστημα.

«όταν έρχονται νέα παιδιά και αλλάζουν οι ομάδες είναι σαν να ξεκινάμε ξανά από την αρχή...αλλά επειδή είμαστε και πολυπολιτισμικό σχολείο με πολλές διαφορές, κουλτούρες και εμπειρίες ζωής οπότε τα παιδιά μεγαλώνουν και αυτά με τελείως διαφορετικό τρόπο. Οπότε πρέπει να κοιτάζουμε και αυτό όπως και να έχει» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«κάθε χρόνο έχουμε και νέες προκλήσεις με όλα τα καινούρια παιδιά που έρχονται. Πραγματικά εξαρτάται από την χρονιά, γιατί είμαι και πολυπολιτισμικό σχολείο και όλοι ερχόμαστε από διαφορετικά μέρη...οπότε πάντα πρέπει να κάνουμε γνωστό τον στόχο μας.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Παραπάνω οι εκπαιδευτικοί αναλύουν στην ουσία δύο εμπόδια που συναντάνε και το ένα είναι αλληλένδετο του άλλου: τα καινούρια παιδιά με την κουλτούρα που φέρνουν μαζί τους.

Η κουλτούρα, η οποία αποτελεί τις αντιλήψεις, τις ιδέες και τις αξίες που έχουμε ως άτομα χαρακτηρίζει ειδικά το θεσμό της εκπαίδευσης. Αυτό συμβαίνει, γιατί μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία το κάθε σύστημα μεταδίδει την κουλτούρα του αλλά και ένα σχολείο μπορεί να φιλοξενεί πολλές διαφορετικές κουλτούρες ταυτόχρονα (Μιχαλακόπουλος, 2015). Οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί από την άλλη που συνιστούν το σχολείο «δεν λειτουργούν οπωσδήποτε με ταυτόσημα συστήματα ιδεών, αξιών και αντιλήψεων» (Μιχαλακόπουλος, 2015, σελ. 111), αυτό μπορεί να δυσκολέψει το έργο των εκπαιδευτικών οι οποίοι έχουν ως βασικό στόχο «την σκόπιμη και συστηματική διαδικασία μετάδοσης κουλτούρας» (Μιχαλακόπουλος, 2015, σελ. 103), ενώ παράλληλα οι ίδιοι θα πρέπει να κατανοήσουν τις διαφοροποιημένες στάσεις και συμπεριφορές των μαθητών από διαφορετικές κουλτούρες για να μπορέσουν να εξηγήσουν εν μέρει τις διαφορετικές επιδόσεις των μαθητών από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια (Μιχαλακόπουλος, 2015).

Όλα τα παραπάνω είναι λογικό να προσδίδουν μια παραπάνω δυσκολία σε εκπαιδευτικούς που εργάζονται σε ένα πολυπολιτισμικό πλαίσιο και καλούνται να εξηγήσουν τι είναι η ισότητα των φύλων σε ανθρώπους που μπορεί να έχουν ζήσει σε πολύ κλειστές κοινωνίες στις οποίες η ισότητα των φύλων αποτελούσε θέμα ταμπού.

- Έμφαση στην συνεχή ενημέρωση

Οι εκπαιδευτικοί σε αυτό το υπόθεμα δίνουν στην ουσία την λύση για όλα τα εμπόδια που αντιμετώπισαν κατά την υλοποίηση του προγράμματος και αυτή δεν είναι άλλη από την συνεχή και συστηματική ενημέρωση. Παρακάτω παρατίθενται ορισμένα αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις:

«πρέπει πάντα να διαβάζεις και να ενημερώνεσαι για το θέμα, πάρε μελέτες διάβασε, αναρωτήσου, δεξ καινούριες πρακτικές.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«χρειάζεται να ενημερώνεσαι διαρκώς, ειδικά όταν έχεις να κάνεις με νέους γονείς και παιδιά. Επίσης, η ενημέρωση είναι πολύτιμη για να καλύψεις τα κενά που ενδεχομένως έχουν οι πρακτικές που χρησιμοποιείς.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Παραπάνω βλέπουμε τις απόψεις των δύο εκπαιδευτικών για την συνεχή ενημέρωση και ανατροφοδότηση κάτι που θεωρούν εξαιρετικά σημαντικό για να μπορέσουν να υλοποιήσουν το σχέδιο τους ως εκπαιδευτικοί και να τον απώτερο στόχο τους που είναι ένα σύστημα ισότητας φύλων στην τάξη.

5. Ισότητα φύλων και εκπαιδευτικοί στην Σουηδία

Στο περιεχόμενο αυτού του υπερ-θέματος θα αναλυθεί ο ρόλος των εκπαιδευτικών διαφορετικού φύλου μέσα σε μια τάξη και το εκπαιδευτικό σύστημα της Σουηδίας από την πλευρά της προώθησης της ισότητας των φύλων. Από το υπερ-θέμα αυτό, προκύπτουν δύο υποθέματα, τα οποία είναι: «*άντρες και γυναίκες εκπαιδευτικοί*» και «*η προσφορά της χώρας στην ισότητα των φύλων (προσωπικές απόψεις)*». Από αυτά τα δύο υποθέματα προκύπτουν τρεις υποκατηγορίες, εκ των οποίων η μια αναδύεται από το περιεχόμενο του πρώτου υποθέματος και είναι: «*η λειτουργία εκπαιδευτικών διαφορετικού φύλου ως παράδειγμα επαγγέλματος για τα παιδιά/ως μοντέλα-πρότυπα (διαφωνία)*» και οι άλλες δύο αναδύονται από το περιεχόμενο του δεύτερου υποθέματος και είναι: «*αναλυτικό πρόγραμμα*» και «*το σύστημα*».

• Άντρες και γυναίκες εκπαιδευτικοί

Οι εκπαιδευτικοί σ' αυτό το υπόθεμα παρουσιάζουν τις απόψεις τους για τον ρόλο των εκπαιδευτικών αντίθετου φύλου μέσα στην τάξη. Αυτό το υπόθεμα παρουσιάζει διαφωνία μεταξύ των απόψεων των εκπαιδευτικών κάτι που θεωρήθηκε ενδιαφέρον αφού ίσως αποτελεί την μοναδική αντιπαράθεση που έδειξαν να έχουν οι δύο συμμετέχοντες. Παρακάτω παρουσιάζεται και αναλύεται η υποκατηγορία αυτού του υποθέματος.

- Λειτουργία εκπαιδευτικών διαφορετικού φύλου ως παράδειγμα για τα παιδιά/ως μοντέλα-πρότυπα (διαφωνία)

Στην υποκατηγορία βλέπουμε τις διαφορετικές απόψεις των δύο εκπαιδευτικών για τον ρόλο τους μέσα στην τάξη ως εκπαιδευτικοί διαφορετικών φύλων. Παρακάτω παρατίθενται αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις:

«νομίζω ότι κατά κάποιον τρόπο είναι σημαντικό να έχεις άντρες και γυναίκες παιδαγωγούς στην τάξη γιατί σαν επάγγελμα θα ήταν καλό να αντιπροσωπεύεται και από τα δύο φύλα. Αλλά δεν πιστεύω ότι είναι σημαντικό γιατί θα έπρεπε να έχεις ένα μοντέλο-πρότυπο για τα παιδιά το οποίο θα έπρεπε να ακολουθήσουν ανάλογα με το φύλο τους, δηλαδή ένα μοντέλο άντρα και ένα μοντέλο γυναίκας.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«φυσικά και είναι σημαντικό να έχεις άντρες και γυναίκες εκπαιδευτικούς μέσα στην τάξη γιατί δίνουν διαφορετικά πράγματα στα παιδιά με την έννοια των μοντέλων-προτύπων που προσφέρουν και δούνε πως όντως είμαστε διαφορετικοί αλλά μπορούμε να συνεργαστούμε μια χαρά μεταξύ μας και η διαφορετικότητα δεν μας εμποδίζει.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Παραπάνω βλέπουμε τις απόψεις των δύο εκπαιδευτικών για την λειτουργία αντρών και γυναικών εκπαιδευτικών μέσα στην τάξη. Παρατηρούμε πως και οι δύο συμφωνούν με την σπουδαιότητα του να υπάρχουν και τα δύο φύλα μέσα στην τάξη, ωστόσο διαφωνούν στο τι ακριβώς θα πρέπει να προσφέρουν. Συγκεκριμένα η γυναίκα εκπαιδευτικός θεωρεί πως θα πρέπει να υπάρχουν και άντρες και γυναίκες εκπαιδευτικοί σε μια τάξη για να αντιπροσωπεύεται το επάγγελμα του παιδαγωγού και από τα δύο φύλα και αυτό ακριβώς να λειτουργεί ως παράδειγμα για τα παιδιά. Ενώ, από την άλλη ο άντρας παιδαγωγός θεωρεί πως θα πρέπει οι άντρες και οι γυναίκες εκπαιδευτικοί που υπάρχουν μέσα στην τάξη να λειτουργούν ως μοντέλα-πρότυπα για τα παιδιά, (βλ. εν. 6.1.)

- **Η προσφορά της χώρας στην ισότητα των φύλων (προσωπικές απόψεις)**

Στο περιεχόμενο αυτού του υποθέματος αναλύονται από τους εκπαιδευτικούς οι προσωπικές τους απόψεις για την προσπάθεια της Σουηδίας να «κτίσει» μια κοινωνία βασισμένη στην ισότητα των φύλων και τις πρακτικές της χώρας για να καταφέρει το σχέδιο της. Παρακάτω παρουσιάζονται οι δύο υποκατηγορίες που προκύπτουν από το συγκεκριμένο υπόθεμα.

- **Αναλυτικό πρόγραμμα**

Οι εκπαιδευτικοί μιλάνε για το αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου και μας λένε τις προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες λειτουργεί. Παρακάτω παρατίθενται ορισμένα αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις:

«είναι σημαντικό που υπάρχει αναλυτικό πρόγραμμα που προβλέπει την ισότητα των φύλων, σημαίνει ότι υπάρχει ανάγκη γι' αυτό. Αλλά πολλά είναι τα σχολεία που δεν ακολουθούν αυτό το πρόγραμμα και πραγματικά δεν υπάρχει κάποιος έλεγχος στα σχολεία, οπότε πιστεύω ότι η Σουηδία μπορεί να είναι μια χώρα που εξελίσσεται όσον αφορά την ισότητα των φύλων αλλά χρειάζεται ακόμα δουλειά γι' αυτό» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«είναι σημαντικό που έχουμε ένα τέτοιο αναλυτικό πρόγραμμα, αλλά δεν πιστεύω πως τα σχολεία στην Σουηδία κάνουν πραγματικά αρκετά, νομίζω ότι θέλει πολύ δουλειά ακόμα.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Παραπάνω βλέπουμε τις απόψεις των εκπαιδευτικών για το σύστημα της Σουηδίας που αφορά στην ισότητα των φύλων στα σχολεία. Οι εκπαιδευτικοί σε γενικές γραμμές θεωρούν πως αν και η Σουηδία βρίσκεται σε σωστό δρόμο θα ήθελε περισσότερη δουλειά για να μπορούμε να μιλάμε για ισότητα των φύλων μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα. Αυτή είναι μια άποψη που δεν έχει διατυπωθεί από τις περισσότερες έρευνες που αφορούν στην Σουηδία και στην ισότητα των φύλων, άλλωστε η Σουηδία έχει την παγκόσμια φήμη ως μια από τις χώρες με την πιο ισότιμη κοινωνία στον κόσμο. Επιπλέον, ακόμα και στην επίσημη ιστοσελίδα της χώρας (Sweden.se), γίνεται ξεκάθαρη η προώθηση της ισότητας και ο καθένας μπορεί να καταλάβει ότι μιλάμε για μια εξαιρετικά ισότιμη χώρα όσον αφορά ευκαιρίες αντρών και γυναικών αλλά και όσον αφορά την εκπαιδευτική διαδικασία σε σχολεία και ιδιαίτερα σε παιδικούς σταθμούς. Ωστόσο, από ότι φαίνεται από τα λεγόμενα των εκπαιδευτικών υπάρχουν αρκετά «κενά» στο εκπαιδευτικό σύστημα της Σουηδίας για να μπορούμε να μιλάμε για ένα ομοιόμορφο σύστημα προώθησης της ισότητας των φύλων.

- **Το σύστημα**

Οι παιδαγωγοί σ' αυτήν την υποκατηγορία μας μιλάνε για το σύστημα που χρησιμοποιούν στο σχολείο τους για να υλοποιήσουν ένα πρόγραμμα ισότητας των φύλων. Παρακάτω θα δούμε ορισμένα αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις:

«δεν χρησιμοποιούμε κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα. Πιο πολύ ακολουθούμε το αναλυτικό πρόγραμμα των σχολείων εδώ και κυρίως αυτό που προσπαθούμε να κάνουμε είναι να αναστοχαστούμε για τον τρόπο που δουλεύουμε.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«δεν χρησιμοποιούμε κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα, αλλά νομίζω αυτό που κάνουμε είναι να συζητάμε και να ενημερωνόμαστε.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Παραπάνω οι εκπαιδευτικοί μας μιλάνε για το πρόγραμμα που χρησιμοποιούν στο σχολείο τους που δεν είναι άλλο από το αναλυτικό σχολικό πρόγραμμα που κατευθύνει τα σχολεία της Σουηδίας. Το αναλυτικό πρόγραμμα της χώρας προβλέπει την ισότητα των φύλων στα

προσχολικά κέντρα και «επιβάλλει» στους/στις παιδαγωγούς να χρησιμοποιούν τεχνικές προώθησης της ισότητας στην τάξη. Αυτό το καταλαβαίνει κανείς από μια απλή ανάγνωση του Curriculum for the Preschool Lpfö 98 (2010).

12.2. Αποτελέσματα συνεντεύξεων των γονέων

Σκοπός των συνεντεύξεων αυτών ήταν να δούμε την οπτική των γονέων για ένα σχολείο που υποστηρίζει την ισότητα των φύλων αλλά και το πόσο ενημερωμένοι είναι οι ίδιοι για το θέμα της ισότητας και πως αυτό το προωθούν στα παιδιά τους. Ακόμα, να καταλάβουμε πως και αν το σχολείο βοήθησε στην ενημέρωση των γονέων ως προς αυτό το ζήτημα αλλά και να δούμε το τι πιστεύουν οι άνθρωποι αυτοί για την Σουηδική κοινωνία σε σχέση με την ισότητα των φύλων.

Για την διαδικασία εξαγωγής των δεδομένων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος θεματικής ανάλυσης περιεχομένου η οποία αναλύθηκε λεπτομερειακά σε προηγούμενο κεφάλαιο (βλ. εν. 11.5.).

Ας δούμε πως παρουσιάζονται τα αποτελέσματα στον παρακάτω πίνακα. Ο πίνακας που χρησιμοποιήθηκε είναι συγκεντρωτικός και παραθέτει και συγκρίνει τις απόψεις των δύο εκπαιδευτικών έτσι ώστε να έχουμε μια ολόπλευρη οπτική των απαντήσεων και των συμπερασμάτων της έρευνας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Υπερ-θέματα	Υποθέματα	Υποκατηγορίες
1. Η αρχική στάση των γονέων	- η ενημέρωσή τους από το σχολείο	-η αλλαγή των στάσεών τους
2. Τι σημαίνει ισότητα των φύλων	- ορισμοί	
3. Τεχνικές τις τάξεις που γνωρίζουν και τεχνικές που χρησιμοποιούν	-οι τεχνικές στο σπίτι -οι τεχνικές στο σχολείο	
4. Δυσκολίες που αντιμετωπίζουν	-ευθύνη σε εξωγενείς παράγοντες	-η κοινωνία
5. Η σημαντικότητα ενός τέτοιου συστήματος	-για το παιδί -για την κοινωνία	

1. Η αρχική στάση των γονέων

Οι γονείς σ' αυτό το υπερ-θέμα παραθέτουν τις απόψεις τους για την αρχική τους στάση όσον αφορά την ισότητα των φύλων στο σχολείο και μας μιλάνε για την ενημέρωσή τους από το σχολείο και πως αυτή άλλαξε η διατήρησε την αρχική τους αντίληψη για ένα τέτοιο παιδαγωγικό σύστημα. Από το υπερ-θέμα αυτό αναδύεται ένα υπόθεμα και μια υποκατηγορία τα οποία θα αναλυθούν στην συνέχεια.

- η ενημέρωσή τους από το σχολείο

Στο συγκεκριμένο υπόθεμα οι γονείς αναφέρονται στην ενημέρωσή τους από το σχολείο και από αυτό αναδύεται η υποκατηγορία: «η αλλαγή των στάσεών τους», η οποία θα αναλυθεί παρακάτω μαζί με την παράθεση ορισμένων αποσπασμάτων από τις συνεντεύξεις.

- η αλλαγή των στάσεών τους

Οι γονείς παραθέτουν τις αρχικές τους στάσεις για ένα παιδαγωγικό σύστημα που θα προωθούσε την ισότητα των φύλων. Ας δούμε τα αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις:

«ήμουν θετική από την αρχή με αυτή την παιδαγωγική μέθοδο και όταν μας μίλησαν γι' αυτό με βρήκαν πιο σύμφωνη από ποτέ.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«αρχικά ήμουν πολύ επιφυλακτικός και λίγο καχύποπτος με το όλο θέμα της ισότητας των φύλων. Όταν όμως ενημερώθηκα από το σχολείο κατάλαβα πόσο σημαντικό είναι. Σχεδόν ενθουσιάστηκα.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Στα αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις παρακολουθούμε και τις δύο απόψεις των γονέων. Παρατηρούμε πως οι δύο γονείς αρχικά είχαν διαφορετικές στάσεις. Πιο συγκεκριμένα ο άντρας γονέας ήταν αρνητικός με ένα τέτοιο σύστημα, ενώ η γυναίκα ήταν θετική. Παρόλα αυτά ύστερα από την ενημέρωσή που δέχτηκαν από το σχολείο η άποψη του άντρα από αρνητική έγινε θετική και η άποψη της γυναίκας παρέμεινε θετική. Βλέπουμε λοιπόν, πως όντως οι γονείς μπορούσαν να λειτουργήσουν σαν εμπόδιο για την υλοποίηση του σχεδίου του σχολείου αν δεν είχαν ενημερωθεί σωστά και πως όντως υπήρχαν γονείς που δεν είχαν την σωστή γνώση για το θέμα. Αυτό μας επιβεβαιώνει τα λεγόμενα των εκπαιδευτικών που παρουσιάζονται στον Πίνακα 1, για την σημασία της σωστής ενημέρωσης και την άγνοια των γονέων που λειτουργεί ως εμπόδιο στην υλοποίηση του σχεδίου τους.

Επιπλέον, διαπιστώνουμε πως πράγματι επιβεβαιώνονται τα λεγόμενα του Olsen (2010), που έχουν παρουσιαστεί και σε προηγούμενη ενότητα (βλ. σελ. 41), σύμφωνα με τα οποία οι γονείς που ενημερώνονται πλήρως από το σχολείο είναι πιο πιθανό να κατανοήσουν και να υποστηρίξουν οποιεσδήποτε παιδαγωγικές προσεγγίσεις χρησιμοποιούνται στο σχολείο ενώ θα υποστηρίξουν αυτές τις στρατηγικές και στο σπίτι.

2. Τι σημαίνει ισότητα των φύλων

Στο περιεχόμενο αυτού του υπερ-θέματος, οι γονείς διατυπώνουν κάποιους ορισμούς για το τι είναι η ισότητα των φύλων. Από το υπερ-θέμα αυτό αναδύεται μια υποκατηγορία η οποία ονομάζεται «ορισμός» και θα αναλυθεί στην συνέχεια.

- Ορισμός

Σε αυτό το υπόθεμα οι γονείς παραθέτουν τον δικό τους ορισμό για το τι είναι η ισότητα των φύλων. Παρακάτω θα δούμε ορισμένα αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις:

«σημαίνει να μην υπάρχει διαφορά μεταξύ αγοριών και κοριτσιών και να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο, να έχουν τις ίδιες επιλογές και δυνατότητες.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«σημαίνει παρά το φύλο σου να είσαι ελεύθερος να κάνεις ό,τι επιθυμείς στην ζωή. Όλες οι ευκαιρίες να είναι ανοικτές για όλους.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Παραπάνω παρατηρούμε τους ορισμούς που έδωσαν οι γονείς για το τι σημαίνει ισότητα των φύλων. Βλέπουμε πως και οι δύο γονείς έχουν μια ιδέα για την σημασία της έννοιας και είναι ενημερωμένοι. Πράγματι, σε έναν πολύ απλό ορισμό για την ισότητα των φύλων θα δούμε πως ισότητα των φύλων σημαίνει «η κατάσταση στην οποία η πρόσβαση σε δικαιώματα ή ευκαιρίες δεν επηρεάζεται από το φύλο» (λεξικό Google).

3.Τεχνικές τις τάξεις που γνωρίζουν και τεχνικές που χρησιμοποιούν

Στο υπερ-θέμα αυτό οι γονείς μας παρουσιάζουν μια σειρά από τεχνικές που χρησιμοποιούν οι ίδιοι με σκοπό να μεγαλώσουν τα παιδιά τους μακριά από διάφορα στερεότυπα πρότυπα για το φύλο, αλλά και τις τεχνικές που γνωρίζουν ήδη από το περιβάλλον του σχολείου. Από το υπερ-θέμα αυτό αναδύονται δύο υποθέματα, τα οποία είναι: «*οι τεχνικές στο σπίτι*» και «*οι τεχνικές στο σχολείο*» και θα αναλυθούν στην συνέχεια.

- **οι τεχνικές στο σπίτι**

Οι γονείς στο υπόθεμα αυτό αναφέρονται στις τεχνικές που οι ίδιοι χρησιμοποιούν (αν χρησιμοποιούν) με τα παιδιά τους στο σπίτι για να μπορέσουν να συνεχίσουν την γνώση από το σχολείο στο σπίτι. Παρακάτω παρατίθενται μερικά αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις:

«οι τεχνικές που μπορεί να χρησιμοποιώ στο σπίτι είναι το να αποτρέπω την κόρη μου από το να βλέπει παιδικά έργα με έντονο στερεοτυπικό περιεχόμενο όπως για παράδειγμα η Barbie. Επίσης, επειδή δεν μπορώ να της απαγορεύσω να παίζει με τις Barbie προσπαθώ να τις δίνω νέες ιδιότητες, όπως π.χ. μεγάλα πόδια για να τρέχει πιο γρήγορα ή τακούνια τα κούνια για να σκαρφαλώνουν. Προσπαθώ να δώσω νέες ιδιότητες για να μην έχουν μόνο την ιδιότητα του να ντύνονται και να ζεντύνονται.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«δεν ξέρω κάποια μέθοδο, αλλά πλέον συζητάμε πολύ γι' αυτό, ας πούμε όταν μου είχε πει πως τα κορίτσια δεν μπορούν να γίνουν πυροσβέστες τον πήγα στην δουλειά για να γνωρίσει τις συναδέλφισσές μου που ήταν γυναίκες (ο συμμετέχων είναι πυροσβέστης).» (συνέντευξη #2, άντρας)

Παραπάνω βλέπουμε τις τεχνικές που μας λένε οι γονείς ότι χρησιμοποιούν για τα παιδιά τους με σκοπό να μην επηρεάζονται από τα στερεότυπα γύρω τους. Η μητέρα, ως τεχνική έχει την αποτροπή του παιδιού της από το να παρακολουθεί τηλεοπτικά προγράμματα που θεωρεί ότι έχουν έντονο στερεοτυπικό χαρακτήρα αλλά και την μετατροπή της γνωστής «Barbie» από μια απλή κοπέλα σε μια κοπέλα με πολλές δυνάμεις και έτσι αξιοποιεί τα ήδη υπάρχοντα παιχνίδια με τελείως διαφορετικό τρόπο. Από την άλλη, η τεχνική του πατέρα είναι πιο εμπειρική και βασίζεται στα ερωτήματα και τις απορίες του παιδιού του. Πράγματι, και τα δύο αποτελούν σωστές τεχνικές και μάλιστα το τελευταίο «*ενισχύει τα παιδιά από το να απαλλαγούν από σεξιστικές αντιλήψεις, στάσεις, αξίες και συμπεριφορές*» ειδικά όταν αντιλαμβανόμαστε σεξιστικά σχόλια που κάνουν τα παιδιά πρέπει να δρούμε άμεσα (Μαραγκουδάκη, 2007, σελ. 29).

- **οι τεχνικές στο σχολείο**

Οι γονείς στο υπόθεμα αυτό αναφέρονται στις τεχνικές που γνωρίζουν ότι χρησιμοποιούνται στα πλαίσια του σχολείου. Παρακάτω παρατίθενται μερικά αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις:

«δίνουν επιλογές στα παιδιά, ο τρόπος που μιλάνε, οι ομάδες των παιδιών που είναι ανάμεικτες και τα παιχνίδια και τα βιβλία που πλέον έχουν αλλάξει.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«γνωρίζω κάποιες τεχνικές. Μια από αυτές είναι ο τρόπος ομιλίας και οι δραστηριότητες που έχουν αλλάξει.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Παραπάνω παρακολουθούμε τους γονείς να μιλάνε για τις τεχνικές που το σχολείο χρησιμοποιεί για την υλοποίηση ενός παιδαγωγικού συστήματος βασισμένο στην ισότητα των φύλων. Παρατηρείτε πως οι γονείς είναι ενημερωμένοι από το σχολείο και πως γνωρίζουν τις βασικότερες από τις τεχνικές που ανέφεραν και οι εκπαιδευτικοί κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων (βλ. Πίνακα 1).

4.Δυσκολίες που αντιμετωπίζουν

Στο υπερ-θέμα αυτό οι γονείς αναφέρονται στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν όταν ως γονείς επιθυμούν να υποστηρίξουν την ισότητα των φύλων και να την μεταλαμπαδεύσουν μέσω διαφόρων πρακτικών στα παιδιά τους. Το υπέρ-θέμα αυτό, χωρίζεται σε ένα υπόθεμα με τίτλο *«ευθύνη σε εξωγενείς παράγοντες»* και μια υποκατηγορία με τίτλο *«η κοινωνία»*.

- **ευθύνη σε εξωγενείς παράγοντες**

Στο συγκεκριμένο υπόθεμα οι γονείς υποστηρίζουν πως την ευθύνη έχουν εξωγενείς παράγοντες οι οποίοι δεν λειτουργούν ευνοϊκά για μια παιδαγωγική που βασίζεται στην ισότητα. Από αυτό το υπόθεμα αναδύεται η υποκατηγορία που αναφέρθηκε και παραπάνω, με τίτλο: *«η κοινωνία»*, η οποία θα αναλυθεί παρακάτω μαζί με την παράθεση ορισμένων αποσπασμάτων από τις συνεντεύξεις.

- **Η κοινωνία**

«το περιβάλλον μετράει κατά πολύ, δεν μπορείς να έχεις ένα περιβάλλον που να είναι 100% ισότιμο. Επίσης, τα παιδιά δεν συναναστρέφονται μόνο με τους γονείς τους αλλά και με τον έξω κόσμο και με γιαγιάδες και παππούδες. Αλλά είναι δύσκολο να είσαι σε ένα περιβάλλον που τα πάντα είναι πριγκίπισσες και να μην μπορείς να το αλλάξεις. Επίσης, θεωρώ πως η Σουηδία σαν κοινωνία έχει πολύ δρόμο ακόμα για να θεωρούμε πως είναι ισότιμη.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«είναι δύσκολο να πηγαίνεις κόντρα σε αυτό που η κοινωνία σου προστάζει. Βέβαια, αν και η Σουηδική κοινωνία θεωρώ πως είναι αρκετά ισότιμη δεν σημαίνει πως δεν ζούμε ακόμα με στερεότυπα στο μυαλό μας.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Βλέπουμε λοιπόν παραπάνω, πως οι δύο γονείς συμφωνούν πως γι'αυτούς το μεγαλύτερο εμπόδιο που αντιμετωπίζουν είναι η ίδια η κοινωνία. Πράγματι, η κοινωνία επηρεάζει τον ρόλο μας σε μια εκάστοτε κοινωνία εξάλλου αν ήταν διαφορετικά δεν θα κάναμε λόγω για το κοινωνικό φύλο, που είναι η αντίληψη που έχουν για το γυναικείο και αντρικό ανάλογο με τα πρότυπα της κοινωνίας στην οποία ζούμε (Feldman, 2009). Βέβαια, η άποψη αυτή παρόλο που συμφωνεί με αυτή των παιδαγωγών όσον αφορά στην Σουηδική κοινωνία προκαλεί

εντύπωση αν αναλογιστή κανείς πως η Σουηδία θεωρείται ως μια από τις πιο ισότιμες χώρες σε θέματα φύλου (The Global Gender Gap Report, 2014).

5.Η σημαντικότητα ενός τέτοιου συστήματος

Στο συγκεκριμένο υπέρ-θεμα, οι γονείς αναφέρονται στην σημαντικότητα ενός συστήματος που λειτουργεί με βάση την ισότητα των φύλων. Από το υπέρ-θεμα αυτό αναδύονται δύο υποκατηγορίες με τίτλο «για το παιδί» και για «την κοινωνία», οι οποίες στην συνέχεια θα αναλυθούν μαζί με την παράθεση ορισμένων αποσπασμάτων από τις συνεντεύξεις.

- Για το παιδί

«τα παιδιά μαθαίνουν και επηρεάζονται από μικρή ηλικία από τις συμπεριφορές των άλλων. Θεωρώ ότι ένα τέτοιο σύστημα τους δίνει περισσότερες ευκαιρίες μάθησης και ανοίγει το μυαλό τους.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«είναι σημαντικό να μεγαλώνουν τα παιδιά σε ένα τέτοιο περιβάλλον γιατί το έχουν ως βάση για την ζωή τους. Επίσης, τα παιδιά από μόνα τους έχουν αρκετά στερεότυπα δεν χρειάζεται να μεταδίδονται σ' αυτά κι άλλα από το σχολείο.» (συνέντευξη #2, άντρας)

Παραπάνω παρατηρείται πως οι δύο γονείς συμφωνούν ότι ένα τέτοιο σύστημα κάνει καλό στα παιδιά όχι μόνο παροντικά αλλά και μελλοντικά στην ζωή τους. Ενώ θεωρούν πως αυτό το σύστημα τους δίνει την δυνατότητα για να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις αλλά και να έχουν λιγότερα στερεότυπα.

- Για την κοινωνία

«η κοινωνία χρειάζεται ενημέρωση και ανοιχτό μυαλό. Ο κόσμος θα πρέπει να καταλάβει πως η ισότητα των φύλων δεν είναι ένα πολιτικό σχέδιο αλλά αναγκαία για την έκφραση μας ως άτομα.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

«στην Σουηδία πολλά σχολεία δουλεύουν για την ισότητα των φύλων και υπάρχει πρόοδος ως προς αυτό. Επίσης, και πολλοί γονείς το γνωρίζουν πλέον και δουλεύουν πάνω σ' αυτό. Νομίζω χρειαζόμαστε τέτοια συστήματα για να μπορούμε άντρες και γυναίκες να είμαστε πιο ενωμένοι.» (συνέντευξη #1, γυναίκα)

Οι γονείς παραπάνω αναφέρονται στην σημαντικότητα ενός τέτοιου συστήματος στην κοινωνία και δίνουν ιδιαίτεροι βαρύτητα στην ενημέρωση, στο ανοιχτό μυαλό και στις ίσες ευκαιρίες για όλους τους ανθρώπους.

12.3. Αποτελέσματα από την καταγραφή του παιδαγωγικού υλικού

Σκοπός αυτής της καταγραφής ήταν να δούμε το παιδαγωγικό υλικό που χρησιμοποιείται σε μια τάξη που υποστηρίζει την ισότητα των φύλων, αλλά και το κατά πόσο συμφωνούν τα δεδομένα της καταγραφής με τα όσα μας είπαν κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων οι εκπαιδευτικοί για το παιδαγωγικό υλικό της τάξης.

Κατά την διάρκεια της καταγραφής, το παιδαγωγικό υλικό της τάξης χωρίστηκε σε επτά βασικές κατηγορίες οι οποίες φαίνονται στον Πίνακα 3. Ιδιαίτερη βαρύτητα κατά την καταγραφή δόθηκε στα βιβλία της τάξης τα οποία μετρήθηκαν ως σύνολο και στην συνέχεια

μελετήθηκε πόσα από αυτά έχουν κορίτσια ως πρωταγωνιστές, πόσα αγόρια, πόσα δεν κάνουν εμφανές το φύλο του πρωταγωνιστή, πόσα αποτελούν κλασσικά παραμύθια και πόσα έχουν επιστημονικό περιεχόμενο. Έπειτα, δόθηκαν κάποια παραδείγματα από βιβλία που υπήρχαν στην τάξη για κάθε κατηγορία.

Στον παρακάτω πίνακα θα δούμε καταγεγραμμένο όλο το παιδαγωγικό υλικό της τάξης:

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΥΛΙΚΟ :

Παιχνίδια	
Κατασκευαστικά παιχνίδια	Παιχνίδια μνήμης
Μαγνήτες	Puzzle
Lego	Matching games
Plus plus	Παιχνίδια μίμησης
Pipes	Κούκλες (μωρά)
Τουβλάκια πλαστικά και ξύλινα	Ζωάκια/ petshop
Kinetic sand	Εργαλεία
Play Doh	Ρούχα μεταμφίεσης
Bindings	Δωμάτιο μεταμφίεσης ⁴
Παιχνίδια γραμματικής	Εικαστικά
Letter books	Μαρκαδόροι, ξυλομπογιές, δακτυλομπογιές
Letter land	Χάντρες, κουμπιά, αυτοκόλλητα, σφραγίδες
	Υφάσματα, χαρτόνια, χαρτιά
Άλλα παιχνίδια	Ψαλίδια
Παιχνίδια στο i pad	face painting
Φωτοτράπεζα	
Βιβλία	
Σύνολο: 95	
Πρωταγωνίστριες κορίτσια: 16	
Πρωταγωνιστές αγόρια: 20	
Επιστημονικά βιβλία: 2	
Γενικά βιβλία που δεν αναφέρονται σε κανένα από τα δύο φύλα: 57	
Κλασσικά παραμύθια: 1	
Παραδείγματα βιβλίων με πρωταγωνιστές	
Κορίτσια:	Αγόρια:
1. My mom has x-ray vision ⁵	Sleeping Bobby ⁶
2. Olivia and the fairy princess ⁷	Jacob's new dress ⁸

⁴ Ένα δωμάτιο το οποίο άλλαζε παιχνίδια και θέμα ανάλογα με το project που είχαμε κάθε μήνα.

⁵ Υπόθεση βιβλίου: μιλάει για μια μητέρα που έχει υπερδυνάμεις.

⁶ Υπόθεση βιβλίου: είναι παράφραση του κλασσικού παραμυθιού "sleeping beauty" (ωραία κοιμωμένη), και η ιστορία είναι ακριβώς η ίδια με την σημαντική διαφορά ότι ένα αγοράκι ο Bob πέφτει σε αιώνιο λήθαργο και τον ξυπνάει με το φιλί της μια θαρραλέα πριγκίπισσα.

⁷ Υπόθεση βιβλίου: μιλάει για ένα κορίτσι-γουρουνάκι, την Ολίβια η οποία έχει κρίση ταυτότητας και αναρωτιέται γιατί να πρέπει να είναι πριγκίπισσα και γιατί όλα τα κορίτσια θέλουν να είναι πριγκίπισσες. Το βιβλίο μας δείχνει πώς ο καθένας είναι μοναδικός και ξεχωριστός και δεν χρειάζεται όλοι να μοιάζουμε.

⁸ Υπόθεση βιβλίου: μιλάει για ένα αγοράκι που δεν έχει ορισμένη ταυτότητα φύλου και του αρέσει να φοράει φορέματα και να παίζει με κορίτσια.

3. Princess smarty pants ⁹	How to catch a star ¹⁰
4. Rosie Revere engineer ¹¹	
5. The skipping-Rope Snake ¹²	
Παραδείγματα επιστημονικών βιβλίων	Παραδείγματα γενικών βιβλίων
1. Scientist ¹³	1. Fancy dress jungle ¹⁴
	2. Don't put your finger in the Jelly Nelly ¹⁵
	3. Ketchup on your cornflakes ? ¹⁶
Παράδειγμα κλασσικού παραμυθιού	
1. Η πεντάμορφη και το τέρας	

Βλέποντας τον παραπάνω πίνακα μπορούμε να έχουμε μια εικόνα όλων των παιχνιδιών και βιβλίων της τάξης. Συμπεραίνουμε ότι, τα παιχνίδια ποικίλουν και καλύπτουν όλη τη γκάμα δεξιοτήτων των παιδιών, ενώ ρίχνοντας μια ματιά στα βιβλία βλέπουμε ότι κάθε άλλο παρά κλασσικά παραμύθια είναι.

Στα βιβλία στα οποία πρωταγωνιστούν κορίτσια βλέπουμε ότι προωθείται μια πιο θαρραλέα πλευρά των κοριτσιών και ένα πιο δυναμικό πρότυπο. Αντίθετα, στα βιβλία που πρωταγωνιστούν αγόρια βλέπουμε ότι προωθείται η ευαίσθητη πλευρά των αγοριών και μας δείχνουν ένα πρότυπο λιγότερο δυναμικό. Αυτό δείχνει την ανάγκη για μια ολόπλευρη καλλιέργεια του χαρακτήρα των παιδιών και την απελευθέρωση τους από τις ενδεχόμενες ενοχές που τους προκαλεί το δυναμικό πρότυπο των αγοριών από την κοινωνία και το αντίστοιχο αδύναμο των κοριτσιών.

Επιπλέον, τα επιστημονικά βιβλία βλέπουμε ότι αντιπροσωπεύουν και τα δύο φύλα και δίνονται παραδείγματα και από γυναίκες αλλά και άνδρες επιστήμονες. Μάλιστα, εξαιτίας αυτού του βιβλίου αρκετά ήταν τα κορίτσια της τάξης που δήλωναν πως θέλουν να γίνουν επιστήμονες όταν μεγαλώσουν. Επίσης, μέσα στην τάξη υπήρχε μόνο ένα κλασσικό παραμύθι η γνωστή «πεντάμορφη και το τέρας» που δεν είχε διαβαστεί ποτέ.

⁹ Υπόθεση βιβλίου: μιλάει για μια πριγκίπισσα η οποία δεν θέλει να παντρευτεί κανέναν πρίγκιπα και θέλει να μείνει για πάντα ανεξάρτητη. Έτσι, στήνει δολοπλοκίες για να αποφύγει όλους τους συζύγους που της προξενεύει η μητέρα της και τελικά μένει μόνη της, χαρούμενη με τα ζωάκια της.

¹⁰ Υπόθεση βιβλίου: μιλάει για ένα αγοράκι που προσπαθούσε να πιάσει ένα αστέρι και μας περιγράφει τις προσπάθειες που έκανε.

¹¹ Υπόθεση βιβλίου: μιλάει για ένα κορίτσι που θέλει να γίνει μηχανικός και βρίσκει τρόπους να κατασκευάζει διάφορα πράγματα.

¹² Υπόθεση βιβλίου: μιλάει για ένα κορίτσι που είναι μόνο του στην ζούγκλα και είναι αρκετά θαρραλέο ώστε να παίζει με φίδια, ελέφαντες και άλλα ζώα της ζούγκλας, αλλά και να βρίσκει μόνη της το δρόμο για το σπίτι της.

¹³ Υπόθεση βιβλίου: εξηγεί τι κάνουν οι επιστήμονες διαφορετικών κλάδων, και παρουσιάζει αληθινές εικόνες γυναικών και ανδρών επιστημόνων.

¹⁴ Υπόθεση βιβλίου: παρουσιάζονται ζώα της ζούγκλας να ντύνονται με διάφορες στολές και μάλιστα μεγαλόσωμα ζώα όπως το λιοντάρι να ντύνονται με γυναικεία ρούχα.

¹⁵ Υπόθεση βιβλίου: είναι ένα χιουμοριστικό βιβλίο, που απαιτεί την συμμετοχή των παιδιών και δεν έχει πρωταγωνιστές.

¹⁶ Υπόθεση βιβλίου: είναι ένα χιουμοριστικό βιβλίο, που απαιτεί την συμμετοχή των παιδιών και δεν έχει πρωταγωνιστές.

Τέλος, τα βιβλία με το γενικό περιεχόμενο ήταν βιβλία που συνήθως δεν είχαν πρωταγωνιστές ή πρωταγωνιστούσε σε αυτά μια ομάδα ζώων στα οποία δεν γινόταν ξεκάθαρο το φύλο τους. Επίσης, ήταν βιβλία χιουμοριστικά και συνήθως απαιτούσαν την συμμετοχή των παιδιών και ήταν τα πιο πολυδιαβασμένα στην τάξη.

Τα παιδικά βιβλία αποτελούν έναν πολύ ωραίο τρόπο για να μάθουν τα παιδιά για την διαφορετικότητα αλλά και την δικαιοσύνη (Mann-Boykin, 2016). Αλλά τα ίδια αυτά βιβλία μας λένε οι Rodman και Hildreth (2002) παρουσιάζουν τον ρόλο που θα πρέπει να έχει το κάθε φύλο καθώς και τις διαφορετικές κουλτούρες που γίνονται εμφανής μέσα στην ιστορία αλλά και διακρίνονται από μια υποκειμενικότητα (Mann-Boykin, 2016). Η έκθεση των παιδιών σε παιδικά βιβλία που περιορίζουν τους ρόλους των φύλων και τα πολιτισμικά πρότυπα δημιουργεί στερεότυπα που θα μπορούσαν να είναι επιβλαβή για τα παιδιά και να έχουν επιπτώσεις στην γνωστική και κοινωνική ανάπτυξη των φύλων των παιδιών (Hamilton, Anderson, Broadus & Young, 2006). Επιπλέον, «όταν οι εκπαιδευτικοί διαβάζουν βιβλία στα παιδιά, μαζί με όλα αυτά που προσφέρει στα παιδιά η ανάγνωση της ιστορίας, τα εκθέτει σε τρόπους σκέψης για άλλους ανθρώπους» (Mann-Boykin, 2016, σελ. 12). Τέλος, οι Mendoza και Reese (2001) αναφέρουν πως «για το παιδί, οι εικονογραφήσεις και το κείμενο συνδυάζονται για να δημιουργήσουν συγκεκριμένες απόψεις για τα άτομα καθώς και για ομάδες ανθρώπων γεμάτες με μηνύματα σχετικά με το τι είναι αυτοί οι άνθρωποι» (Mann-Boykin, 2016, σελ. 12-13).

Από τα παραπάνω καταλαβαίνουμε πόσο σημαντικό ρόλο αποτελεί η ανάγνωση ενός παραμυθιού σε ένα παιδί σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο αρχίζει να δομή της σκέψης του το παιδί σχετικά με τον κόσμο γύρω του. Γι' αυτό τον λόγο το περιεχόμενο των βιβλίων που διαβάζεται στα παιδιά θα πρέπει να είναι τέτοιο ώστε να μην επηρεάζει το παιδί αρνητικά προς κάποια ομάδα ανθρώπων αλλά και να δίνει σωστά πρότυπα, όπως και τα βιβλία που αναγράφονται στον Πίνακα 3.

12.4. Αποτελέσματα βιωματικής δραστηριότητας

Σκοπός της δραστηριότητας αυτής ήταν να δούμε τις αντιλήψεις των παιδιών για το φύλο και το κατά πόσο βοηθάει το συγκεκριμένο σύστημα στο να έχουν τα παιδιά λιγότερα στερεότυπα όσον αφορά τον ρόλο των φύλων.

Η διαδικασία που έγινε για να υλοποιηθεί η βιωματική δραστηριότητα παρουσιάζεται αναλυτικά στα «Εργαλεία Συλλογής Δεδομένων» στην ενότητα: «Βιωματική Δραστηριότητα με την Συνεργασία Παιδιών» (βλ. εν. 10.1.8.).

Στην συνέχεια παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της δραστηριότητας στους παρακάτω πίνακες. Στον Πίνακα 4 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από τις αρχικές ερωτήσεις τύπου συνέντευξης που έγιναν στα παιδιά, ενώ στον Πίνακα 5 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από τις ερωτήσεις με τις εικόνες. Και στους δύο πίνακες τα παιδιά χωρίζονται σε αγόρια και κορίτσια και η αρίθμηση τους είναι αντίστοιχη της σειράς που έγιναν οι συνεντεύξεις. Μαζί με την αρίθμηση τους υπάρχει ένα κεφαλαίο γράμμα διαφορετικό για κάθε παιδί που συνοδεύει τον αριθμό.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Αποτελέσματα βιωματικής δραστηριότητας (ερωτήσεις)

1. « είσαι αγόρι ή κορίτσι; »									
Απαντήσεις:									
«αγόρι, δεν ξέρω γιατί.»	«Κορίτσι, δεν ξέρω γιατί.»	«κορίτσι, γιατί έτσι μεγάλωσα.»	«κορίτσι, γιατί έτσι γεννήθηκα.»	«κορίτσι, γιατί έτσι μου αρέσει.»					
Παιδιά που έδωσαν τις παραπάνω απαντήσεις:									
αγόρι 1L	κορίτσι 1J	κορίτσι 2C	κορίτσι 3A	κορίτσι 5W					
αγόρι 2G	κορίτσι 4I								
	κορίτσι 6M								
	κορίτσι 7N								
2.Ερωτήσεις για αγόρια:									
	α.«τι θα συμβεί αν έρθεις στο σχολείο με φόρεμα;»			β.«τα αγόρια βάζουν τα νύχια τους;»			γ.«είναι τα αγόρια διαφορετικά από τα κορίτσια; Σε τι;»		
Απαντήσεις αγοριών:									
	α.			β.			γ.		
αγόρι 1L	Είναι αστείο.			Ναι.			Ίσως.		
αγόρι 2G	Τα αγόρια δεν φοράνε φορέματα.			Μερικές φορές.			Ναι, αλλά δεν ξέρω γιατί.		
3.Ερωτήσεις για κορίτσια:									
	α.«τα κορίτσια έχουν μακριά ή κοντά μαλλιά;»			β.«φοράνε φόρεμα τα αγόρια;»		γ.«τα κορίτσια είναι διαφορετικά από τα αγόρια; Σε τι;»			
Απαντήσεις κοριτσιών:	Και τα δύο	μακριά	κοντά	όχι	Ναι	Δεν υπάρχει διαφορά	Υπάρχει διαφορά αλλά δεν ξέρω γιατί	Υπάρχει διαφορά στην εμφάνιση	Δεν είμαι σίγουρη για το αν υπάρχει διαφορά
Κορίτσια που απάντησαν:	κορ. 1J	κορ. 4I	κορ. 2C	κορ. 2C	κορ. 1J	κορ. 1J	κορ. 2C	κορ. 3A	κορ. 6M
	κορ. 3 ^A	κορ. 5W		κορ. 3A	κορ. 5W	κορ. 4I	κορ. 7N	κορ. 5W	
	κορ. 6M	κορ. 7N		κορ. 4I					
				κορ. 7N					

				κορ. 6M					
--	--	--	--	------------	--	--	--	--	--

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Αποτελέσματα βιωματικής δραστηριότητας (εικόνες)

Ερώτηση1:	« πιο από τα δύο θα επέλεγες για να παίζεις; »								
Εικόνες:	άχρωμες			έγχρωμες					
	σπαθί	κούκλα		σπαθί			Κούκλα		
Επιλογές παιδιών:	αγόρι 1L	κορίτσι 1J		αγόρι 1L			αγόρι 2G		
	αγόρι 2G	κορίτσι 2C		κορίτσι 3A			κορίτσι 1J		
	κορίτσι 4I	κορίτσι 3A		κορίτσι 4I			κορίτσι 2C		
	κορίτσι 6M	κορίτσι 5W		κορίτσι 5W			κορίτσι 7N ¹⁷		
		κορίτσι 6M		κορίτσι 6M					
		κορίτσι 7N		κορίτσι 7N					
Σύνολο:	2 αγόρια	5 κορίτσια		1 αγόρι			1 αγόρι		
	2 κορίτσια			5 κορίτσια			2 κορίτσια		
Ερωτήσεις2:	Α.«σε ποια κούκλα αρέσει να καθαρίζει το σπίτι; »			Β.« ποιος μεγαλώνει τα μωρά; »			Γ.« ποιος πάει στην δουλειά;»		
Εικόνες:	άντρας	γυναίκα	και οι δύο	άντρας	γυναίκα	και οι δύο	άντρας	γυναίκα	και οι δύο
Απαντήσεις:	αγόρι 1L	αγόρι 2G	Κορίτσι 7N	κορίτσι 2C	αγόρι 1L		κορίτσι 1J	Κορίτσι 4I	αγόρι 1L
	κορίτσι 1J	κορίτσι 2C		κορίτσι 3A	αγόρι 2G		κορίτσι 2C		αγόρι 2G
	κορίτσι 5W	κορίτσι 3A		Κορίτσι 4I	κορίτσι 1J		κορίτσι 3A		Κορίτσι 5W
		κορίτσι 4I			κορίτσι 5W				Κορίτσι 6M
		κορίτσι 6M			κορίτσι 6M				Κορίτσι 7N
					κορίτσι 7N				

¹⁷ Κορίτσι 7N: επέμενε πως θέλει και τα δύο παιχνίδια, δεν μπορούσε να διαλέξει γι' αυτό είναι και στις δύο κατηγορίες.

Σύνολο:	1 αγόρι	1 αγόρι	1 κορ.	3 κορ.	2 αγόρ.	Καν ένας	3 κορ	1 κορ.	2 αγόρ.
	2 κορίτσια	4 κορ.			4 κορ.				3 κορ.

Από την παραπάνω ανάλυση της βιωματικής δραστηριότητας, συμπεραίνουμε τα εξής:

Κατά την διάρκεια των ερωτήσεων βλέπουμε στον Πίνακα 4 στην ερώτηση 1, ότι όλα τα παιδιά γνώριζαν το φύλο τους ωστόσο τα περισσότερα δεν ήξεραν αν υπάρχει κάποια διαφορά μεταξύ αγοριών και κοριτσιών.

Παρακάτω, στον ίδιο Πίνακα στην ερώτηση 2 για αγόρια, στα αγόρια φανερώνονται στερεοτυπικές αντιλήψεις για την ενδυμασία τους, κάτι που όμως είναι φυσιολογικό γιατί στην καθημερινότητα τους δεν βλέπουν αγόρια να φοράνε φορέματα. Βέβαια, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι η απάντηση στην ερώτηση 2β. του Πίνακα 1 ήταν θετική, κάτι που σημαίνει ότι τα αγόρια είναι εξοικειωμένα με την ιδέα του να βάζουν τα νύχια τους. Αυτό όντως ισχύει γιατί πράγματι το αγόρι 1L συνήθιζε να έρχεται με βαμμένα νύχια στο σχολείο.

Στην επόμενη ερώτηση (2γ.) τα δύο αγόρια φαίνεται να παραδέχονται ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια αλλά ωστόσο δεν γνωρίζουν ποιες είναι αυτές οι διαφορές. Αυτό είναι λογικό αφού τα παιδιά κοντά στα έξι τους χρόνια καταλαβαίνουν ότι υπάρχουν διαφορές στα δύο φύλα και κατηγοριοποιούν τον εαυτό τους ανάλογα με αυτές τις διαφορές (Martin & Ruble, 2010). Ωστόσο, τα αγόρια δεν μπορούσαν εύκολα να κατηγοριοποιήσουν τις διαφορές. Αντίθετα από τα κορίτσια όπου στην ερώτηση 3γ. δύο από αυτά έκαναν λόγω για τις διαφορές που βλέπουν στα αγόρια εμφανισιακά, ενώ ο ίδιος αριθμός κοριτσιών απάντησε πως δεν υπάρχει διαφορά και υπάρχει αλλά δεν ξέρω γιατί.

Στην ερώτηση 3α. τα περισσότερα παιδιά απάντησαν ανάλογα με το δικό τους μήκος μαλλιών ή των γονιών τους. Τα παιδιά που έδωσαν ως απάντηση «και τα δύο», τα δύο είχαν κοντά μαλλιά ενώ η μητέρα τους είχε μακριά και το τρίτο (κορ.6M) είχε ομοφυλόφιλους γονείς εκ των οποίων η μια από τις δύο μητέρες είχε κοντά μαλλιά, ενώ η άλλη μακριά.

Στην συνέχεια (ερώτηση 3β.) τα περισσότερα κορίτσια απάντησαν αυστηρά όχι ενώ μόνο δύο απάντησαν ναι. Τα παιδιά και εδώ απάντησαν ανάλογα με τις εμπειρίες τους: το κορίτσι 1J τυχαίνει να είναι Ινδή και είναι συνηθισμένο στην κουλτούρα της οι άντρες να φοράνε το παραδοσιακό Mundu το οποίο θυμίζει φόρεμα. Το κορίτσι 5W, δεν είχε κάποιο συγκεκριμένο λόγο μιας και η καταγωγή της ήταν Σουηδική.

Από τις παραπάνω απαντήσεις των παιδιών καταλαβαίνουμε ότι τα παιδιά επηρεάζονται από τα καθημερινά παραδείγματα και φέρνουν αυτά ως πρότυπο στις απαντήσεις τους. Επίσης, σημαντικό ρόλο παίζει και η κουλτούρα τους η οποία επηρεάζει τις απαντήσεις τους.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι παρόλο που τα παιδιά είναι αρκετά ανοιχτόμυαλα για να σκέφτονται ότι «τα βαμμένα νύχια είναι φυσιολογικά για ένα αγόρι», έχουν παράλληλα πολλές ριζωμένες στερεότυπες ιδέες για το πώς πρέπει να είναι ένα αγόρι και ένα κορίτσι εμφανισιακά αφού η πλειοψηφία των παιδιών είχε τις αναμενόμενες για όλους απαντήσεις. Αυτό είναι φυσιολογικό, εφόσον τα παιδιά ξεκινούν να αποκτούν βασικές στερεότυπες ιδέες σε ηλικία τριών ετών, βέβαια όσο μεγαλώνουν αυτές οι ιδέες αποκτούν μια «ελαστικότητα» (Martin & Ruble, 2010).

Ας δούμε τώρα και τα αποτελέσματα του Πίνακα 5:

Στον Πίνακα 5, παρατηρούμε ότι στην ερώτηση 1, στην άχρωμη εικόνα, και τα δυο αγόρια επέλεξαν να παίξουν με το σπαθί και μόνο δυο κορίτσια επέλεξαν να παίξουν με το συγκεκριμένο αντικείμενο ενώ όλα τα άλλα κορίτσια επέλεξαν να παίξουν με την κούκλα.

Η επιλογή των αγοριών θεωρείται αναμενόμενη, αφού σαν παιχνίδι ένα σπαθί προωθείται κυρίως στα αγόρια. Η αντίστοιχη επιλογή των κοριτσιών θεωρείται λιγότερο αναμενόμενη, ωστόσο τα δύο κορίτσια που επέλεξαν το σπαθί συνήθιζαν να παίζουν κυρίως με αγόρια και μάλιστα προτιμούσαν τα «αγορίστικα» παιχνίδια.

Στην ίδια ερώτηση αλλά στην έγχρωμη εικόνα αυτή τη φορά, παρατηρούμε ότι τρία κορίτσια δεν επιλέγουν την κούκλα όπως πριν αλλά το σπαθί, ενώ τα κορίτσια που είχαν επιλέξει το σπαθί επιμένουν να επιλέγουν αυτό και στην έγχρωμη εικόνα. Παράλληλα, το ένα από τα δύο αγόρια τελικά επιλέγει την κούκλα.

Οι αντιδράσεις των κοριτσιών που επέλεξαν το σπαθί αυτή την φορά είναι αναμενόμενες αφού το σπαθί είχε το χρώμα ροζ που θεωρείται κατ'εξοχήν «κοριτσίστικο». Ενώ και η αντίδραση του ενός αγοριού να επιλέξει την κούκλα ήταν αναμενόμενη αφού αυτή θύμιζε των spiderman και μόνο του το ίδιο το παιδί κατά την διάρκεια της δραστηριότητας ονόμασε έτσι την κούκλα. Αυτό που δεν ήταν αναμενόμενο ήταν το να μην αλλάξει γνώμη τελικά κανένα από τα παιδιά που είχε επιλέξει εξ'αρχής το σπαθί, κάτι που σημαίνει πως έβλεπαν το αντικείμενο καθαρά ως ένα παιχνίδι που τους επέτρεπε να παίξουν με μεγαλύτερη ευχαρίστηση απ' ό,τι το άλλο.

Στην συνέχεια μελετώντας τις απαντήσεις της ερώτησης 2Α. συμπεραίνουμε ότι τα περισσότερα παιδιά απάντησαν ότι αρέσει περισσότερο στην γυναίκα να καθαρίζει το σπίτι, ενώ μόνο ένα απάντησε «και οι δύο» και τρία απάντησαν «ο άντρας». Οι απαντήσεις αυτές είναι στερεοτυπικές και πιθανότατα προέρχονται από παραδείγματα που έχουν τα παιδιά από το οικογενειακό τους περιβάλλον.

Στην επόμενη ερώτηση (2Β.) τα περισσότερα παιδιά έδωσαν ως απάντηση πως η γυναίκα είναι αυτή που προσέχει τα μωρά, ενώ κανένα παιδί δεν απάντησε και οι δύο και μόνο τρία παιδιά απάντησαν «ο άντρας». Και αυτές οι απαντήσεις πηγάζουν από τα οικογενειακά βιώματα των παιδιών, αφού τυχαίνει τα παιδιά που απάντησαν πως ο άντρας είναι υπεύθυνος για την προσοχή των παιδιών να είναι είτε παιδιά χωρισμένων γονιών όπου μένουν με τον πατέρα τους, είτε παιδιά που ο πατέρας τους μένει σπίτι και η μητέρα τους δουλεύει οπότε και είναι λογικό να πιστεύουν πως τα παιδιά τα φροντίζουν οι πατέρες (άντρες).

Στην τελευταία ερώτηση, (3Γ.) η πλειοψηφία των παιδιών απάντησε πως και οι δύο (άνδρας και γυναίκα) πάνε στην δουλειά. Ενώ, μόνο ένα παιδί απάντησε πως πάει η γυναίκα μόνο και όχι ο άνδρας. Τα παιδιά και εδώ απάντησαν με βάση τα οικογενειακά βιώματα τους, αφού τυχαίνει τα παιδιά που απάντησαν «και οι δύο», να έχουν όλα εργαζόμενους γονείς, τα παιδιά που απάντησαν «ο άνδρας» να μένουν είτε με τον πατέρα τους, είτε η μητέρα τους να μην εργάζεται και το ένα παιδί που απάντησε «η γυναίκα» να εργάζεται όντως μόνο η μητέρα του.

Βλέπουμε λοιπόν, πως παρόλο που τα παιδιά υπάρχουν σε ένα σχολικό περιβάλλον που προωθεί και στηρίζει την ισότητα των φύλων τα ίδια αντλούν τα περισσότερα από τα βιώματα τους από την οικογένεια τους. Τα συγκεκριμένα παιδιά μπορεί να διακατέχονται από μια λογική λιγότερο στερεοτυπική αλλά όταν έρχεται η ώρα να απαντήσουν ξεκάθαρα σε κάποιες ερωτήσεις που αφορούν στον ρόλο του φύλου στην κοινωνία ανασύρουν

υποσυνείδητα συνήθειες, ενδιαφέροντα και αντιδράσεις του οικογενειακού τους περιβάλλοντος. Επίσης, η κουλτούρα της χώρας από την οποία προέρχονται κατέχει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο για το τι εικόνα έχουν διαμορφώσει αυτά τα παιδιά για τον ρόλο του φύλου τους.

Συμπερασματικά λοιπόν, στους Πίνακες 4 και 5 παρατηρούμε πως τα παιδιά επηρεάζονται κυρίως από το οικογενειακό τους περιβάλλον αλλά και την κουλτούρα τους. Πράγματι τα παιδιά από την οικογένεια τους μαθαίνουν τους ταξικά προσδιορισμένους ορισμούς του ανδρισμού και της θηλυκότητας και ταυτίζονται με αυτούς τους ορισμούς μέσω της μίμησης συμπεριφορών και πράξεων των γονέων τους. Με την είσοδό τους στο σχολείο, αυτή η εμπειρία τους αμφισβητείται από έναν συγκεκριμένο τύπο σχέσεων φύλου που ονομάζεται, σύμφωνα με τον Bernstein, κώδικας φύλου ο οποίος οργανώνει τα όρια και τις σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων. Σύμφωνα με τον Bernstein πάλι, τα άτυπα καθημερινά βιώματα και η καθημερινή επικοινωνία του παιδιού με την οικογένεια του αλλά και άλλων ισοδύναμων ομάδων που διαμορφώνουν την κοινωνική ταυτότητα του παιδιού δημιουργούν διαδικασίες και παραστάσεις που είναι θεμελιώδεις για την τυπική εκπαίδευση, αλλά και η τελευταία μετατοπίζει τμήματα από το σύνολο των εμπειριών του παιδιού και τα επαναπροσδιορίζει (Arnot, 2007). Οπότε καταλαβαίνουμε, ότι οικογένεια και σχολείο αλληλοσυνδέονται και αποτελούν θεμέλιο για να μπορέσει το παιδί να χτίσει μια εικόνα για το φύλο και την συμπεριφορά του.

Επιπλέον, όσον αφορά στην κουλτούρα οι άνθρωποι από διαφορετικές κοινωνίες φέρουν και διαφορετικές κουλτούρες. Οι ιδέες, οι αξίες και τα νοήματα τους συνεπώς είναι διαφορετικά (Μιχαλακόπουλος, 2015). Και με αυτόν τον τρόπο οι οικογένειες που έχουν μια συγκεκριμένη κουλτούρα επηρεάζουν ανάλογα και το παιδί τους με βάση αυτήν.

Έχουν όμως αυτά τα παιδιά αντίστοιχες στερεότυπες συμπεριφορές μέσα στην τάξη τους και σε τι βοηθάει τελικά ένα τέτοιο σύστημα εφόσον τα παιδιά εξακολουθούν να έχουν στερεότυπα παίρνοντας παραδείγματα από την οικογένεια και την κουλτούρα που φέρει αυτή;

12.5. Αποτελέσματα από το ημερολόγιο

Σκοπός της καταγραφής του ημερολογίου ήταν η παρατήρηση των παιδιών κατά την διάρκεια του παιχνιδιού τους έτσι ώστε να διαπιστώσουμε εμπειρικά αν τα λεγόμενα των παιδαγωγών και των γονέων κατά την συνέντευξη αλλά και τα αποτελέσματα από την βιωματική δραστηριότητα με τα παιδιά επαληθεύονται από την πραγματικότητα.

Κατά την καταγραφή του ημερολογίου μελετήθηκαν δύο βασικές κατηγορίες παιχνιδιών, το οργανωμένο και το ελεύθερο παιχνίδι. Το ελεύθερο παιχνίδι χωρίστηκε σε διάφορες υποκατηγορίες οι οποίες είχαν σχέση με την θεματολογία του παιχνιδιού που έπαιζαν τα παιδιά. Οι υποκατηγορίες αυτές ήταν: παιχνίδια μίμησης, κατασκευαστικά παιχνίδια, ελεύθερο παιχνίδι στην αυλή, petshop, ζώακια, παιχνίδια με την άμμο (kinetic sand), ανάγνωση παραμυθιού και ζωγραφική. Αυτές οι δραστηριότητες μελετήθηκαν και καταγράφηκαν από τρεις διαφορετικές φορές η κάθε μια για να μπορέσουμε να δούμε ποια παιχνίδια προτιμώνται από τα αγόρια και ποια από τα κορίτσια, και να απαντήσουμε στους βασικούς άξονες του ημερολογίου (βλ. εν. 10.1.10, «καταγραφή ημερολογίου»). Το ίδιο συνέβη και με τις οργανωμένες δραστηριότητες, με την διαφορά ότι αυτές ήταν διαφορετικές

κάθε φορά και καταγράφηκαν πέντε από αυτές, οι οποίες ήταν: παιχνίδι με ζάρια, παιχνίδι χρωμάτων, κατασκευή ιστορίας, παιχνίδι με μπουκάλια στην αυλή και κατασκευή ξύλινης σπηλιάς στο δάσος.

Παρακάτω παρουσιάζονται τα συμπεράσματα από τις οργανωμένες και τις ελεύθερες δραστηριότητες για κάθε μια ξεχωριστά μαζί με παραδείγματα από πραγματικά γεγονότα των δραστηριοτήτων των παιδιών που καταγράφηκαν στο ημερολόγιο.

Ελεύθερες δραστηριότητες:

- Παιχνίδια μίμησης:

Οι ομάδες συνήθως ήταν ανάμεικτες αν και τα κορίτσια τείνουν να επιλέγουν περισσότερο από ότι τα αγόρια το μιμητικό παιχνίδι. Συγκεκριμένα στις τρεις δραστηριότητες μιμητικού παιχνιδιού που παρατηρήθηκαν τα κορίτσια συμμετείχαν τρεις φορές περισσότερο από τα αγόρια.

Εντύπωση προκαλεί, πως σαν θέμα συνήθως επιλέγουν την οικογένεια η οποία πολλές φορές δεν παριστάνει το «συνηθισμένο» πρότυπο των οικογενειών, αλλά είναι μη «τυπικές» οικογένειες οι οποίες μπορεί να έχουν είτε δύο μαμάδες, είτε δύο μπαμπάδες. Αυτό ίσως συμβαίνει γιατί τα παιδιά έχουν παραδείγματα μη τυπικών οικογενειών στο σχολείο τους (υπάρχουν δύο οικογένειες ομοφυλόφιλων στο σχολείο). Επίσης, τα κορίτσια δοκιμάζουν να αναπαραστήσουν αντρικούς ρόλους περισσότερο από ότι τα αγόρια δοκιμάζουν γυναικείους. Τέλος, τα αγόρια στο μιμητικό παιχνίδι τείνουν να θέλουν να αναπαραστήσουν περισσότερο υπερήρωες ή κακούς απ' ότι τα κορίτσια.

Παραδείγματα από τις σημειώσεις του ημερολογίου:

«τα παιδιά παίζουν την οικογένεια. Είναι δύο αγόρια και τρία κορίτσια. Θέλουν να έχουν μια μαμά και έναν μπαμπά αλλά είναι πολλά άτομα και μαλώνουν για το ποιος θα είναι η μαμά και ο μπαμπάς. Η δασκάλα επεμβαίνει λέγοντας πως μια οικογένεια μπορεί να έχει παραπάνω από έναν μπαμπά και μια μαμά, τότε η Μ. (ένα κοριτσάκι με δύο μητέρες), είπε «ναι, σαν την δικιά μου που έχει δύο μανούλες». Τελικά, η Μ. με τον Α. έκαναν τις μαμάδες και η Ι. με τον Γ. τους μπαμπάδες».

«τα παιδιά μεταμφιέστηκαν με τις στολές. Παίζουν σε ανάμεικτη ομάδα, δύο αγόρια και τρία κορίτσια. Ο Α. με την Ι. θέλουν να είναι οι σουπερ ήρωες και μαλώνουν για το ποιος θα είναι. Η δασκάλα επεμβαίνει λέγοντας πως «ο καθένας μπορεί να είναι ότι θέλει και κανείς δεν μπορεί να του πει ότι αυτό δεν είναι σωστό», τότε η Ι. είπε στον Α. «μπορούμε να είμαστε ομάδα», τα δύο παιδιά συμφώνησαν, γέλασαν και συνέχισαν να παίζουν».

- Κατασκευαστικά παιχνίδια:

καταγράφηκαν τρία από αυτά: plus plus (τουβλάκια που έμοιαζαν με τον σήμα της πρόσθεσης και μπορούσες να τα ενώσεις μεταξύ τους), εργαλεία και pipes (μακρόστενοι πλαστικοί σωλήνες που τους ένωνες για να φτιάξεις κτήρια).

Όλα τα παιδιά ανεξαιρέτως φύλου απασχολούνται με κατασκευαστικά παιχνίδια, τα αγόρια όμως φαίνεται να απασχολούνται δύο φορές περισσότερο από ότι τα κορίτσια, ενώ τα κορίτσια ασχολούνται με αυτά κυρίως ύστερα από παρότρυνση της δασκάλας. Οι ομάδες

βέβαια, είναι ανάμεικτες τις περισσότερες φορές αν και τα αγόρια δείχνουν πιο πρόθυμα να παίζουν.

Εντύπωση προκαλεί, πως τα δύο φύλα παρότι απασχολούνται με το ίδιο παιχνίδι το παίζουν διαφορετικά (π.χ. τα κορίτσια όταν παίζουν plus plus κατασκευάζουν γοργόνες, ενώ τα αγόρια κτήρια). Βέβαια, αγόρια και κορίτσια συνεργάζονται και επηρεάζει ο ένας το παιχνίδι του άλλου παίρνοντας ιδέες και για άλλες κατασκευές. Επίσης, τα παιδιά διακατέχονται από μια ανεξαρτησία, παίρνουν πρωτοβουλίες και είναι συνεργατικά και φιλικά μεταξύ τους.

Παραδείγματα από τις σημειώσεις του ημερολογίου:

«τα παιδιά παίζουν ripes. Είναι δύο αγόρια και ένα κορίτσι. Η ομάδα έγινε από τα παιδιά. Τα δύο αγόρια κατασκευάζουν μαζί κάτι ενώ το κορίτσι είναι μόνο του. Παίζουν ήρεμα αν και δεν συνεργάζονται όλα μαζί. Η δασκάλα ήρθε και τους πρότεινε να φτιάξουν κάτι όλοι μαζί, η Ν. (το κορίτσι) δεν δέχτηκε και είπε πως θέλει να φτιάξει κάτι μόνη της και μετά να συγκρίνουν για να δούνε ποιος έφτιαξε το ψηλότερο».

«τα παιδιά παίζουν plus plus. Η ομάδα είναι ανάμεικτη με δύο αγόρια και ένα κορίτσι και δημιουργήθηκε ύστερα από παρότρυνση της δασκάλας. Τα παιδιά παίζουν αρμονικά η Ι. φτιάχνει γοργόνες, ενώ τα δύο αγόρια φτιάχνουν ένα υποβρύχιο. Η Ι. ζήτησε «εγώ θα φτιάξω ένα πλοίο τώρα, να κουβαλάει τις γοργόνες μου».

- Ελεύθερο παιχνίδι στην αυλή:

συμμετέχουν όλα τα παιδιά και τις περισσότερες φορές δεν δημιουργούνται ομάδες. Συνήθως, παίζουν παιχνίδια που απαιτούν έντονη κίνηση (τρέξιμο, σκαρφάλωμα, κουβάλημα ξύλων κ.α.).

Παραδείγματα από τις σημειώσεις του ημερολογίου:

«παίζουν όλα μαζί κυνηγητό. Η Ι. που της αρέσει να παίζει κυρίως με τον Γ. και τον Α. τρέχουν και είναι οι πιο ζωηροί από όλους. Η Ν. βαρέθηκε να παίζει και μπήκε μέσα στην σπηλιά με τα δέντρα, τα υπόλοιπα παιδιά συνέχισαν να τρέχουν και να κυνηγάνε το ένα το άλλο. Τα παιδιά φαίνονται ιδιαίτερα δραστήρια και ζωηρά και δεν υπάρχει κάποια επέμβαση της δασκάλας».

«έξω βρέχει αλλά φυσικά βγήκαμε στην αυλή. Τα παιδιά ετοιμάζονται με τα ειδικά ρούχα για να πάμε έξω. Η δασκάλα τα μαζεύει και λέει «ελάτε να δείτε όλοι!», τα παιδιά μαζεύτηκαν γύρω από μια λακούβα με νερό. Η δασκάλα πρότεινε «τι λέτε να κάνουμε μια σειρά και ο καθένας να περνάει πάνω από την λακούβα», τα παιδιά φαίνονται πολύ χαρούμενα και τελικά αυτό έκαναν. Παίζουμε αυτό το παιχνίδι ακόμα και είναι σχεδόν η ώρα να μπούμε στην τάξη».

- petshop (ένα παιχνίδι με λούτρινα ζωάκια, που θεωρείται κατεξοχήν κοριτσίστικο):

τα κορίτσια δείχνουν εντονότερη επιθυμία να παίζουν από ότι τα αγόρια, για την ακρίβεια το επιλέγουν έξι φορές περισσότερο από ότι τα αγόρια, ίσως είναι και το παιχνίδι με το οποίο απασχολούνται περισσότερο τα κορίτσια. Εντύπωση προκαλεί, πως αγόρια και κορίτσια παίζουν διαφορετικά το ίδιο παιχνίδι. Τα αγόρια όταν παίζουν petshop αναπαριστούν φιγούρες δράσης, ενώ τα κορίτσια αναπαριστούν οικογενειακές στιγμές.

Παραδείγματα από τις σημειώσεις του ημερολογίου:

«τα κορίτσια ζετρελάθηκαν μόλις είδαν πως βγήκε το κουτί με τα petshop (η δασκάλα δεν το βγάζει συχνά γιατί θεωρεί πως είναι αρκετά στερεοτυπικό παιχνίδι). Η ομάδα αυτή είναι μόνο κορίτσια και συγκεκριμένα τρία. Η δασκάλα προσπαθεί να παροτρύνει και αγόρια να παίζουν λέγοντας πως «για να παίζουμε χρειαζόμαστε μια ομάδα από περισσότερα παιδιά» και προτείνει ένα ένα στα αγόρια να έρθουν να παίζουν. Τα αγόρια δεν είναι καθόλου πρόθυμα και η δασκάλα παραιτήθηκε εύκολα, μάλλον σκεπτόμενη ότι δεν βγάζει πολύ συχνά το συγκεκριμένο παιχνίδι. Τα κορίτσια παίζουν την οικογένεια και είναι συνεργατικά και φιλικά μεταξύ τους».

«η δασκάλα είχε καιρό να εμφανίσει το petshop. Όλα τα κορίτσια θέλουν να παίζουν και μαζί και ένα αγόρι (ίσως επειδή θέλει να παίζει η κολλητή του η Ι.). Η δασκάλα έκανε μια ομάδα τεσσάρων παιδιών, δύο αγόρια και δύο κορίτσια. Ο Α. βαρέθηκε το παιχνίδι και στην θέση του ήρθε η Ν. Τα αγόρια παίζουν με αυτό το παιχνίδι κυρίως μετά από παρότρυνση της δασκάλας».

- Ζωάκια:

είναι ένα από τα αγαπημένα παιχνίδια των παιδιών που και αγόρια και κορίτσια θέλουν να παίζουν. Σχεδόν πάντα, οι ομάδες κατά την διάρκεια του παιχνιδιού αυτού είναι ανάμεικτες και υπάρχει συνεργασία και φιλική διάθεση. Εντύπωση προκαλεί πως τα παιδιά συνήθως αναπαριστούν σκηνές δράσης και όχι οικογενειακές στιγμές.

Παραδείγματα από τις σημειώσεις του ημερολογίου:

«παίζουν δύο παιδιά, ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Δεν επεμβαίνει η δασκάλα για να κάνει αυτή την ομάδα, μόνα τους τα δύο παιδιά ήθελαν να παίζουν μαζί. Το παιχνίδι που παίζουν έχει να κάνει με μια περιπέτεια, όπου τα δύο παιδιά προσπαθούν να σώσουν τα εγκλωβισμένα ζώα σε μια λίμνη. Εντύπωση μου κάνει: και οι δύο ήθελαν να έχουν ένα δυνατό ζώο. Όταν διάλεξαν τα ζώα ο Γ. έδωσε στην Ι. ένα γατάκι και η Ι. είπε «είναι πολύ μικρό, δεν μπορεί να σώσει τα άλλα ζώα θα πάρω την τίγρη».

«τρία παιδιά παίζουν. Ένα αγόρι και δύο κορίτσια. Αυτή την φορά παίζουν μέσα στην σκηνή (είχαμε μια σκηνή στην τάξη). Τα παιδιά παίζουν πως είναι μια φάρμα με ζώα και δέχτηκαν επίθεση, φυσικά ο Γ. είναι αυτός που επιτέθηκε (είναι αρκετά ζωνρό αγόρι). Παίζουν αρμονικά μεταξύ τους και έχουν φιλικές σχέσεις. Η δασκάλα δεν επενέβηκε στην δημιουργία της ομάδας».

- Παιχνίδι με την άμμο (kinetic sand):

όλα τα παιδιά συμμετέχουν ανεξαιρέτως φύλου και είναι ένα πολύ αγαπητό παιχνίδι για όλους. Κατά την διάρκεια αυτού του παιχνιδιού τα παιδιά συνήθως επιλέγουν να παίζουν μόνα τους και να μην κάνουν ομάδες με άλλα παιδιά. Παρόλα αυτά αγόρια και κορίτσια επιλέγουν να παίζουν διαφορετικά το συγκεκριμένο παιχνίδι. Τα κορίτσια συνήθως παριστάνουν ότι μαγειρεύουν ενώ τα αγόρια ότι φτιάχνουν μαγικά φίλτρα, ωστόσο τις περισσότερες φορές τα παιδιά επηρεάζονται το ένα από το άλλο και μιμούνται το παιχνίδι κάποιου άλλου παιδιού (π.χ. ένα κορίτσι βλέποντας το αγόρι να παίζει ότι έχει μαγικά φίλτρα μπορεί να το αντιγράψει και το αντίθετο).

Παραδείγματα από τις σημειώσεις του ημερολογίου:

«τα παιδιά παίζουν με την χρωματιστή άμμο. Είναι δύο κορίτσια και ένα αγόρι. Η ομάδα έγινε από την δασκάλα και ο Γ. δεν ήθελε να πάει να παίξει με την άμμο, απλά η δασκάλα θεώρησε πως είναι πολύ ζωηρός και πρέπει να παίξει κάτι πιο ήρεμο. Στο παιχνίδι τα παιδιά στην αρχή έφτιαχναν μαγικά φίλτρα και μετά άρχισαν να φτιάχνουν πίτσες και είπαν πως έχουν ένα εστιατόριο και μου έδωσαν να φάω κιόλας. Υπάρχει φιλική συνεργατική σχέση».

«τα παιδιά απασχολούνται με την χρωματιστή άμμο. Σήμερα δεν ήταν για να παίξουμε αυτό το παιχνίδι αλλά ο Α., Η Ν., ο Γ. και η Ι. φαγώθηκαν. Έτσι πήγαμε στο δωμάτιο των καλλιτεχνικών και αφού έφερα την άμμο τα παιδιά ξεκίνησαν να παίζουν. Δεν συνεργάστηκαν ιδιαίτερα μεταξύ τους μόνο ο Γ. με τον Α. έφτιαχναν ένα κάστρο μαζί, οι υπόλοιποι απλά έβαζαν την άμμο μέσα σε καλούπια για να βγούνε σχήματα και χαιρόντουσαν. Αυτό το παιχνίδι τους κρατάει ήσυχους».

- ζωγραφική και καλλιτεχνικές δραστηριότητες:

στις δραστηριότητες αυτές, συμμετείχαν κυρίως κορίτσια. Κάτι που κάνει εντύπωση είναι ότι αγόρια και κορίτσια είχαν αναπτύξει διαφορετικές δεξιότητες όσον αφορά στην ζωγραφική. Τα αγόρια κυρίως μουτζούρωναν το χαρτί, το έκοβαν ή κολλούσαν σε αυτό διάφορες χάντρες. Τα κορίτσια ήταν πιο λεπτομερή, ενώ ζωγράφιζαν κανονικά χωρίς να μουτζουρώνουν. Βέβαια, υπήρχε συνεργασία μεταξύ αγοριών και κοριτσιών όταν ο ένας ζητούσε βοήθεια από τον άλλο (π.χ. να κόψει το χαρτί).

Παραδείγματα από τις σημειώσεις του ημερολογίου:

«ο Α., ο Γ., η Κ., η Ν., η Μ., δύο αγόρι και τρία κορίτσια κάθονται στο τραπέζι της ζωγραφικής. Τα παιδιά ζωγραφίζουν έχοντας ελεύθερο θέμα, τα κορίτσια φαίνεται να ζωγραφίζουν την οικογένεια τους ενώ τα αγόρια ασχολούνται με την χαρτοκοπτική. Φιλική διάθεση, η δασκάλα δεν επεμβαίνει. Τα αγόρια όταν πάνε να ζωγραφίσουν συνήθως κόβουν και μουτζουρώνουν, τα κορίτσια ζωγραφίζουν με μεγαλύτερη λεπτομέρεια».

«δύο αγόρια και ένα κορίτσι στο τραπέζι της ζωγραφικής σήμερα. Σπάνιο φαινόμενο αφού συνήθως τα κορίτσια επικρατούν σ' αυτό το τραπέζι. Τα δυο αγόρια ασχολούνται με την χαρτοκοπτική (βασικά το ένα σκίζει το χαρτί και το άλλο έχει πάρει το ψαλίδι και προσπαθεί να κόψει). Το κορίτσι (η Ν.), με ρωτάει «Χριστίνα, μπορώ να τον βοηθήσω να κόψει το χαρτί», «δεν ξέρω» λέω «γιατί δεν τον ρωτάς αν θέλει βοήθεια;», «Γ. θέλεις βοήθεια με το κόψιμο; Αν θες μπορώ να βοηθήσω, να σου δείξω», «Ναι Ν. ευχαριστώ», είπε ο Γ. Ήταν εντυπωσιακό το πόσο καλά συνεργάστηκαν τα παιδιά και πως το ένα μάθετε στο άλλο».

- ανάγνωση παραμυθιού:

όλα τα παιδιά ήταν πρόθυμα να ακούσουν και να καταλάβουν την ιστορία. Εντύπωση προκαλεί ένα από τα τρία περιστατικά που μελετήθηκαν όπου γίνεται η ανάγνωση ενός παραμυθιού στα παιδιά όπου ο πρωταγωνιστής που είναι αγόρι μοιάζει με κορίτσι (μακριά ξανθά μαλλιά). Τα παιδιά κατά αυτό το περιστατικό δεν μπορούσαν να καταλάβουν πως το παιδί μοιάζει με κορίτσι αλλά είναι αγόρι. Ωστόσο, κάποια παιδιά είπαν πως και τα αγόρια έχουν μακριά μαλλιά και τα παιδιά έδειξαν να συμφωνούν.

Παραδείγματα από τις σημειώσεις του ημερολογίου:

«διαβάσαμε ένα παραμύθι στα παιδιά όπου μιλάει για ένα αγόρι που είχε μακριά μαλλιά και ήθελε να φοράει φορέματα και να ντυθεί κοπέλα στα καρναβάλια. Υπήρχαν κάποιες απορίες και εντάσεις από τα παιδιά, κυρίως από την Κ. που είπε «μα δεν γίνεται να έχει μακριά μαλλιά ούτε να φοράει φορέματα αφού είναι αγόρι». Η δασκάλα είπε «νομίζω πως μπορεί να κάνει αυτό που νιώθει, έτσι και αλλιώς και στην τάξη έχουμε αγόρια με μακριά μαλλιά όπως και κορίτσια με κοντά, δεν νομίζεις?», η Κ. δείχνει να σκέφτεται «ναι, και στην μεταμφίεση είχαμε μόνο φορέματα την προηγούμενη φορά και τα αγόρια φορούσαν φορέματα». Η δασκάλα έδωσε ένα παράδειγμα από την τάξη και τα παιδιά έδειξαν να συμφωνούν. Μου έκανε εντύπωση που τα περισσότερα παιδιά από μόνα τους είπαν πως μπορεί να φοράει ότι θέλει και έδωσαν και παραδείγματα και μέσα από την τάξη τους».

Οργανωμένες δραστηριότητες:

Πρέπει να σημειωθεί ότι παρόλο που στις οργανωμένες δραστηριότητες συμμετέχουν σχεδόν όλα τα παιδιά εν τέλει, τα αγόρια θέλουν περισσότερη παρότρυνση από την εκπαιδευτικό και προτιμούν τις ελεύθερες δραστηριότητες.

- Παιχνίδι με ζάρια: κατά την διάρκεια αυτού του παιχνιδιού, τα παιδιά έφτιαχναν δύο ομάδες. Οι ομάδες αυτές κάθε φορά είχαν από δύο ζάρια το ένα έλεγε «πόσες φορές κάνεις κάτι» και το άλλο «τι κάνεις». Αγόρια και κορίτσια έπαιζαν μαζί και στις ίδιες ομάδες. Τα κορίτσια ήθελαν να συμμετέχουν περισσότερο στην δραστηριότητα, ενώ τα αγόρια φαίνονταν πιο ανταγωνιστικά μεταξύ τους.
- Παιχνίδι χρωμάτων: αγόρια και κορίτσια συμμετείχαν σε αυτό το παιχνίδι. Κατά την διάρκεια του παιχνιδιού όλα τα παιδιά κλήθηκαν να πούνε πιο είναι το αγαπημένο τους χρώμα και έπειτα να το βρουν στον χώρο. Εντύπωση προκαλεί ότι, τα παιδιά είπαν χρώματα που δεν ήταν συνηθισμένα και κανένα δεν περιορίστηκε στο ροζ και το μπλε. Τα παιδιά είπαν χρώματα όπως: πορτοκαλί, καφέ, λαχανί, χρυσό κ.α. Επίσης, όταν ένα αγόρι είπε πως του αρέσει το ροζ, ένα άλλο αγόρι γέλασε λέγοντας πως αυτό «αρέσει στην αδερφή μου», το αγόρι που είπε πως το αγαπημένο του χρώμα είναι το ροζ απάντησε μόνο του λέγοντας πως «όλα τα χρώματα είναι για όλους» και έτσι το αγόρι που γέλασε το σκέφτηκε και συμφώνησε.
- Κατασκευή ιστορίας: σ' αυτή την δραστηριότητα, πήραμε ένα βιβλίο κόψαμε εικόνες με αντικείμενα και τα μοιράσαμε στα παιδιά. Καθώς διαβάζαμε την ιστορία σταματούσαμε και μπλέκαμε κάποιο αντικείμενο μέσα στην ιστορία από αυτά που είχαμε δώσει εξ αρχής στα παιδιά. Το παιδί έπρεπε να πει τι κάνει ο ήρωας της ιστορίας με το αντικείμενο αυτό και έτσι συνεχίζαμε την ιστορία. Συμμετείχαν όλα τα παιδιά, κορίτσια και αγόρια. Το βιβλίο που επιλέξαμε είχε ως ηρωίδα μια όμορφη πριγκίπισσα που την κάναμε έξυπνη γιατρό. Κάποια παιδιά, κυρίως κορίτσια, αντέδρασαν με την ιδέα του να είναι μια πριγκίπισσα γιατρός, η δασκάλα επενέβει λέγοντας πως «μπορείς να είσαι όποιος/α θέλεις ανεξάρτητα από την καταγωγή σου», και ρώτησε το κορίτσι αν ήταν πριγκίπισσα τι άλλο επάγγελμα θα ήθελα να έχει, το κορίτσι είπε «καλλιτέχνης». Τα παιδιά συμφώνησαν πως μπορούν να είναι ότι θέλουν και κανείς δεν του περιορίζει, έπειτα αφού λύθηκε αυτό το θέμα η ιστορία συνεχίστηκε.
- Παιχνίδι με μπουκάλια στην αυλή: κατά την διάρκεια αυτού του παιχνιδιού, στήσαμε κάποια μπουκάλια και τα παιδιά έγιναν ομάδες των δύο ατόμων και προσπαθούσαν με ένα μικρό σάκο από ρύζι να ρίξουν τα μπουκάλια. Αγόρι και κορίτσια συμμετείχαν

και έπαιζαν συνεργατικά, όλα τα παιδιά φαίνονταν να είναι ανταγωνιστικά και πρόθυμα να παίξουν αν και τα αγόρια στην αρχή του παιχνιδιού δεν ήθελαν να ακούσουν τους κανόνες, ενώ στην συνέχεια όταν είδαν το παιχνίδι θέλησαν να συμμετέχουν.

- κατασκευή ξύλινης σπηλιάς στο δάσος: τα παιδιά κλήθηκαν να κατασκευάσουν όλα μαζί μια σπηλιά από κομμένα ξύλα μέσα στο δάσος. Όλα τα παιδιά συνεργάστηκαν και συμμετείχαν και έδειξαν να ακολουθούν τις οδηγίες των δασκάλων.

άλλες παρατηρήσεις από το ημερολόγιο:

- τα παιδιά της τάξης προσφωνούν το ένα το άλλο με τα ονόματα τους και δεν χρησιμοποιούν αντωνυμίες (αυτή, αυτός). Το ίδιο και οι εκπαιδευτικοί.
- Τα παιδιά και οι εκπαιδευτικοί δεν δίνουν βάση στην εξωτερική εμφάνιση και κάνουν κομπλιμέντα για το πόσο άνετο δείχνει κάτι ή το πόσο όμορφα χρώματα έχει.
- Τα παιδιά πολλές φορές μιλάνε για τρίτα άτομα χωρίς να διευκρινίζουν το φύλο τους. Παράδειγμα από συζήτηση παιδιών: δυο παιδιά, ένα αγόρι και ένα κορίτσι βλέπουν στην αυλή ένα άλλο παιδί με φούστα και κοντά μαλλιά τύπου «αγορέ». Το αγόρι λέει «μπορεί να είναι αγόρι αλλά μπορεί να είναι και κορίτσι», το κορίτσι λέει «ότι και να είναι δεν έχει σημασία».
- Τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, διακρίνονται από μια ανεξαρτησία, όλα τα παιδιά δοκιμάζουν όλα τα παιχνίδια.

Παρακάτω θα απαντήσουμε στα ερωτήματα του βασικού άξονα του ημερολογίου με βάση όλες τις καταγραφές που αναφέρθηκαν παραπάνω και θα δούμε τα συμπεράσματα από τις συγκεκριμένες καταγραφές καθώς και την σύνδεση τους με την βιβλιογραφία:

Με τι παιχνίδι απασχολούνται τα παιδιά και τι συμβαίνει κατά την διάρκεια του παιχνιδιού;

Όλα τα παιδιά απασχολούνται με όλα τα παιχνίδια ανεξαρτήτως φύλου αλλά και ενθαρρύνονται να παίζουν σε ανάμεικτες ομάδες. Παρόλο που σύμφωνα με μελέτες τα παιδιά προβαίνουν σε «διαχωρισμό φύλου» ύστερα από την ηλικία των δύο ετών (Elliot, Kratochwill, Cook και Travers, 2008, σελ. 188, σελ.193). Βέβαια σε μελέτες που έχουμε ήδη αναφέρει, βρέθηκε ότι τα παιδιά όπου οι δάσκαλοι τους χρησιμοποιούν τεχνικές προώθησης ισότητας φύλων στην τάξη είναι περισσότερο πιθανό να απασχολούνται με παιχνίδια που εμπλέκονται όλα τα φύλα σε αντίθεση με τα παιδιά που δεν έχουν λάβει παρόμοια εκπαίδευση (Collins,1987).

Ωστόσο, παρατηρήθηκε πως σε κάποια συγκεκριμένα παιχνίδια τα παιδιά είτε αναπαριστούν διαφορετικούς ρόλους είτε παίζουν το ίδιο παιχνίδι με διαφορετικό τρόπο. Για παράδειγμα, στο μιμητικό παιχνίδι τα παιδιά μπορεί να δοκιμάζουν διαφορετικούς ρόλους ωστόσο τα κορίτσια τείνουν κυρίως να παίζουν ένα γονεϊκό πρόσωπο, ενώ τα αγόρια κάποιον ήρωα. Οι Alina & Cameron, (2011, σελ.15) αναφέρουν ότι «τα παιδιά προσχολικής ηλικίας συχνά αποκαλύπτουν τα στερεότυπα που έχουν για το φύλο μέσω του παιχνιδιού τους» για παράδειγμα «κατά την διάρκεια του μιμητικού παιχνιδιού τα κορίτσια αναπαριστούν συχνότερα οικογενειακούς ρόλους, ενώ τα αγόρια αναπαριστούν κυρίως ήρωες δράσης».

Επιπλέον, όπως διατυπώθηκε και παραπάνω τα παιδιά μπορεί να παίζουν το ίδιο παιχνίδι με διαφορετικό τρόπο. Συγκεκριμένα, τα παιδιά είχαν την τάση να παίζουν με τα κατασκευαστικά παιχνίδια, τα petshop και την άμμο με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με το αν ήταν αγόρια ή κορίτσια. Αυτό ίσως συμβαίνει λόγω της επίδρασης που έχει το οικογενειακό περιβάλλον στα παιδιά όσον αφορά στην κοινωνικοποίηση των φύλων (Hilgard, 2003). Όπως αναφέρεται σε προηγούμενο κεφάλαιο (βλ. εν. 8.1.), οι γονείς ενδέχεται να επηρεάζουν το παιδί τους στις ιδέες που θα τρέφει αργότερα για το φύλο ενθαρρύνοντας το παιχνίδι μόνο με άτομα του ίδιου φύλου ή ενθαρρύνοντας την ενασχόληση μόνο με «αγορίστικες» ή «κοριτσίστικες» δραστηριότητες αντίστοιχα. Έπειτα, με την εισαγωγή του παιδιού στον παιδικό σταθμό είναι πιθανό μια τέτοια νοοτροπία να συνεχιστεί και μέσα στον σχολικό χώρο (Collins, 1978).

Ακόμα, παρατηρήθηκε πως κατά την διάρκεια του μιμητικού παιχνιδιού τα κορίτσια αναπαριστούσαν πιο εύκολα αντρικούς ρόλους από ότι τα αγόρια γυναικίους (αν και υπήρχαν αρκετές εξαιρέσεις και μάλιστα λόγω των μεταμφίεσεων που πολλές φορές περιλάμβαναν μόνο γυναικεία ρούχα τα αγόρια μπορεί να δοκίμαζαν να παίζουν γυναικίους ρόλους). Ωστόσο, το ότι τα κορίτσια τείνουν να δοκιμάζουν με μεγαλύτερη ευκολία και περισσότερες φορές από ότι τα αγόρια να παραστήσουν αντρικούς ρόλους, ίσως συμβαίνει γιατί οι γονείς αντιδρούν διαφορετικά με τα αγόρια και διαφορετικά με τα κορίτσια ενώ παράλληλα οι ίδιοι τείνουν να είναι πιο αυστηροί με το παιχνίδι των αγοριών παρά με αυτό των κοριτσιών (Lindsey, Mize & Pettit, 1997). Παρόλα αυτά σε ένα σχολικό περιβάλλον που δεν κάνει διακρίσεις, ίσως τα παιδιά νιώθουν πιο άνετα να δοκιμάσουν και άλλους ρόλους και ίσως γι' αυτό τον λόγο τα αγόρια αν και διστακτικά μπορούν να δοκιμάζουν γυναικίους ρόλους.

Επιπλέον, υπάρχουν προτιμήσεις παιχνιδιών από τα δύο φύλα: τα κορίτσια προτιμούν να παίζουν παιχνίδια όπως: petshop (ειδικά για το συγκεκριμένο παιχνίδι τα κορίτσια όπως αναφέρεται το επιλέγουν έξι φορές περισσότερο από τα αγόρια, ένας αριθμός αρκετά μεγάλος σε σχέση με τα υπόλοιπα παιχνίδια), μιμητικά παιχνίδια (αναπαράσταση οικογένειας) και ζωγραφική, ενώ τα αγόρια προτιμούν κυρίως: κατασκευαστικά παιχνίδια (αν και τα αγόρια παίζουν μόνο δύο φορές περισσότερο με το συγκεκριμένο παιχνίδι, τα κορίτσια ακριβώς επειδή συνήθως παίζουν ύστερα από παρότρυνση της δασκάλας είναι πιο δεκτικά από ότι τα αγόρια όταν τους ζητείτε να παίζουν petshop) , χαρτοκοπτική και μιμητικά παιχνίδια (αναπαράσταση δράσης).

Πράγματι, τα αγόρια περνάνε περισσότερο χρόνο παίζοντας με τουβλάκια (κατασκευαστικό υλικό), αυτοκινητάκια και γενικά παιχνίδια που εμπεριέχουν δράση. Από την άλλη τα κορίτσια περνούν περισσότερο χρόνο παίζοντας με κούκλες, λούτρινα ζωάκια (petshop) και απασχολούνται περισσότερο από ότι τα αγόρια με την ζωγραφική και τα καλλιτεχνικά (Frost, Wortham & Reifel, 2010).

Βέβαια, παρατηρούνται κάποια παιχνίδια που από κοινού απασχολούν και αρέσουν περισσότερο και στα αγόρια και στα κορίτσια της τάξης και αυτά είναι: τα ζωάκια, η άμμος και το παιχνίδι στην αυλή. Τα παιδιά σ' αυτές τις δραστηριότητες τείνουν να παίζουν αγόρια-κορίτσια συνήθως με δική τους πρωτοβουλία. Επιπλέον, στο παιχνίδι στην αυλή όλα τα παιδιά είναι εξαιρετικά κινητικά, ανεξάρτητα και θαρραλέα. Δεν υπάρχει κάποια έρευνα που να επιβεβαιώνει γιατί τα παιδιά τείνουν να απασχολούνται περισσότερο με αυτές τις δραστηριότητες αλλά μπορούμε να αναφέρουμε πως σε μελέτες που έγιναν, βρέθηκε ότι τα αγόρια και τα κορίτσια που φοιτούν σε σχολεία που δεν θέτουν αυστηρούς στερεότυπους κανόνες για το φύλο είναι πιο πιθανό να απασχολούνται με παιχνίδια από διάφορους τομείς

αλλά και είναι περισσότερο πιθανό να παίζουν σε ομάδες που περιλαμβάνουν και αγόρια και κορίτσια και μάλιστα να υιοθετούν συμπεριφορές που δεν είναι στερεοτυπικές ως προς το φύλο (π.χ. κορίτσια-ήσυχα, αγόρια-ζωηρά), (Collins,1987).

Ακόμα, παρατηρούμε ότι στην ζωγραφική τα παιδιά πέρα από τις διαφορετικές δεξιότητες που αναπτύσσουν ανάλογα με το αν είναι αγόρια ή κορίτσια έχουν μια συνεργατικότητα μεταξύ τους και το ένα τείνει να βοηθάει το άλλο σε κάποια δυσκολία που αντιμετωπίζει (π.χ. κόψιμο χαρτιού). Επίσης, στην ανάγνωση ιστορίας τα παιδιά φαίνεται να έχουν λιγότερα στερεότυπα για το πώς πρέπει να είναι η εμφάνιση ενός αγοριού και ενός κοριτσιού, αλλά και στο παιχνίδι με τα χρώματα τα παιδιά δεν περιορίστηκαν σε στερεοτυπικά χρώματα (ροζ και μπλε). Πράγματι, τα παιδιά που παρακολουθούν ένα σχολικό πρόγραμμα που πιστεύει στην ισότητα των φύλων τείνουν να είναι παιδιά που αναπτύσσουν λιγότερα στερεότυπα και που σέβονται την διαφορετικότητα (Upsalla university, 2017).

Γενικά, στις οργανωμένες δραστηριότητες, φαίνεται να συμμετέχουν όλα τα παιδιά αλλά παρατηρείτε πως τα αγόρια προτιμούν τις ελεύθερες περισσότερο και συμμετέχουν στις οργανωμένες κυρίως ύστερα από παρότρυνση της δασκάλας ή αφού δούνε τα υπόλοιπα παιδιά να παίζουν. Αυτό ίσως εξηγείται από το ότι οι οργανωμένες δραστηριότητες συμβάλλουν στο μάθουν τα παιδιά να ακούνε τους κανόνες του περιβάλλοντος. Ο Block (1983), λέει πως γενικά τα κορίτσια διδάσκονται στο να υπακούν κανόνες ενώ τα αγόρια στο να προσαρμόζονται στην έλλειψη κανόνων, ίσως αυτός είναι και ένας λόγος που τα αγόρια τείνουν να μην προτιμάνε τόσο τις οργανωμένες δραστηριότητες (Fagot, 1994).

Παρά τις προτιμήσεις των παιδιών προς τα παιχνίδια της τάξης, τα παιδιά συνήθως παίζουν σε ανάμεικτες ομάδες ενώ τις περισσότερες φορές επιλέγουν μόνα τους τις ομάδες αυτές χωρίς να εμπλακεί η δασκάλα τους. Αυτό προκαλεί εντύπωση (όπως έχει ήδη αναφερθεί), εφόσον τα παιδιά από μικρή ηλικία (συνήθως τριών ετών), όταν αναγνωρίσουν το αν είναι αγόρια ή κορίτσια τείνουν να παίζουν περισσότερο με τα παιδιά του ίδιου φύλου (Fagot, 1994), αυτό λοιπόν δεν συμβαίνει στο συγκεκριμένο τμήμα. Επίσης, τα παιδιά συμμετέχουν στις οργανωμένες δραστηριότητες και δείχνουν να έχουν μια ανεξαρτησία και μια συνεργατικότητα μεταξύ τους, ενώ κανένα παιδί δεν υποτιμάει κάποιο άλλο λόγω του φύλου του. Επιπλέον, αγόρια και κορίτσια φαίνονται αρκετά δραστήρια και τολμηρά όταν παίζουν ελεύθερα παιχνίδια στην αυλή. Όσον αφορά τα παραπάνω ο Kenward (ερευνητής του Πανεπιστημίου της Uppsala και Oxford Brookes,2017) μας λέει πως μια παιδαγωγική πρακτική που είναι ουδέτερη ως προς το φύλο μπορεί να μην μειώνει από μόνη της την τάση των παιδιών να χρησιμοποιούν το φύλο για να κατηγοριοποιήσουν τους ανθρώπους αλλά μειώνει την τάση τους να σκέφτονται στερεοτυπικά για τα φύλα και να τα διαχωρίζουν μεταξύ τους με βάση αυτά τα στερεότυπα και έτσι αρχίζουν να διευρύνουν τις δεξιότητες αλλά και τις ευκαιρίες τους.

Πως αλληλεπιδρούν τα δύο φύλα μεταξύ τους; Αναπτύσσουν σχέσεις; (φιλικές, εχθρικές, ουδέτερες, ανταγωνισμού). Υπάρχουν προτιμήσεις ως προς το φύλο του ατόμου που το παιδί επιθυμεί να παίξει;

Αγόρια και κορίτσια φαίνεται να μπορούν να παίζουν όλα μαζί σε ανάμεικτες ομάδες. Η σχέση τους είναι φιλική και συνεργατική. Υπάρχουν κορίτσια τα οποία απολαμβάνουν περισσότερο την παρέα των αγοριών και την επιδιώκουν και υπάρχουν και αγόρια που κάνουν περισσότερο παρέα με κορίτσια. Ωστόσο, τα αγόρια φαίνεται να είναι πιο ανταγωνιστικά μεταξύ τους και να επιδιώκουν συχνότερα την παρέα άλλων αγοριών. Παρόλα αυτά δεν γίνονται εμφανείς προτιμήσεις ατόμων με βάση το φύλο από τα παιδιά και φαίνεται όλα τα παιδιά να μπορούν να παίξουν και να συνεργαστούν μεταξύ τους.

Αυτή η μικρή προτίμηση των αγοριών για το παιχνίδι με άλλα αγόρια, ίσως οφείλετε σε δύο παράγοντες: στην κουλτούρα του παιδιού και στην οικογένεια του. Έχει εξηγηθεί σε προηγούμενα κεφάλαια η επιρροή των γονέων και της κουλτούρας αυτών προς το παιδί και λόγω του ότι το σχολείο ήταν πολυπολιτισμικό και φιλοξενούσε πολλές διαφορετικές κουλτούρες, αυτό μπορεί να επηρέαζε τα παιδιά στην επιλογή του φύλου των παιδιών με τα οποία θα έπαιζαν (βλ. εν. 7.1. & 7.2.).

Επεμβαίνει ο/η εκπαιδευτικός στην διαδικασία συναναστροφής των παιδιών μεταξύ τους; Πως;

Ο/Η εκπαιδευτικός επεμβαίνει στην διαδικασία συναναστροφής των παιδιών κυρίως στην δημιουργία ανάμεικτων ομάδων. Αυτό βέβαια, συμβαίνει όταν ο/η εκπαιδευτικός παρατηρεί ότι οι ομάδες τείνουν να μην είναι ανάμεικτες. Βέβαια, πολλές φορές τα ίδια τα παιδιά κάνουν τις ομάδες τους οι οποίες συνήθως απαρτίζονται και από αγόρια και από κορίτσια.

Επίσης, ο/η εκπαιδευτικός έχει κυρίως καθοδηγητικό ρόλο, ειδικά όταν πρόκειται για απορίες παιδιών περί φύλου όπου η απάντηση που δίνεται είναι τέτοιου τύπου ώστε το παιδί να μπορέσει να διεξάγει μόνο του τα συμπεράσματα (βλ. ανάγνωση παραμυθιού και μιμητικό παιχνίδι). Η μέθοδος που χρησιμοποιεί η παιδαγωγός στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι η εννοιολογική σύμφωνα με τους Sandström, Stier και Sandberg (2013).

Τι συμπεραίνω από όλα αυτά;

Τα παιδιά της τάξης είναι εξαιρετικά ανεξάρτητα, ενεργητικά, δυναμικά και κατέχονται από φιλική σχέση μεταξύ τους ανεξάρτητα από το φύλο τους. Σ' αυτό βοηθάει και ο ρόλος του/της παιδαγωγού ο οποίος συνοψίζεται στο να καθοδηγεί τις σκέψεις των παιδιών και να τα βοηθάει να βγάλουν τα δικά τους συμπεράσματα μέσω ερωταπαντήσεων. Αυτό δίνει στα παιδιά την δυνατότητα να σκέφτονται κριτικά.

Η κριτική σκέψη που αποκτούν τα παιδιά τα βοηθάει να κατανοήσουν τον κόσμο καλύτερα και αυτό φαίνεται και από τις συζητήσεις και τις απορίες τους μέσα στην τάξη. Επίσης, τα ίδια τα παιδιά φαίνεται μέσα από το παιχνίδι τους να μην έχουν περιορισμούς και να μην «φοβούνται» να δοκιμάσουν όλα τα παιχνίδια αλλά και να παίξουν και να ντυθούν όπως το αντίθετο φύλο. Μέσα στο σχολείο λοιπόν και στα πλαίσια του φανταστικού-μιμητικού παιχνιδιού τα παιδιά δεν διστάζουν να αλλάζουν τους ρόλους τους. Τέλος, τα παιδιά φαίνεται να μην περιορίζονται σε στερεότυπα για την εμφάνιση κάποιου αλλά και να δέχονται την διαφορετικότητα (βλ. «άλλες παρατηρήσεις από το ημερολόγιο», σελ. 64). Όλα αυτά τεκμηριώνονται παραπάνω αλλά και στα κεφάλαια που περιλαμβάνεται η θεωρία.

13. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Σ' αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται οι συγκρίσεις των αποτελεσμάτων των παραπάνω εργαλείων διεξαγωγής της έρευνας. Επομένως, θα παρουσιαστούν τα κοινά σημεία και οι διαφορές ανάμεσα στις συνεντεύξεις των παιδαγωγών και των γονέων, του παιδαγωγικού υλικού, της βιωματικής δραστηριότητας αλλά και του ημερολογίου. Αυτό συμβαίνει στα πλαίσια της τριγωνοποίησης. Η μέθοδος τριγωνοποίησης που χρησιμοποιήθηκε για την διεξαγωγή των συμπερασμάτων της έρευνας είναι η: τριγωνοποίηση με την χρήση πολλαπλών πηγών δεδομένων.

Οι Hammersley και Atkinson αναφέρουν ότι, κατά αυτού του είδους την τριγωνοποίηση «χρησιμοποιούνται τα δεδομένα από τη μία πηγή για να ελεγχθεί η ισχύς των συμπερασμάτων από μία άλλη». Επιπλέον, «οι πολλαπλές πηγές δεδομένων μπορούν να επιλεγούν επίσης για να αντιπροσωπεύσουν διαφορές και για να εξασφαλίσουν ποικιλία δεδομένων για ένα μόνο θέμα. Αυτό επιτρέπει στον ερευνητή να ανακαλύψει ποιες διαστάσεις ή στοιχεία ενός φαινομένου μοιάζουν ή διαφέρουν μεταξύ πηγών, χρονικής στιγμής και τόπου διεξαγωγής της έρευνας» (Τζιαφέρη, 2014, σελ. 7).

Ο Denzin, περιέγραψε τρεις τύπους τριγωνοποίησης βασισμένης σε πηγές δεδομένων και αυτοί οι τύποι είναι: τα δεδομένα που συλλέγονται από άτομα, ομάδες ή και μέλη ομάδας, η συλλογή δεδομένων που αναφέρεται στον χρόνο και τα δεδομένα του χώρου. Σ' αυτή την έρευνα χρησιμοποιήθηκε ένας από τους τρεις τύπους και αυτός είναι: οι συλλογή δεδομένων από άτομα, ομάδες ή μέλη ομάδας, όπου τα δεδομένα από τη μία πηγή χρησιμοποιούνται για να επιβεβαιώσουν ή να ισχυροποιήσουν τα δεδομένα από μια άλλη (Τζιαφέρη, 2014).

13.1. Ομοιότητες και διαφορές των συνεντεύξεων των γονέων και των εκπαιδευτικών

Προχωρώντας στην σύγκριση των αποτελεσμάτων θα αναφερθούμε αρχικά στα κοινά σημεία μεταξύ των συνεντεύξεων των γονέων και των παιδαγωγών. Μεταξύ αυτών των δύο συνεντεύξεων μπορούν να εντοπιστούν αρκετά κοινά σημεία, κάποια από αυτά περιλαμβάνουν: τους ορισμούς που έδωσαν γονείς και εκπαιδευτικοί όσον αφορά στο τι είναι η ισότητα των φύλων, στην αλλαγή του παιδαγωγικού υλικού και στον ρόλο του εκπαιδευτικού, στους περιορισμούς που αντιμετωπίζει ένα τέτοιο εκπαιδευτικό σύστημα, στην ενημέρωση των γονέων και στην αλλαγή των στάσεων τους καθώς και στην προώθηση ενός συστήματος ισότητας φύλων από την χώρα.

Αναλυτικότερα, στον ορισμό που έδωσαν γονείς και εκπαιδευτικοί όσον αφορά στην «ισότητα των φύλων», φάνηκε πως και οι τέσσερις είναι αρκετά ενημερωμένοι. Ενώ και γονείς αλλά και εκπαιδευτικοί, αναφερθήκαν στα ίσα δικαιώματα και ευκαιρίες που θα πρέπει να έχουν οι άνθρωποι ανεξαιρέτως φύλου σε μια κοινωνία. Βλέπουμε λοιπόν, πως και οι γονείς έχουν άποψη για το θέμα της «ισότητας των φύλων» και ίσως αυτή η ενημέρωση να προήλθε από το ίδιο το σχολείο. Πράγματι, αυτό επιβεβαιώνεται και από τους εκπαιδευτικούς αλλά και από τους ίδιους τους γονείς. Αν παρατηρήσουμε τον Πίνακα 1 (σελ. 35), θα δούμε ότι στο υπέρ-θέμα με τίτλο «Διαμόρφωση τάξης με βάση την ισότητα των φύλων», υπάρχει μια κατηγορία υποθέματος με τίτλο «ενημέρωση γονέων και συνεργατών», ενώ στην αντίστοιχη υποκατηγορία υπάρχει τίτλος «έμφαση στην ενημέρωση των γονέων». Οι εκπαιδευτικοί λοιπόν κατά την διάρκεια της συνέντευξης αναφέρονται στην σημαντικότητα της

ενημέρωσης για το θέμα της «ισότητας των φύλων» από το ίδιο το σχολείο προς τους γονείς. Το ίδιο ακριβώς επιβεβαιώνεται από τους γονείς και γίνεται φανερό στον Πίνακα 2 (σελ. 46) και στο υπόθεμα με τίτλο «η ενημέρωση τους από το σχολείο» και στην υποκατηγορία με τίτλο «η αλλαγή της στάσης τους». Γίνεται φανερό λοιπόν ότι υπάρχει ενημέρωση από το ίδιο το σχολείο προς τους γονείς όσον αφορά στην ισότητα των φύλων.

Όσον αφορά στους περιορισμούς που δέχεται ένα τέτοιο εκπαιδευτικό σύστημα αν ανατρέξουμε στον Πίνακα 1, βλέπουμε πως στο υπέρθερμα με τίτλο «Περιορισμοί στην υλοποίηση προγράμματος ισότητας φύλων και η αντιμετώπιση τους», υπάρχει μια υποκατηγορία με τίτλο «άγνοια γονέων». Πράγματι, αυτό το «εμπόδιο» που αντιμετωπίζει το σχολείο, που είναι η άγνοια που έχουν οι γονείς για το συγκεκριμένο σύστημα, επιβεβαιώνεται έμμεσα και από τους ίδιους τους γονείς και αυτό φαίνεται στον Πίνακα 2 στην υποκατηγορία που αναφέρθηκε και πιο πάνω με τίτλο «η αλλαγή της στάσης τους». Οι γονείς λοιπόν (κυρίως ο ένας από τους δύο), ενώ διαφωνούσαν και είχαν αρκετές αμφιβολίες για ένα σύστημα ισότητας φύλων η στάση τους άλλαξε ολοκληρωτικά ύστερα από την ενημέρωση που δέχτηκαν από το σχολείο και έπαψαν να έχουν αντιρρήσεις και αμφιβολίες και άρα να λειτουργούν ως «εμπόδια».

Σχετικά με το πώς επηρεάζει τελικά ένα τέτοιο σύστημα τα παιδιά, γονείς και εκπαιδευτικοί αναφέρθηκαν στο πόσο ανοιχτόμυαλα γίνονται τα παιδιά και στις πολλαπλές ευκαιρίες μάθησης που τους δίνονται αλλά και στο ότι δεν δημιουργούνται επιπλέον στερεότυπα στα ίδια και ίσως εξαλείφονται και αυτά που υπήρχαν. Αυτές οι απόψεις φαίνονται και στους Πίνακες 1 και 2 (Πίνακας 1, υπόθεμα 2 & Πίνακας 2, υπόθεμα 5). Επιπλέον, όσον αφορά στον ρόλο του εκπαιδευτικού αλλά και το παιδαγωγικό υλικό γονείς και εκπαιδευτικοί έκαναν λόγο για τις αλλαγές που έγιναν στο παιδαγωγικό υλικό δίνοντας βάση στα βιβλία αλλά και στον ρόλο των δασκάλων για τον οποίο αναφέρθηκαν κυρίως στον τρόπο ομιλίας, στην αλλαγή των δραστηριοτήτων αλλά και στις ανάμεικτες ομάδες παιδιών.

Τέλος, όσον αφορά στο ερώτημα της έρευνας που τέθηκε του αν «έχει η Σουηδία ένα ενιαίο εκπαιδευτικό σύστημα προώθησης της ισότητας των φύλων στα σχολεία», η συνολική απάντηση που δόθηκε από γονείς και εκπαιδευτικούς είναι πως κάτι τέτοιο συμβαίνει αλλά δεν ακολουθείται από όλους ως τμήμα ενός ενιαίου παιδαγωγικού προγράμματος. Ενώ, παράλληλα αναφέρθηκε πως υπάρχουν πολλά σχολεία στην χώρα που ακολουθούν ένα τέτοιο σύστημα όμως χρειάζεται αρκετή οργάνωση ακόμα για να φτάσει να προωθείται η ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση στον επιθυμητό βαθμό.

Ακόμα, οι εκπαιδευτικοί ενώ έκαναν λόγο για το εκπαιδευτικό αναλυτικό πρόγραμμα το οποίο αναφέρεται στην ισότητα των φύλων και στηρίζεται πάνω στις αξίες της δημοκρατίας και της ισότητας, οι ίδιοι ανέφεραν πως δεν τηρείται από όλα τα σχολεία το συγκεκριμένο πρόγραμμα και πως η χώρα χρειάζεται κι άλλη προσπάθεια για να φτάσει να έχει ένα ενιαίο σύστημα ισότητας.

Οι διαφορές που εντοπίστηκαν ανάμεσα στις συνεντεύξεις που έγιναν σε εκπαιδευτικούς και γονείς έχουν να κάνουν κυρίως με τις διαφορετικές ερωτήσεις που έγιναν σ' αυτούς αλλά και με τις γνώσεις που είχαν οι ίδιοι πάνω στο θέμα της «ισότητας των φύλων». Οι εκπαιδευτικοί φαίνεται να έχουν περισσότερες γνώσεις γι' αυτό και επεκτάθηκαν περισσότερο με τις απαντήσεις τους. Για παράδειγμα, έκαναν λόγο για την ανεξαρτησία και την συνεργατικότητα που προσκομούν τα παιδιά από ένα τέτοιο σύστημα, δύο στοιχεία στα οποία δεν αναφέρθηκαν καθόλου οι γονείς.

Επίσης, στους περιορισμούς που αντιμετωπίζουν αναφέρονται στις διαφορετικές κουλτούρες που έχουν παιδιά και γονείς εφόσον το σχολείο είναι πολυπολιτισμικό αλλά και

στα καινούρια παιδιά που έρχονται και δεν γνωρίζουν τίποτα για το σύστημα. Όσον αφορά στις διαφορετικές κουλτούρες, οι γονείς ανέφεραν πως οι ίδιοι χρησιμοποιούν τεχνικές για να προωθήσουν στα παιδιά τους μια παιδαγωγική με βάση την ισότητα των φύλων και μάλιστα ο ένας από τους δύο γονείς προσπαθούσε να το κάνει αυτό πριν ενημερωθεί από το σχολείο. Βέβαια, οι γονείς που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις είχαν Σουηδική καταγωγή οπότε ίσως είναι πιθανό, λόγω κουλτούρας, οι ίδιοι να ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για την προώθηση μιας τέτοιας παιδαγωγικής στα παιδιά τους.

Επιπλέον, οι εκπαιδευτικοί αναφέρθηκαν και στην σημαντικότητα της ύπαρξης αντρών και γυναικών εκπαιδευτικών μέσα στην τάξη για να λειτουργήσει καλύτερα ένα σύστημα ισότητας. Οι δυο τους είχαν διαφορετικές απόψεις για το πώς μπορεί να λειτουργήσει ένας άντρας και μια γυναίκα εκπαιδευτικός μέσα στην τάξη. Οι απόψεις αυτές συνοψίζονται στην λειτουργία του εκπαιδευτικού ως μοντέλο-πρότυπο αλλά και αντίθετα στην λειτουργία του ίδιου του επαγγέλματος που αντιπροσωπεύεται από διαφορετικά φύλα ως πρότυπο για τα παιδιά., ενώ μίλησαν και για τον ρόλο του εκπαιδευτικού ως καθοδηγητή και παρατηρητή.

Τέλος, στον ορισμό που δόθηκε από τους εκπαιδευτικούς για το τι είναι η ισότητα των φύλων, οι ίδιοι ως πιο ενημερωμένοι έκαναν λόγο και για το κοινωνικό και το βιολογικό φύλο αλλά και για την σημαντική επίδραση που έχει στα παιδιά ένα τέτοιο σύστημα όταν ξεκινάει από μικρή ηλικία.

Συμπερασματικά, όσον αφορά στα θέματα ισότητας οι εκπαιδευτικοί είναι αρκετά ενημερωμένοι για το θέμα. Επίσης, για τους γονείς αφετηρία της ενημέρωσής τους, πλην ορισμένων εξαιρέσεων (η γυναίκα-μητέρα), υπήρξε το ίδιο το σχολείο και κατά συνέπεια οι εκπαιδευτικοί. Από τους εκπαιδευτικούς ο κυριότερος παράγοντας και ο πρωταρχικός για να λειτουργήσει ένα τέτοιο σύστημα, είναι η σωστή και συστηματική ενημέρωση. Μ' αυτόν τον τρόπο καλύπτεται η άγνοια των γονέων η οποία αποτελεί εξ αρχής ισχυρό εμπόδιο στην υλοποίηση ενός συστήματος ισότητας (βλ. εν. 12.1). Άλλους περιορισμούς που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί πέρα από την ίδια την οικογένεια (η οποία έχει το μεγαλύτερο αντίκτυπο στην διαμόρφωση του φύλου των παιδιών), είναι και η κουλτούρα της κάθε οικογένειας η οποία έχει άμεση σχέση με το φύλο όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενη ενότητα (βλ. εν. 7.2.).

Στην συνέχεια προχωρώντας στο πως επηρεάζει ένα τέτοιο σύστημα τα ίδια τα παιδιά, γονείς και εκπαιδευτικοί έκαναν λόγο για το πόσο ανοιχτόμυαλα γίνονται τα παιδιά, το ότι έχουν λιγότερα στερεότυπα αλλά και το ότι αποκτούν περισσότερες ευκαιρίες μάθησης (βλ. κεφ. 7.1.). Ενώ, οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν ως δύο ακόμα πλεονεκτήματα αυτού του συστήματος, την ανεξαρτησία που αποκτούν τα παιδιά και την συνεργατικότητα.

Ακόμα, για τον ρόλο του εκπαιδευτικού, γονείς και εκπαιδευτικοί αναφέρθηκαν σε τρία κοινά σημεία και αυτά είναι: η ομιλία, οι διαφορετικές δραστηριότητες αλλά και οι ανάμεικτες ομάδες. Ενώ οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν και τον ρόλο τους ως καθοδηγητές-παρατηρητές, αλλά και ως μοντέλα-πρότυπα ή την λειτουργία τους ως παράδειγμα επαγγέλματος για τα παιδιά (αφορά στους εκπαιδευτικούς διαφορετικών φύλων).

Επιπλέον, όσον αφορά στο παιδαγωγικό υλικό, γονείς και εκπαιδευτικοί ανέφεραν την αλλαγή του αλλά και έδωσαν βάση στα βιβλία που υπάρχουν στην τάξη. Έχουμε άλλωστε δει σε προηγούμενο κεφάλαιο (βλ. εν. 5.1.), πως τα παιχνίδια της τάξης και ο τόπος που τοποθετούνται μέσα σ' αυτή μπορεί να επηρεάσουν το σκεπτικό των παιδιών για το φύλο τους, τον εαυτό τους αλλά και του ανθρώπου γύρω τους (Alina & Cameron, 2011). Επίσης, αναφορικά με τα βιβλία, έχει ήδη αναφερθεί (βλ. εν. 5.2), πως τα παιδικά βιβλία ασκούν μεγάλη επιρροή στα μικρά παιδιά γιατί μέσω των ηρώων τους καθρεφτίζουν την ταυτότητα

του φύλου και την κουλτούρα κάθε μαθητή, επίσης τα περισσότερα από τα παιδικά βιβλία κρύβουν πολλά στερεότυπα (Alina & Cameron, 2011 & Mann-Boykin, 2016).

Τέλος, μιλώντας για την Σουηδία και το σύστημα ισότητας της στα σχολεία, γονείς και εκπαιδευτικοί βλέπουν σαν εμπόδιο το γεγονός ότι η χώρα δεν λειτουργεί με ένα ενιαίο σύστημα ισότητας παρόλο που υπάρχει το αναλυτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα που προβλέπει κάτι τέτοιο. Αυτές οι δηλώσεις των εκπαιδευτικών αντιτίθενται με την βιβλιογραφία κατά την οποία η Σουηδία πρωτοπορεί σε θέματα ισότητας φύλων και χρησιμοποιεί ήδη από την δεκαετία του 60 ένα ενιαίο σύστημα ισότητας (βλ. κεφ. 4.2.).

13.2. Σύγκριση καταγραφής παιδαγωγικού υλικού και συνεντεύξεων παιδαγωγών και γονέων

Οι παιδαγωγοί και οι γονείς κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων, όπως είδαμε και παραπάνω αλλά και όπως φαίνεται στους Πίνακες 1 και 2 αλλά και στην ανάλυση τους, υποστήριξαν ότι τα παιχνίδια της τάξης αλλά και τα βιβλία έχουν πλέον αλλάξει και δεν είναι τα ίδια με παλαιότερα και αυτό έγινε με σκοπό να προωθηθεί ένα μοντέλο ισότητας φύλων. Πράγματι, τα λεγόμενα και των δύο επιβεβαιώνονται από την καταγραφή του παιδαγωγικού υλικού στην οποία φαίνεται πως τα παιχνίδια κατά ένα μεγάλο ποσοστό δεν είναι στερεοτυπικά διαμορφωμένα αλλά και τα βιβλία είναι τέτοια ώστε να μην διαιωνίζουν κοινωνικά πρότυπα τα οποία καθιστούν άντρες και γυναίκες σε συγκεκριμένους ρόλους. Αυτά τα αποτελέσματα φαίνονται ακόμα πιο αναλυτικά στον Πίνακα 3.

Τα βιβλία λοιπόν, που όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ασκούν μεγάλη επιρροή στην διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου των παιδιών, αλλά και τα παιχνίδια, που επηρεάζουν εξίσου την προσωπικότητα των παιδιών και είναι δύο βασικά στοιχεία για να μπορέσει να υλοποιηθεί ένα παιδαγωγικό σύστημα ισότητας φύλων, θα πρέπει να είναι απαλλαγμένα από κάθε είδους στερεότυπα. Κάτι τέτοιο όντως συμβαίνει στην συγκεκριμένη τάξη και επιβεβαιώνεται από τρεις πηγές: τους παιδαγωγούς, τους γονείς αλλά και την καταγραφή της ερευνήτριας.

13.3. Διαφορές και ομοιότητες βιωματικής δραστηριότητας και ημερολογίου

Σε αυτό το κεφάλαιο θα συγκριθεί η βιωματική δραστηριότητα αλλά και το ημερολόγιο που καταγράφηκε από την ερευνήτρια με σκοπό να αναδειχθούν τα κοινά σημεία αλλά και οι διαφορές τους.

Αρχίζοντας με την βιωματική δραστηριότητα και από τα συμπεράσματα αυτής που έχουν ήδη αναφερθεί στο κεφάλαιο «Αποτελέσματα βιωματικής δραστηριότητας» (εν. 12.4.), παρατηρούμε ότι σύμφωνα μ' αυτά, τα παιδιά είναι εξαιρετικά ανοιχτόμυαλα σε ορισμένες από τις απαντήσεις τους (π.χ. απάντησαν θετικά στο αν τα αγόρια βιάζουν τα νύχια τους). Ωστόσο, επηρεάζονται κυρίως από τα παραδείγματα που φέρουν από την οικογένεια τους και από την κουλτούρα τους. Έτσι, τα παιδιά φαίνεται να κατέχονται από στερεότυπα σε πολλές από τις απαντήσεις τους.

Πράγματι, τα παραπάνω στοιχεία φαίνονται και στην καταγραφή του ημερολογίου του οποίου τα αποτελέσματα καταγράφονται αναλυτικότερα στο κεφάλαιο με τίτλο: «Αποτελέσματα από το ημερολόγιο» (εν. 12.5.). Από αυτά τα αποτελέσματα καταφεύγουμε στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά όντως επηρεάζονται από την κουλτούρα τους και ειδικά το οικογενειακό τους περιβάλλον σε μεγάλο βαθμό και αυτό φαίνεται από τον τρόπο που παίζουν τα διάφορα παιχνίδια αλλά και τις προτιμήσεις τους ως προς κάποια από τα παιχνίδια (π.χ. αγόρια-τουβλάκια, κορίτσια-κούκλες) παρόλο που βρίσκονται σε μια τάξη η οποία είναι αποφορτισμένη από στερεοτυπικές αντιλήψεις.

Επιπλέον, κατά την διάρκεια της βιωματικής δραστηριότητας τα παιδιά φαίνεται να εκδηλώνουν έναν πιο στερεότυπο χαρακτήρα ο οποίος έρχεται σε αντίθεση με την εικόνα που δείχνουν να έχουν τα ίδια στην τάξη σύμφωνα με όσα καταγράφηκαν από το ημερολόγιο. Για παράδειγμα στην βιωματική δραστηριότητα, όταν τα αγόρια ερωτήθηκαν «*τι θα συμβεί αν έρθεις στο σχολείο με φόρεμα;*» και τα δύο αγόρια όπως φαίνεται και στον Πίνακα 4 το θεώρησαν αστείο και μη φυσιολογικό (όπως και τα κορίτσια). Ωστόσο, κατά την διάρκεια της καταγραφής του ημερολογίου φάνηκε στο μιμητικό παιχνίδι τα ίδια αγόρια να μην αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα να αναπαραστήσουν γυναικείους ρόλους αλλά και στην ανάγνωση παραμυθιού (βλ. εν.1 2.5.), το παραμύθι όπου σε ένα αγόρι άρεζε να μεταμφιέζεται ως κορίτσι τα αγόρια, όπως και τα περισσότερα παιδιά, δεν φάνηκε να παραξενεύονται από το αγόρι της ιστορίας που ήθελε να ντύνεται με φορέματα.

Επίσης, από την καταγραφή του ημερολογίου φαίνεται πως όλα τα παιδιά απασχολούνται με όλα τα παιχνίδια και παίζουν σε ανάμεικτες ομάδες αν και μερικές φορές χρειάζονται κάποια παρακίνηση από τον/την παιδαγωγό. Αυτό δεν φαίνεται ξεκάθαρα από την βιωματική δραστηριότητα, όπου οι προτιμήσεις των παιδιών όταν κλήθηκαν να επιλέξουν ανάμεσα στα δύο παιχνίδια (σπαθί και κούκλα) ήταν μάλλον οι αναμενόμενες, πλην ορισμένων εξαιρέσεων.

Όσον αφορά στα παραπάνω μια έρευνα έρχεται να μας εξηγήσει πως τα παιδιά παρόλο που αναμφίβολα δέχονται τεράστια επιρροή από την οικογένεια, τα ίδια φαίνεται να συμπεριφέρονται διαφορετικά σε διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια (Hilgard, 2003). Αυτό βέβαια, προκαλεί μια σύγχυση αφού σημαίνει πως τα παιδιά μπορεί να έχουν επηρεαστεί από τους γονείς τους και να συμπεριφέρονται με έναν ανάλογο τρόπο στο σπίτι για παράδειγμα. Ωστόσο, όταν εισέρχονται στην τάξη λειτουργούν διαφορετικά χειριζόμενα τους κανόνες που «*επιβάλλονται*» από το σχολικό σύστημα. Αυτό λοιπόν, μπορεί να εξηγήσει το γεγονός ότι τα παιδιά έδωσαν αναμενόμενες απαντήσεις στα τεστ της βιωματικής δραστηριότητας λόγω της μεγάλης επιρροής που ασκεί η κοινωνία, οι γονείς και η κουλτούρα τους σ' αυτά, αλλά βρισκόμενα σε ένα περιβάλλον απαλλαγμένο από στερεότυπα όπως είναι η τάξη τους λειτούργησαν ανάλογα και φέρθηκαν με βάση τα δεδομένα της τάξης τους.

Τέλος τα κορίτσια, όπως φαίνεται και από την καταγραφή του ημερολογίου (στην επιλογή του παιχνιδιού που θα παίξουν) αλλά και από την βιωματική δραστηριότητα (στην επιλογή του παιχνιδιού, σπαθί ή κούκλα), είναι πιο δεκτικά στο να δοκιμάσουν παιχνίδια που θεωρούνται κατ' εξοχήν αγορίστικα από ότι τα αγόρια να δοκιμάσουν παιχνίδια που θεωρούνται κοριτσίστικα. Το γεγονός αυτό εξηγείτε και στην ενότητα 12.5., «*αποτελέσματα από το ημερολόγιο*», όπου ο Collins (1978) και οι Lindsey, Mize & Pettit (1997), μας εξηγούν πως οι γονείς ενδέχεται να ενθαρρύνουν το παιδί τους στην ενασχόληση του με «*αγορίστικες*» ή «*κοριτσίστικες*» δραστηριότητες αντίστοιχα, καθώς και οι ίδιοι έχουν διαφορετικές αντιδράσεις προς τα παιδιά τους ανάλογα με το φύλο τους αλλά και τείνουν να είναι πιο αυστηροί με το παιχνίδι των αγοριών παρά με το παιχνίδι των κοριτσιών.

Σχετικά με το παραπάνω εύρημα, σε μια μελέτη του Freeman (2007), όταν δόθηκαν ερωτηματολόγια στους γονείς με ερωτήσεις που αφορούσαν στο πως θα αντιδρούσαν αν το παιδί τους έπαιζε με ένα παιχνίδι του αντίθετου φύλου οι ίδιοι έδωσα μη στερεοτυπικές απαντήσεις. Παράλληλα, τα ίδια τα παιδιά ανέφεραν ότι οι γονείς τους δεν θα ενέκριναν μια τέτοια πράξη και ειδικά για τα αγόρια από τα οποία μόνο το 9% απάντησε πως οι γονείς τους θα ενέκριναν το παιχνίδι τους με «κοριτσίστικα» παιχνίδια. Παρά τις απαντήσεις των παιδιών τα αποτελέσματα έδειξαν πως το 64% των γονέων θα αγόραζαν στον γιο τους μια κούκλα, το 84% δεν θα ενοχλούταν αν έβλεπε τον γιο του ντυμένο με φόρεμα κατά την διάρκεια του παιχνιδιού και το 92% θα ενέκριναν μαθήματα μπαλέτου για τον γιό τους. Τα αυστηρά κριτήρια που φαίνεται να έχουν τα παιδιά λοιπόν και η μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις απαντήσεις των γονέων και των παιδιών αποκαλύπτουν τα μηνύματα που αντιλαμβάνονται τα παιδιά τους από το περιβάλλον γύρω τους (Alina & Cameron, 2011). Αυτή η μελέτη λοιπόν συμπληρώνει τα ευρήματα αυτής της έρευνας ότι τα παιδιά επηρεάζονται από τα γεγονότα που βλέπουν να συμβαίνουν είτε στο οικογενειακό, είτε στο σχολικό περιβάλλον είτε μέσα από την κοινωνία γενικότερα και δρουν ανάλογα.

Καταληκτικά, τα παιδιά φαίνεται να μπορούν να ενσωματωθούν μέσα σε μια τάξη απαλλαγμένη από στερεοτυπικές αντιλήψεις για τα φύλα και φαίνεται πως στοιχεία του χαρακτήρα τους, όπως για παράδειγμα το να είναι πιο ανοιχτόμυαλα σε σχέση με τα παιχνίδια με τα οποία μπορούν να ασχοληθούν, διαμορφώνονται μέσα σ'αυτή την τάξη. Ωστόσο, τα στοιχεία του χαρακτήρα τους τα λαμβάνουν και από το οικογενειακό περιβάλλον τους το οποίο συνεπάγεται της κουλτούρας τους αλλά και από την κοινωνία μέσα στην οποία ζούνε. Οπότε, τα παιδιά βρισκόμενα στην μέση ενός συστήματος που έχει οργανωθεί έτσι ώστε να μην υπάρχουν διακρίσεις φύλου και μιας κουλτούρας ή κοινωνίας που είτε δεν έχει διαμορφωθεί έτσι είτε έχει τα μεμπτά της σημεία δεν μπορούν να «χτίσουν» μια προσωπικότητα που να είναι απαλλαγμένη από κάθε στερεοτυπική αντίληψη για τα φύλα.

13.4. Σύγκριση αποτελεσμάτων των συνεντεύξεων των γονέων και των εκπαιδευτικών με τα αποτελέσματα της βιωματικής δραστηριότητας και του ημερολογίου

Σ' αυτό το κεφάλαιο θα προβούμε σε μια σύγκριση των αποτελεσμάτων που βρέθηκαν από την σύγκριση που έγινε μεταξύ των συνεντεύξεων των γονέων και των εκπαιδευτικών και των αποτελεσμάτων της βιωματικής δραστηριότητας και του ημερολογίου με σκοπό να δούμε τα κοινά σημεία και τις διαφορές τους όπου υπάρχουν. Η βαρύτητα που θα δοθεί σ'αυτή την σύγκριση θα αφορά στον ρόλο το παιδαγωγών στην τάξη, στην επιρροή του συστήματος στα παιδιά αλλά και στο παιδαγωγικό υλικό.

Αρχικά, θα ξεκινήσουμε με τα κοινά σημεία και τις διαφορές των αποτελεσμάτων των συνεντεύξεων των γονέων και των εκπαιδευτικών με τα αποτελέσματα του ημερολογίου και της βιωματικής δραστηριότητας όσον αφορά στην επιρροή του συστήματος αυτού προς τα παιδιά.

Στο ημερολόγιο λοιπόν, παρατηρούμε πως τα παιδιά χαρακτηρίζονται ως ανεξάρτητα, τολμηρά ανεξαρτήτως φύλου, αρκετά ανοιχτόμυαλα όσον αφορά στα στερεότυπα του φύλου καθώς και απασχολούνται και δοκιμάζουν να παίξουν με τα περισσότερα παιχνίδια και σε ανάμεικτες ομάδες, αγοριών και κοριτσιών. Αυτά τα δεδομένα επιβεβαιώνονται και από τους γονείς αλλά και από τους παιδαγωγούς, οι οποίοι αναφέρονται στο πόσο ανοιχτόμυαλα

γίνονται τα παιδιά, στο ότι έχουν λιγότερα στερεότυπα και περισσότερες ευκαιρίες μάθησης αφού δοκιμάζουν να απασχολούνται με όλα τα παιχνίδια και τις δραστηριότητες καθώς και είναι πιο ανεξάρτητα και συνεργατικά μεταξύ τους.

Τα παιδιά βέβαια, από τις απαντήσεις που έδωσαν κατά την διάρκεια της βιοματικής δραστηριότητας δεν φαίνεται να είναι τόσο ανοιχτόμυαλα, πλην ορισμένων εξαιρέσεων. Τα παιδιά που φάνηκε όμως να είναι πιο ανοιχτόμυαλα και άρα έδωσαν τις λιγότερο αναμενόμενες απαντήσεις ήταν παιδιά που μέσα στο οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον είχαν βιώσει παρόμοιες καταστάσεις (π.χ. τα παιδιά που απάντησαν πως ο άντρας είναι υπεύθυνος για την προσοχή και ανατροφή των παιδιών, είναι είτε παιδιά χωρισμένων γονιών όπου μένουν με τον πατέρα τους, είτε παιδιά που ο πατέρας τους μένει σπίτι και η μητέρα τους δουλεύει, βλ. εν. 12.4.). Άρα παρατηρούμε και εδώ την επιρροή της οικογένειας, όπως και σε άλλο παράδειγμα παρατηρούμε την επιρροή της κουλτούρας (π.χ. το παιδί που απάντησε πως οι άνδρες φοράνε φορέματα ήταν ινδικής καταγωγής (βλ. εν. 12.4.).

Στην συνέχεια, θα παρουσιαστούν τα κοινά σημεία και οι διαφορές των αποτελεσμάτων των συνεντεύξεων των γονέων και των εκπαιδευτικών με τα αποτελέσματα του ημερολογίου όσον αφορά στον ρόλο των παιδαγωγών μέσα στην τάξη.

Στο ημερολόγιο λοιπόν οι παιδαγωγοί φαίνεται να παίζουν καθοδηγητικό ρόλο μέσα στην τάξη, να παροτρύνουν το παιχνίδι των παιδιών σε ανάμεικτες ομάδες καθώς και το παιχνίδι τους με παιχνίδια που δεν θεωρούνται «ορθά» για το φύλο τους (π.χ. αγόρια-petshop). Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από τα λεγόμενα των παιδαγωγών και των γονέων, οι οποίοι αναφέρθηκαν στις διαφορετικές δραστηριότητες που παίζουν τα παιδιά και στις ανάμεικτες ομάδες, καθώς και στον τρόπο ομιλίας των δασκάλων προς τα παιδιά. Επίσης, οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί αναφέρθηκαν στον ρόλο τους ως καθοδηγητές-παρατηρητές αλλά και στην λειτουργία τους ως πρότυπο για τα παιδιά. Βέβαια, από το ημερολόγιο τα παιδιά φαίνεται να έχουν κάποιες συγκεκριμένες προτιμήσεις ως προς τα παιχνίδια τα οποία παίζουν, τα οποία συνοψίζονται στα κατασκευαστικά παιχνίδια για τα αγόρια και στα παιχνίδια μίμησης για τα κορίτσια. Αυτή η διαφορά δεν αναφέρεται από τους παιδαγωγούς και από τους γονείς παρόλο που οι γονείς εξέφρασαν την δυσαρέσκεια του να ζούνε σε μια κοινωνία που προωθεί της κούκλες στα κορίτσια και θέτει διαφορετικά πρότυπα για τα δύο φύλα. Οπότε, κάτι τέτοιο μπορεί να οφείλεται στα βιώματα των παιδιών γενικότερα μέσα από την κοινωνία τους, όπως έχει εξηγηθεί και σε προηγούμενη ενότητα (12.4.).

Τέλος, όσον αφορά στο παιδαγωγικό υλικό τα παιδιά φαίνεται, ως επί το πλείστον, να απασχολούνται με παιχνίδια και δραστηριότητες οι οποίες είναι απαλλαγμένες από στερεότυπα. Κάτι τέτοιο όντως επιβεβαιώνεται από τις/τους παιδαγωγούς και τους γονείς (αλλά και την καταγραφή του παιδαγωγικού υλικού της τάξης) οι οποίοι μίλησαν για τις αλλαγές που έχουν γίνει στο παιδαγωγικό υλικό της τάξης, έτσι ώστε να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο απαλλαγμένο από τα διάφορα στερεότυπα.

Συμπερασματικά, τα παιδιά μέσα από μια τέτοια παιδαγωγική όντως γίνονται πιο ανοιχτόμυαλα με λιγότερα στερεότυπα και περισσότερες ευκαιρίες μάθησης. Βέβαια, κάτι τέτοιο για να γίνει πιο αποτελεσματικά θα πρέπει να συμβάλουν και οι γονείς και η κοινωνία ολόκληρη. Επιπλέον, οι παιδαγωγοί έχουν συγκεκριμένες τεχνικές για να μπορέσουν να δημιουργήσουν μια τάξη απαλλαγμένη από στερεότυπα φύλου, αλλά και καθοδηγούν και παροτρύνουν τα παιδιά στο να είναι πιο ανοιχτόμυαλα (τα παροτρύνουν να παίζουν σε ανάμεικτες ομάδες και με διαφορετικά παιχνίδια).

14.ΣΥΖΗΤΗΣΗ

14.1.Συμπέρασμα της έρευνας

Σ' αυτό το κεφάλαιο θα παρουσιαστεί το γενικό συμπέρασμα της συγκεκριμένης έρευνας. Αρχικά, απαντώντας στα ερωτήματα της έρευνας και ξεκινώντας από το πρώτο (πως μπορώ να κάνω μια τάξη να βασίζεται στην ισότητα των φύλων; Υπάρχουν συγκεκριμένες τεχνικές;), η απάντηση είναι πως υπάρχουν συγκεκριμένες τεχνικές και αυτές συνοψίζονται στην σωστή ενημέρωση των γονέων και των εκπαιδευτικών και στην αλλαγή του παιδαγωγικού υλικού και των δραστηριοτήτων που συμβαίνουν μέσα στην τάξη.

Προχωρώντας στο δεύτερο ερώτημα, (Ποιους περιορισμούς μπορεί να αντιμετωπίσω;), αυτοί για τους γονείς είναι η ίδια η κοινωνία και για τους εκπαιδευτικούς είναι οι ίδιοι οι γονείς και η κουλτούρα τους, καθώς και τα παιδιά που έχουν παρόμοια κουλτούρα (βέβαια σύμφωνα με τους παιδαγωγούς κάτι τέτοιο αντιμετωπίζεται με την σωστή ενημέρωση).

Έπειτα, προχωρώντας στο τρίτο ερώτημα (Ποιος είναι ο ρόλος των εκπαιδευτικών σε μια τάξη που βασίζεται στην ισότητα των φύλων;), θα λέγαμε πως αυτός συνοψίζεται στο ότι λειτουργούν ως πρότυπα για τα παιδιά, και είναι καθοδηγητές και παρατηρητές των παιδιών και της τάξης. Στην συνέχεια, και στο τέταρτο ερώτημα (ποια είναι η στάση των γονέων;), θα λέγαμε πως όποια και αν είναι η στάση τους αυτή ενισχύεται αν είναι θετική ή παύει να είναι εμπόδιο αν είναι αρνητική ύστερα από την ενημέρωση τους από το σχολείο.

Ακόμα, προχωρώντας στο πέμπτο ερώτημα (Ποια αποτελέσματα έχει στα παιδιά μια τάξη που υποστηρίζει την ισότητα των φύλων;), θα λέγαμε πως τα παιδιά σε γενικές γραμμές γίνονται πιο ανοιχτόμυαλα, με λιγότερα στερεότυπα και περισσότερες ευκαιρίες μάθησης. Επίσης, λειτουργούν πιο ομαδικά και συνεργατικά και κατέχονται από μια ανεξαρτησία που τους προσφέρεται από το γενικό κλίμα δημοκρατίας και ισότητας που επικρατεί στην τάξη. Βέβαια, τα παιδιά που τείνουν να έχουν τα λιγότερα στερεότυπα και τα περισσότερα από τα παραπάνω χαρακτηριστικά, σύμφωνα με την έρευνα, ήταν παιδιά που και η οικογένεια τους χρησιμοποιούσε τεχνικές για να απαλλάξει τα παιδιά τους από τα στερεότυπα του φύλου αλλά και η κουλτούρα τους θα χαρακτηριζόταν ως πιο δυτική.

Τέλος, προχωρώντας στο έκτο και τελευταίο ερώτημα (Χρησιμοποιεί η Σουηδία ένα ενιαίο εκπαιδευτικό σύστημα ισότητας φύλων στα σχολεία;) η απάντηση είναι πως η Σουηδία μάλλον δεν χρησιμοποιεί κάποιο ενιαίο εκπαιδευτικό σύστημα προώθησης της ισότητας των φύλων, παρόλο που σαν κοινωνία προχωράει προς αυτή την κατεύθυνση. Βέβαια, αν κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει αυτό σίγουρα θα έχει αντίκτυπο σε ένα παιδαγωγικό σύστημα που υποστηρίζει την ίση μεταχείριση των φύλων.

Συμπερασματικά, ένα σύστημα ισότητας φύλων μπορεί να λειτουργήσει σε ένα σχολικό περιβάλλον και αυτό μπορεί να φέρει πολλά πλεονεκτήματα στα παιδιά, όπως: το να έχουν λιγότερα στερεότυπα ή το να έχουν περισσότερες ευκαιρίες μάθησης δοκιμάζοντας διαφορετικά παιχνίδια και δραστηριότητες. Αυτό το σύστημα όμως επιφέρει καλύτερα αποτελέσματα όταν υπάρχει μέσα σε μια κοινωνία που είναι εξίσου απαλλαγμένη από

στερεότυπα και όταν η ίδια η οικογένεια προσπαθεί και λειτουργεί και αυτή ως πρότυπο για το παιδί της ώστε αυτό να απαλλαχτεί από τα στερεότυπα φύλου.

Επιπλέον, λαμβάνοντας υπόψη μας πως η έρευνα υλοποιήθηκε σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον, καταλαβαίνουμε ότι το έργο τις ισότητας μέσα στην τάξη καταλήγει πολύ πιο δύσκολο αν η κουλτούρα όντως έχει ένα μεγάλο ποσοστό επηρεασμού προς τον τρόπο που σκέφτονται και συμπεριφέρονται τα παιδιά σε θέματα φύλου.

Ας σκεφτούμε λοιπόν, πως το παιδί ως μια οντότητα σε αυτόν τον κόσμο, επηρεάζεται από πάρα πολλούς παράγοντες μέσα στην καθημερινότητα του. Αν τα πρότυπα του λοιπόν συνεχώς αλλάζουν ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται εκείνη την στιγμή (π.χ. οικογένεια, σχολείο) τότε δεν θα μπορεί και το ίδιο να έχει μια σταθερά για τα πράγματα που μαθαίνει. Βέβαια, αναμφίβολα μια τέτοια παιδαγωγική οδηγεί σε πολλά πλεονεκτήματα για τα παιδιά και την μετέπειτα ζωή τους όπως υποστηρίζουν και πολλοί άλλοι επιστήμονες (έρευνες των οποίων έχουν αναφερθεί σε πολλά κεφάλαια αυτής της ερευνητικής εργασίας), και όπως αποδεικνύεται και από την συγκεκριμένη έρευνα.

14.2.Αναστοχαστικότητα

Κατά την διάρκεια όλων των σταδίων της παρούσας έρευνας που περιλαμβάνουν, τον σχεδιασμό, την διεξαγωγή και την ανάλυση της, αναλογίστηκα με κάθε υπευθυνότητα τον ρόλο μου και την προσωπική μου επίδραση σε όλα τα στάδια της έρευνας.

Ο παράγοντας που συντέλεσε περισσότερο στην επιλογή του θέματος της έρευνας υπήρξε σίγουρα η πρακτική μου άσκηση στο σχολείο Gothenburg's preschool στην Σουηδία κατά το έτος Απρίλιος-Σεπτέμβριος 2017, όπου το συγκεκριμένο σχολείο, όπως ήδη έχω αναφέρει, χρησιμοποιούσε παιδαγωγικές πρακτικές προώθησης της ισότητας φύλων. Επίσης, ένας άλλος παράγοντας εξίσου σημαντικός που συντέλεσε στην επιλογή του θέματος ήταν το ενδιαφέρον μου για το μάθημα της ψυχολογίας (κοινωνικής και παιδαγωγικής) και κυρίως τα θέματα φύλου που επάγονται σ' αυτήν. Τα θέματα φύλου που μου είχαν παρακινήσει το ενδιαφέρον κατά το μάθημα της ψυχολογίας αλλά και οι γνώσεις που εισέπραξα γι' αυτά από το μάθημα με έκαναν να μπορέσω να προβώ σε μια βαθιά έρευνα για το θέμα και να έχω όσο το δυνατόν γίνεται και η ίδια «ανοιχτό» μυαλό για να μπορέσω να δεχτώ τις οποιεσδήποτε απόψεις των συμμετεχόντων της έρευνας.

Κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων λόγω των γνώσεων που προείπα και της εμπειρίας που είχα αποκτήσει από το ίδιο το σχολείο που έκανα την πρακτική άσκηση, ήμουν σε θέση να μπορώ να αφουγκραστώ και να ακούσω με προσήλωση τους συνεντευξιαζόμενους χωρίς να κατευθύνω της απαντήσεις τους. Επίσης, η καθημερινή μου επαφή με τους περισσότερους από τους συμμετέχοντες της έρευνας, συνέβαλε στον τρόπο ανάλυσης των αποτελεσμάτων καθώς κατανόησα καλύτερα τον τρόπο που εκφράζονται και συμπεριφέρονται μέσα στην τάξη. Επιπλέον, σ' αυτό συνέβαλε αρκετά και το ημερολόγιο που καταγράφηκε για της ανάγκες της έρευνας, κάτι που βοήθησε στην λεπτομερή παρατήρηση των αντιδράσεων των παιδιών και των εκπαιδευτικών και με αυτόν τον τρόπο έγινε εφικτή η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου συμπεράσματος για το συγκεκριμένο σύστημα. Ωστόσο, η εξοικείωση με τους συμμετέχοντες και η ανάπτυξη σχέσεων θα μπορούσε να συμβάλλει αρνητικά στην έρευνα και στα ευρήματα διότι κάτι τέτοιο θα μπορούσε να αλλοιώσει τα δεδομένα των συνεντεύξεων ώστε να μην παρουσιαστούν τυχόν αδυναμίες των συμμετεχόντων ή του

συστήματος. Παρόλα αυτά σεβάστηκα την αυθεντικότητα του λόγου των συμμετεχόντων και δεν αλλοίωσα τα κείμενα των συνεντεύξεων ή των σημειώσεων μου.

Τέλος, το μεγαλύτερο πλεονέκτημα της συγκεκριμένης έρευνας αποτέλεσε η παράλληλη πρακτική μου άσκηση στο συγκεκριμένο σχολείο που έγινε η έρευνα και η ευκαιρία που μου δόθηκε να ζήσω σε μια αρκετά συνειδητοποιημένη χώρα σε θέματα ισότητας, όπως η Σουηδία. Συγκριμένα, κατά την πρακτική μου άσκηση είχα την δυνατότητα να έρθω σε επαφή με τους/της παιδαγωγούς, τα παιδιά, τους γονείς και να δω πως λειτουργούν όλοι αυτοί κάτω από ένα σύστημα ισότητας αλλά και να συναναστραφώ με ανθρώπους πολλών διαφορετικών κουλτούρων και να μοιραστώ ιδέες και αξίες.

Όλοι οι παραπάνω παράγοντες, επηρέασαν την εξέλιξη των σταδίων της παρούσας έρευνας. Επιπλέον, εξίσου σημαντικός ήταν και ο ρόλος μου ως ερευνήτρια διότι αποτέλεσα αναπόσπαστο κομμάτι της διαδικασίας της έρευνας και συντέλεσα ώστε να μπορέσουν να διεξαχθούν και να χρησιμοποιηθούν ορθά όλα τα εργαλεία της έρευνας. Υπό αυτό το πρίσμα θεωρώ σημαντικό να ληφθούν υπόψη όλοι οι παραπάνω παράμετροι που βοήθησαν στην διεξαγωγή της ερευνητικής εργασίας.

14.3.Περιορισμοί έρευνας

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας καλύπτουν τους στόχους και τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή. Ωστόσο, διαπιστώθηκαν και κάποιοι περιορισμοί κατά την έρευνα οι οποίοι κρίνεται απαραίτητο να αναφερθούν προκειμένου να ληφθούν υπόψη σε μελλοντικές έρευνες.

Ένας βασικός περιορισμός της παρούσας έρευνας ήταν ο αριθμός των παιδιών, αγοριών και κοριτσιών, που συμμετείχαν στην βιωματική δραστηριότητα. Συγκεκριμένα, το δείγμα των αγοριών ήταν κατά πολύ μικρότερο από αυτό των κοριτσιών κάτι που μας δυσκολεύει στο να αποκτήσουμε μια σφαιρική άποψη για το αντίκτυπο που έχει η παιδαγωγική αυτή στα αγόρια. Βέβαια, τα αγόρια δεν θα μπορούσε να είναι περισσότερα, γιατί όπως έχει ήδη αναφερθεί σε κάποιο σημείο της έρευνας, τα παιδιά επιλέχτηκαν με κριτήριο τα χρόνια που φοιτούσαν στον συγκεκριμένο παιδικό σταθμό από την χρονιά που ξεκίνησε να χρησιμοποιεί παιδαγωγικές ισότητες και μόνο αυτά τα παιδιά πληρούσαν τις προϋποθέσεις.

Επιπλέον, ένας ακόμα περιορισμός για την παρούσα έρευνα ήταν και το γεγονός ότι το σχολείο ήταν πολυπολιτισμικό και η «δουλειά» των εκπαιδευτικών πάνω στην ισότητα των φύλων γινόταν όλο και πιο δύσκολη. Ειδικά μετά την άφιξη νέων παιδιών στο σχολείο τα οποία έφεραν άλλες αξίες και πρότυπα στην τάξη σχετικά με τα φύλα. Αυτό οδηγούσε σε έναν περιορισμό της συνολικής προσπάθειας της τάξης και των εκπαιδευτικών να αποκτήσουν ένα αρκετά σταθερό και ενιαίο σύστημα ισότητας. Παρόλα αυτά, η προσπάθεια τους κρίθηκε αρκετά αξιόλογη και είχε επιφέρει αρκετά θετικά στοιχεία στα παιδιά όπως ήδη έχει παρουσιαστεί στην έρευνα.

Τελειώνοντας, ο τρίτος και τελευταίος περιορισμός για την παρούσα έρευνα κρίθηκε πως ήταν η συλλογή δεδομένων από γονείς και εκπαιδευτικούς όσον αφορά το τελευταίο ερώτημα της έρευνας (Έχει η Σουηδία ένα ενιαίο εκπαιδευτικό σύστημα προώθησης της ισότητας των φύλων στα σχολεία;). Οι απαντήσεις στο συγκεκριμένο ερώτημα θα ήταν πιο διαφωτιστικές αν περιελάμβαναν απόψεις και άλλων γονέων και εκπαιδευτικών από διαφορετικά σχολεία

της Σουηδίας. Ωστόσο, κάτι τέτοιο ήταν αδύνατον να εκτελεστεί αν αναλογιστούμε το χρονικό διάστημα που διήρκησε η έρευνα και τον χρόνο διαμονής μου στην Σουηδία. Παρόλα αυτά, οι απαντήσεις των γονέων και εκπαιδευτικών πάνω σ' αυτό το ερώτημα διακατέχονταν από μια κατατοπιστικότητα και ειλικρίνεια και συμφωνούν με όσα παρατήρησα και εγώ στην χώρα τον καιρό της διαμονής μου.

14.4.Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες

Με γνώμονα τους παραπάνω περιορισμούς, προτείνεται σε μελλοντικές έρευνες, να λάβουν μέρος περισσότερα σχολεία για να μπορεί να υπάρξει μια πιο σφαιρική και διαφωτιστική άποψη για τα θέματα φύλου στην Σουηδία.

Επιπλέον, μέσα από τα θέματα που προέκυψαν από την έρευνα, όπως οι τεχνικές των παιδαγωγών για μια τάξη ισότητας φύλων και η συνεργασία τους με τους γονείς, θα ήταν αρκετά σημαντική η ύπαρξη μια συγκριτικής έρευνας μεταξύ Ελλάδας και Σουηδίας όσον αφορά στα παραπάνω θέματα για να μπορέσουμε να εντοπίσουμε τις διαφορές και ομοιότητες κάτω από τις οποίες λειτουργούν τα δύο συστήματα αλλά και να δούμε τα υπέρ και τα κατά.

Τέλος, μια ακόμα μελλοντική έρευνα που προέκυψε από τους περιορισμούς που αναφέρθηκαν πιο πάνω, θα ήταν η λειτουργία των πολυπολιτισμικών σχολείων ανάμεσα σε Ελλάδα και Σουηδία, για να μπορέσουμε πάλι να δούμε την λειτουργία αυτών των δύο και να την συγκρίνουμε.

14.5.Προτάσεις εφαρμογής στον παιδικό

Με βάση τα αποτελέσματα και συμπεράσματα της παρούσας έρευνας ακολουθούν κάποιες προτάσεις αναφορικά με το σχεδιασμό δράσεων και προγραμμάτων παρέμβασης στον παιδικό σταθμό. Όπως ήδη έχει αναφερθεί στο γενικό συμπέρασμα της έρευνας ένα σύστημα ισότητας φύλων μπορεί να λειτουργήσει ιδανικά μέσα σε μια κοινωνία που λειτουργεί υπό το πρίσμα της ισότητας αλλά και μέσα από μια αντίστοιχη κουλτούρα η οποία ξεκινάει από την οικογένεια του παιδιού. Λαμβάνοντας αυτό υπόψη μας καταλαβαίνουμε ότι ένα σύστημα ισότητας φύλων στους παιδικούς σταθμούς της Ελλάδας δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει σωστά και θα υπήρχαν πολλές αντιδράσεις και αντιρρήσεις κυρίως από τους γονείς για το συγκεκριμένο σύστημα.

Ωστόσο, μιλώντας σε μια ρεαλιστική βάση θα μπορούσαμε να ονομάσουμε αυτό το σύστημα «δημοκρατικό». Η ισότητα των φύλων είναι κομμάτι της δημοκρατίας και έχει άμεση σχέση με αυτήν, ένας τέτοιος όρος όπως η «δημοκρατία» θα μπορούσε να σταθεί ευκολότερα στα ελληνικά σχολεία και να γίνει εύκολα αποδεκτός.

Ως πρώτο βήμα λοιπόν αυτού του συστήματος, θα ήταν η ενημέρωση των γονέων, όπως πρότειναν και οι ίδιοι οι παιδαγωγοί στις συνεντεύξεις τους. Για την επίτευξη αυτού του

σκοπού θα μπορούσαν να οργανωθούν ομάδες γονέων (πρόκειται για έναν θεσμό που μπορεί να λειτουργήσει αυτόνομα σε κάθε παιδικό σταθμό). Αλλά και να έρθουν ειδικοί δάσκαλοι σε θέματα ισότητας στα σχολεία που θα διαφωτίσουν τους γονείς σχετικά με τους στόχους και τα αποτελέσματα αυτού του συστήματος στα παιδιά. Με την συμμετοχή των γονέων στον θεσμό αυτό οι ίδιοι θα μπορέσουν να ενημερωθούν σωστά και να απαλλαχτούν από τυχόν φοβίες που έχουν για ένα δημοκρατικό σύστημα λόγω της άγνοιάς τους.

Κατά την διάρκεια των συζητήσεων για τους στόχους ενός τέτοιου συστήματος θα πρέπει να αναφερθεί στους γονείς πως για την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών και για την παροχή περισσότερων ευκαιριών μάθησης τα παιδιά θα συμμετέχουν σε όλες τις δραστηριότητες είτε αυτές θεωρούνται «αγορίστικες», είτε «κοριτσίστικες» και θα πρέπει να γίνει κατανοητός ο στόχος της ισότητας και της δημοκρατίας μέσα στην τάξη αλλά και τα πλεονεκτήματα που επιφέρουν αυτές οι δύο αξίες στα παιδιά. Η ενημέρωση θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο λεπτομερείς και να βασίζεται στην ειλικρίνεια. Μόνο έτσι οι γονείς θα μπορέσουν να εμπιστευτούν τους εκπαιδευτικούς και το σύστημα και παράλληλα να νιώθουν σίγουροι για την επιλογή του σχολείου.

Η ενημέρωση των γονέων όμως δεν σταματάει εδώ. Οι γονείς θα πρέπει να ενημερώνονται για την πορεία και την εξέλιξη του παιδιού τους αλλά και τα δρώμενα της τάξης τουλάχιστον μια φορά το μήνα. Το «*χτίσιμο*» της εμπιστοσύνης ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς και γονείς στην Ελλάδα είναι κάτι που λείπει από τα σχολεία και φέρνει πολλά εμπόδια στην διεκπεραίωση του έργου των εκπαιδευτικών. Αυτό συνήθως συμβαίνει λόγω της άγνοιας των γονέων για το τι ακριβώς συμβαίνει στο παιδί τους την ώρα που αυτοί δεν είναι παρόντες. Η άγνοια με την σειρά της φέρνει φόβο και ο φόβος φέρνει προκατάληψη ως προς την δουλειά των εκπαιδευτικών. Γι' αυτό η σωστή και συστηματική ενημέρωση θα οδηγήσει σε ένα κλίμα ομάδας και αλληλοβοήθειας μεταξύ γονέων και εκπαιδευτικών, αλλά και οι ίδιοι οι γονείς θα θέλουν να μάθουν περισσότερα για το συγκεκριμένο σύστημα και να το εξελίξουν μαζί με τα παιδιά τους.

Στην συνέχεια, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει μέσα στην τάξη να έχουν παιχνίδια, βιβλία και γενικά παιδαγωγικό υλικό το οποίο είναι απαλλαγμένο από στερεότυπα φύλου. Επιπλέον, οι δραστηριότητες που θα παίζουν με τα παιδιά θα πρέπει να προσανατολίζονται προς αυτή την κατεύθυνση, δηλαδή της ισότητας και της δημοκρατίας.

Ακόμα, πολύ σημαντικό είναι οι εκπαιδευτικοί να προωθούν τις ανάμεικτες ομάδες παιδιών μέσα στην τάξη αλλά και να αποτελούν οι ίδιοι πρότυπο ενός ανθρώπου που φέρεται ισάξια σε όλους και δεν διακατέχεται από στερεότυπα.

Επιπλέον, θα ήταν επιθυμητή η ύπαρξη κάποιου άνδρα εκπαιδευτικού μέσα στην τάξη. Όχι για να λειτουργήσει ως ανδρικό πρότυπο για τα αγόρια, αλλά για να αντιπροσωπευτεί το επάγγελμα και από τα δύο φύλα, έτσι ώστε να κατανοήσουν τα παιδιά πως και οι άνδρες και οι γυναίκες μπορούν να ασχοληθούν με μικρά παιδιά και να γίνουν εξίσου καλοί παιδαγωγοί.

Ολοκληρώνοντας, φαίνεται πως το έργο ενός συστήματος ισότητας στην Ελλάδα είναι αρκετά δύσκολο. Ωστόσο, υπάρχει πληθώρα επιλογών που θα μπορούσαν να κάνουν έναν παιδικό σταθμό πιο «*δημοκρατικό*» και πιο «*ισότιμο*». Προκειμένου λοιπόν, να μαθαίνονται πραγματικές αξίες στις πιο τρυφερές ηλικίες των παιδιών θα θεωρούνταν φρόνιμο οι παιδικοί σταθμοί να λειτουργούν υπό το πρίσμα της δημοκρατίας και της ισονομίας για όλα τα παιδιά ανεξαρτήτως φύλου και εθνικότητας. Γιατί ένα τέτοιο παιδαγωγικό σύστημα μπορεί να

σταθεί και σε μια πολυπολιτισμική τάξη που αποτελείται από παιδιά που έχουν ανάγκη να ενταχθούν στην κοινωνία και δυστυχώς στην Ελλάδα το ίδιο το σύστημα τα περιθωριοποιεί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Ελληνόγλωσση

- Arnot, M. (2006). *Διαδικασίες αναπαραγωγής του φύλου*. Αθήνα: εκδόσεις Μεταίχμιο
- Burgess, A. (2012). *Πως ξεπερνιούνται τα στερεότυπα του φύλου στις εμπειρίες της πρώτης παιδικής ηλικίας;*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:
https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ECD264/%CE%A0%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%AC%20%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CE%95%CF%85%CF%81%CF%8E%CF%80%CE%B7%20%CF%84%CE%B5%CF%8D%CF%87%CE%B7%2022-24/Cie%2023%20Greek_4%C2%B0%20bozza.pdf [πρόσβαση στις 13.4.2018].
- Buric, H. (2012). *Τι προσφέρουν οι άντρες στις υπηρεσίες για παιδιά προσχολικής ηλικίας;*. διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:
https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ECD264/%CE%A0%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%AC%20%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CE%95%CF%85%CF%81%CF%8E%CF%80%CE%B7%20%CF%84%CE%B5%CF%8D%CF%87%CE%B7%2022-24/Cie%2023%20Greek_4%C2%B0%20bozza.pdf [πρόσβαση στις 13.4.2018].
- Collins, W. (1987). *Οι φιλίες των παιδιών*. Αθήνα: εκδόσεις Κουτσούμπος Α.Ε.
- Creswell, J. (2011). *Η έρευνα στην εκπαίδευση Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση της Ποσοτικής και Ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Έλλην.
- Elliot S., Kratochwill T., Cook J. & Travers J. (2008). *Εκπαιδευτική ψυχολογία αποτελεσματική διαδασκαλία αποτελεσματική μάθηση*. Αθήνα: εκδόσεις Gutenberg
- Feldman, R. (2009). *Εξελικτική ψυχολογία δια βίου ανάπτυξη*. Αθήνα: εκδόσεις Gutenberg
- Giddens, A. (2009). *Κοινωνιολογία*. Αθήνα: εκδόσεις Gutenberg
- Hilgard, E. (2003). *Εισαγωγή στην ψυχολογία*. Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση
- Rubio, M. (2012). *Το αρσενικό στοιχείο. Ένα νέο χαρτί στον τομέα της προσχολικής ηλικίας;*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:
https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ECD264/%CE%A0%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%AC%20%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CE%95%CF%85%CF%81%CF%8E%CF%80%CE%B7%20%CF%84%CE%B5%CF%8D%CF%87%CE%B7%2022-24/Cie%2023%20Greek_4%C2%B0%20bozza.pdf [πρόσβαση στις 13.4.2018].
- Turner, P. (1998). *Βιολογικό φύλο, κοινωνικό φύλο και ταυτότητα του εγώ*. Αθήνα: εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Αγοραστός, Δ. (2007-2008). *Ψυχολογείν, κλεφτές ματιές στον κόσμο της ψυχολογίας*. Ηλεκτρονικό βιβλίο διαθέσιμο στο διαδίκτυο από την ιστοσελίδα:
<https://issuu.com/jimhellas/docs/psychologein1> [πρόσβαση 10.1.2018].
- Αντερά, Σ. & Μπούγα, Ο. (2014). *Διαπολιτισμική διάσταση στην εκπαίδευση: η μελέτη περίπτωσης δυο δημοτικών σχολείων στην Σουηδία, πτυχιακή εργασία για το ΑΠΘ/ΠΤΔΕ*.

Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα του Παρούτσα Δ., η εκπαίδευση στο δημοτικό σχολείο: <https://paroutsas.jmc.gr/index.html> [πρόσβαση στις 23.11.2017].

Βιτσιλάκη, Χ., Γκασούκα, Μ. & Παπαδόπουλος, Γ. (2007). *Φύλο και πολιτισμός*. Αθήνα: εκδόσεις Άτραπος.

Γεωργιάδου, Ν., Γκαλή, Δ., Γκουραμάνη, Ε., Καζαντζή, Χ., Μειμάρη, Μ. & Στατηρά, Ο. (2014). *Έχουν φύλο τα παιχνίδια*; Ερευνητική εργασία για της ανάγκες του μαθήματος της Εξελικτικής Ψυχολογίας Νηπιακής Ηλικίας, Α.Τ.Ε.Ι.Θ.

Δεληγγιάννη-Κιουμτζή, Β. (χ.χ.). *Ταυτότητες φύλου και σχολείο: νέες προσεγγίσεις για τον παράγοντα «φύλο» στο σχολικό πλαίσιο και ερευνητικά ευρήματα από την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα*. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:

http://www1.aegean.gr/gender-postgraduate/Documents/Praktika_Synedriou/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF%20%CE%94%CE%B5%CE%BB%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B7.pdf [πρόσβαση στις 23.11.2017].

Ευριπίδου-Μηχαλίδου, Α. (2010-2018). *Ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου Κύπρου: http://www.pi.ac.cy/pi/index.php?option=com_content&view=article&id=910&Itemid=420&lang=el [πρόσβαση στις 16.11.2017].

Κοτρωνίδου, Ι. (2012). *Παιδαγωγικές πρακτικές και ταυτότητες φύλου στο νηπιαγωγείο*. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:

http://www.elliepek.gr/documents/60_synedrio_eisigiseis/66_kotronidou_iwanna.pdf [πρόσβαση στις 23.11.1017].

Μαραγκουδάκη, Ε. (2007). *Εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία*. Διαθέσιμο στο διαδίκτυο από: <https://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/5039/1447.pdf> [πρόσβαση στις 24.11.2017].

Μαργιολάκη, Α. & Χατζή, Ζ. (1995). *Η διάκριση των δυο φύλων στην εκπαίδευση*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.lib.teipat.gr/ptyxiakes/seyp/seyp_ke/1990-1995/1601pe.pdf [πρόσβαση στις 2.2.2018].

Μιχαλακόπουλος, Γ. (2015). *Κοινωνιολογία & εκπαίδευση, προσεγγίσεις στην κοινωνιολογική διερεύνηση της εκπαίδευσης και της εκπαιδευτικής πράξης*, Θεσσαλονίκη: αφοι Κυριακίδη εκδόσεις Α.Ε.

Παναγιωτάκι, Μ. (2016). *Τα γαλάζια και τα ροζ στην σχολική ζωή*. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο:

<https://symvstathmos.wordpress.com/category/%CE%B9%CF%83%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%86%CF%8D%CE%BB%CF%89%CE%BD/> [πρόσβαση στις 2.9.2017].

Πύλη για την ελληνική γλώσσα (χ.χ.). *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%83%CF%89%CE%BC%CE%B1&dq= [πρόσβαση στις 2.2.2018].

Σιβροπούλου, Ρ. (1997). *Η οργάνωση και ο σχεδιασμός του χώρου (νηπιαγωγείου) στο πλαίσιο του παιχνιδιού*. Αθήνα: εκδόσεις Πατάκη

Τζιαφέρη, Σ. (2014). *ΤΡΙΓΩΝΟΠΟΙΗΣΗ (ποιοτική σε συνδιασμό με ποσοτική έρευνα)*. Διαθέσιμο στο αρχείο:
file:///C:/Users/User/Downloads/2204_%CE%A4%CF%81%CE%B9%CE%B3%CF%89%CE%BD%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7%20%CE%95%CE%9D%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91%20%CE%96%20(1)%20(1).pdf [πρόσβαση στις 16.4.2018].

Ξενόγλωσση

Alina, O. & Cameron, P. (2011). *Why does gender matter? Counteracting stereotypes with young children*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:
https://www.southernearlychildhood.org/upload/pdf/Why_Does_Gender_Matter_Counteracting_Stereotypes_With_Young_Children_Olaiya_E_Aina_and_Petronella_A_Cameron.pdf [πρόσβαση στις 26.2.2018].

Baynne, E. (2009). *Gender pedagogy in Swedish pre-school: an overview*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s12147-009-9076-x.pdf> [πρόσβαση στις 2.2.2018].

Braun, V. & Clarke, V. (2006). *Using thematic analysis in psychology. Qualitative research in psychology*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:
http://eprints.uwe.ac.uk/11735/2/thematic_analysis_revised [πρόσβαση στις 19.4.2018].

Cambridge dictionary (χ.χ.). Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://dictionary.cambridge.org/> [πρόσβαση στις 2.2.2018].

Chapman, A. (2014). *Gender bias in education*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα Critical Multicultural Pavilion, research room:
<http://www.edchange.org/multicultural/papers/genderbias.html> [πρόσβαση στις 18.1.2018].

Curriculum for the Preschool Lpfö 98. (2010). *Curriculum for the Preschool*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.ibe.unesco.org/curricula/sweden/sw_ppfw_2010_eng.pdf [πρόσβαση στις 5.8.2017].

Edstrom, C. (2014). *Pedagogues' Constructions of Gender Equality in Selected Swedish Preschools: A qualitative study*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.3402/edui.v5.24618> [πρόσβαση στις 6.3.2018].

Fagot, B. (1994). *Peer relations and the development of competence in boys and girls*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://sci-hub.tw/http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/cd.23219946506/abstract> [2.2.2018].

Weller, S. (2015). *This Swedish preschool doesn't use the words 'he' or 'she'*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.businessinsider.com/swedish-preschool-doesnt-use-the-words-he-or-she-2015-10?r=US&IR=T&IR=T> [πρόσβαση στις 5.2.2018].

Frost, J., Wortham, S. & Reifel, S. (2010). *Gender Differences in Play*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.education.com/reference/article/gender-differences-play/> [πρόσβαση στις 4.3.2018].

Hamilton, C., Anderson, D., Broaddus, M. & Young, K. (2006). *Gender Stereotyping and Under-representation of Female Characters in 200 Popular Children's Picture Books: A Twenty-first Century Update*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: https://sci-hub.tw/https://www.researchgate.net/publication/225634574_Gender_Stereotyping_and_Under- [πρόσβαση στις 3.3.2018].

Hebblethwaite, C. (2011). *Sweden's 'gender-neutral' pre-school*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα του BBC: <http://www.bbc.com/news/world-europe-14038419> [πρόσβαση στις 4.3.2018]

Hedlin, M. & Aberg, M. (2012). *The call for more male preschool teachers: echoed and questioned by Swedish student teachers*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <file:///C:/Users/User/Desktop/antres2.pdf> [πρόσβαση στις 4.3.2018].

Hussain, M., Naz, A., Khan, W., Daraz, U. & Khan, Q. (2015). *Gender Stereotyping in Family: An Institutionalized and Normative Mechanism in Pakutum society of Pakistan*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2158244015595258> [πρόσβαση στις 5.3.2018].

Lindsey, E., Mize, J. & Pettit, G. (1997). *Mutuality in parent-child play: consequences for childrens peer competence*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://sci-hub.tw/http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0265407597144007> [πρόσβαση στις 5.3.2018].

MacLellan, L. (2017). *Sweden's gender-neutral preschools produce kids who are more likely to succeed*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://qz.com/1006928/swedens-gender-neutral-preschools-produce-kids-who-are-more-likely-to-succeed/> [πρόσβαση στις 3.3.2018].

Mann-Boykin, K. (2016). *What the children are reading: A content analysis of minority male characters in preschool children's libraries*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://search.proquest.com/openview/ee847fd1a8f0b1fa44520bb8c9799c79/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y> [πρόσβαση στις 3.3.2018].

Olsen, G. & Fuller, M. (2010). *The Benefits of Parent Involvement: What Research Has to Say*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.education.com/download-pdf/reference/25830/> [πρόσβαση στις 4.4.2018].

Sandström, M., Stier, J., Sandberg, A. (2013). *Working with gender pedagogics at 14 Swedish preschools*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://sci-hub.tw/http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1476718X12466205> [πρόσβαση στις 4.3.2018].

Sandberg, A. & Pramling-Samuelsson, I. (2005). *An Interview Study of Gender Differences in Preschool Teachers' Attitudes Toward Children's Play*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://sci-hub.tw/https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10643-005-4400-x?LI=true> [πρόσβαση στις 2.3.2018].

Sweden.se. (2016). *Swedish Institute*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://sweden.se/culture-traditions/swedish-film/> [πρόσβαση στις 22.2.2018].

University of Virginia, (2004-2015). *Gender Dynamics in the Classroom*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα του Center for Teaching Excellence of the University of Virginia: <http://cte.virginia.edu/resources/teaching-a-diverse-student-body-practical-strategies-for-enhancing-our-students-learning/gender-dynamics-in-the-classroom/teaching-to-promote-gender-equality/> [πρόσβαση στις 23.2.2018].

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, (2015). *A Guide for Gender Equality in Teacher Education Policy and Practices*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα της UNESCO: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002316/231646e.pdf> [πρόσβαση στις 22.3.2018].

Uppsala University, (2017). *Children at Swedish 'gender-neutral' preschools are less likely to gender-stereotype*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://phys.org/news/2017-05-children-swedish-gender-neutral-preschools-gender-stereotype.html> [πρόσβαση στις 27.3.2018].

World Economic Forum, (2014). *The Global Gender Gap Report*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www3.weforum.org/docs/GGGR14/GGGR_CompleteReport_2014.pdf [πρόσβαση στις 18.3.2018].

World Association of Girl Guides and Girl Scouts (2014). *Gender Equality for a World of Opportunities*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: file:///C:/Users/User/Downloads/gender-equality_a_world_of_opportunities.pdf [πρόσβαση στις 4.4.2018].

Zhang, W. (2017). *Male Teachers in Early Childhood Education: Why more men? A Review of the Literature*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://repository.stcloudstate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1022&context=cfs_etds [πρόσβαση στις 2.3.2018].

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα Α

Δομή συνέντευξης εκπαιδευτικών

1. What is gender equality?
2. What does gender equality means to you?
3. The Swedish curriculum foresees gender equality in schools, do you believe that this is important for the schools and why?
4. What are the techniques that you use in order to make your class more gender equal? Do you use any specific program?
5. Do you believe that these techniques are working properly inside the classroom? Have you seen some changes in children behavior?
6. Do you believe that the children of your classroom understand what is gender equality about in a more general way? Do they have influences from that and how you can recognize those influences?
7. Do you think that is important for the children to have both man and woman as teachers? Why?
8. Do you believe that the children in your classroom have less gender stereotypes than children that didn't had the opportunity to have an education based on gender equality. Why?
9. Do you think that is important for the children to have both man and woman as teachers? Why?
10. Do you think that is easy or difficult to provide gender equality in the classroom? Why?
11. How we can make a start in order to have gender equality in a preschool classroom. Tell us some simple techniques that might be useful.
- 12.* Do you believe that is important for the children to develop themselves in an environment that provides gender equality in such a young age? Why? (προαιρετική ερώτηση)

Παράρτημα Β

Δομή συνέντευξης γονέων

1. Do you know what gender equality is about? What this means to you?
2. Do you know the techniques that the preschool uses in order to provide gender equality in the classroom? What are the techniques that you know?
3. Do you agree with the techniques and methods that school uses to provide gender equality?
4. Do you believe that is important for your child to develop themselves in an environment that provides gender equality in such a young age? Why?

5. Do you think that school helps your child to have less stereotypes than other children that don't have the same education?

6. Do you think that school helps your child to have less stereotypes than other children that don't have the same education?

7. As a parent do you have any methods to provide gender equality to your child? What are those methods?

8. Do you think that the community that your child live in is gender equal or at least tries to be? Why?

Παράρτημα Γ

Δομή βιωματικής δραστηριότητας

Ερώτηση 1

Are you a boy or a girl?

Ερωτήσεις μόνο στα κορίτσια:

1. Do girls have short or long hair?

2. What a girl is like? Different than boys? How?

3. Do boys wear dresses?

Ερωτήσεις μόνο στα αγόρια:

1. What will happen if you put on a dress?

2. Do boys paint their nails?

3. What a boy is like? Different than girls? How?

Ερωτήσεις με εικόνες Α1:

Εικόνα 1: άχρωμη

Ερώτηση: Which one do you want to chose to play with?

Εικόνα 2: έγχρωμη

Ερώτηση: Which one do you want to chose to play with?

Ερωτήσεις με εικόνες A2:

Ερωτήσεις:

1. Which doll likes to clean the house?
2. Who takes care of the babies?
3. Who goes to work?